

Az acélpark – A dunaújvárosi acélszobrászati alkotótelep komplex tájépítészeti vizsgálata és műélménye /
The steel park – Complex landscape analysis and art experience of the steel sculptor workshop and symposium of Dunaújváros (1974–2024)

BENKAID KASBAH, SELOUA | HARGITAI LEJLA | EPLÉNYI ANNA 2. OLDAL / PAGE 2

A táj szerepváltozásai Patkó Károly festészetében /
Changes in the role of the landscape in Károly Patkó's paintings

KECSKÉS ANDRÁS 14. OLDAL / PAGE 14

Éghajlatváltozás-mérséklési és -alkalmazkodási stratégiák történelmi botanikus kertekben / *Climate Change Mitigation and Adaptation Strategies in Historic Botanic Gardens*

LAHMAR, CHAIMA | M. SZILÁGYI KINGA 28. OLDAL / PAGE 28

Népi kertkultúra Fülöpszálláson / *Traditional Garden Culture in Fülöpszállás*

BENKŐ ANNA ÁGNES |

GECSÉNÉ TAR IMOLA | SZABÓ

KRISZTINA 34. OLDAL / PAGE 34

A lovassportok helye és szerepe a magyar nemesi rezidenciák életében / *The Place and Role of Equestrian Sports in the Life of Hungarian Manors*

BÖLKEI BLANKA | FEKETE ALBERT

48. OLDAL / PAGE 48 ●

MATE

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Tájépítészeti, Településtervezési és Díszkertészeti Intézet
H-1118 Budapest, Villányi út 35-43.
Telefon: +36 1 305 7291
E-mail: tajepiteszet@uni-mate.hu
Web: <https://journal.uni-mate.hu/index.php/4D>

4D TÁJÉPÍTÉSZETI ÉS KERTMŰVÉSZETI FOLYÓIRAT / 4D JOURNAL OF LANDSCAPE ARCHITECTURE AND GARDEN ART | 78. SZÁM 2025 / NO. 78 2025

**A TÁJ SZEREPVÁLTOZÁSAI PATKÓ
KÁROLY FESTÉSZETÉBEN / CHANGES
IN THE ROLE OF THE LANDSCAPE IN
KÁROLY PATKÓ'S PAINTINGS**

4D/78

4D

TÁJÉPÍTÉSZETI ÉS KERTMŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

4D

JOURNAL OF LANDSCAPE ARCHITECTURE AND GARDEN ART

ALAPÍTÓ/FOUNDER:
Budapesti Corvinus
Egyetem Tájépítészeti
Kar, 2005./Corvinus
University of Budapest,
Faculty of Landscape
Architecture, 2005

TULAJDONOS ÉS KIADÓ/
 OWNER AND PUBLISHER:
MATE, Magyar Agrár- és
Élettudományi Egyetem/
Hungarian University
of Agriculture and Life
Sciences
 2100 Gödöllő,
 Páter Károly u. 1.

LAPALAPÍTÓ/FOUNDER:
JÁMBOR IMRE
 egyetemi tanár/univ. prof.

FŐSZERKESZTŐ,
 A SZERKESZTŐ-
 BIZOTTSÁG ELNÖKE/ EDITOR
 IN CHIEF, CHAIRMAN OF
 EDITORIAL BOARD:
FEKETE ALBERT
 egyetemi tanár/univ. prof.
 MATE-ILA, Hungary

LAPIGAZGATÓ/
 JOURNAL DIRECTOR:
BAGDINÉ FEKETE
ORSOLYA
 MATE-ILA, Hungary

A 78. LAPSZÁM
 FELELŐS SZERKESZTŐJE/
 EDITOR IN CHARGE
SÁROSPATAKI MÁTÉ
 MATE-ILA, Hungary

SZERKESZTŐ/EDITOR:
GYURASZA MIKLÓS
 MATE-ILA, Hungary
KÖNCZÖL-KISS ERZSÉBET
 MATE-ILA, Hungary

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
 TAGJAI/MEMBERS
 OF EDITORIAL BOARD:
TAKÁCSNÉ ZAJACZ VERA
 MATE-ILA, Hungary
VALÁNSZKI ISTVÁN
 MATE-ILA, Hungary
SZÖVÉNYI ANNA ANDREA
 MATE-ILA, Hungary
HODOR, KATARZYNA
 Craców Technical University,
 Poland
KOLLÁNYI LÁSZLÓ
 MATE-ILA, Hungary
VAN DEN TOORN, MARTIN
 Delft University of
 Technology, Holland
SÁROSPATAKI MÁTÉ
 MATE-ILA, Hungary
CHANDAWARKAR,
SHILPA BAKSHI
 Indian Education Society's
 College of Architecture,
 Mumbai, India

MAGYAR NYELVI LEKTOR/
 HUNGARIAN PROOFREADER:
KÖRMENDY IMRE

ANGOL NYELVI LEKTOR/
 ENGLISH PROOFREADER:
KABAI RÓBERT

CÍMLAPKÉP/COVER PHOTO:
Patkó Károly: Felsőbánya,
1925, olaj, vászon, 79,5 x
89,5 cm, magántulajdon /
Károly Patkó: 'Felsőbánya'
(Baia Sprie), 1925, oil on
canvas, 79.5 x 89.5 cm,
private collection
 Forrás/Source:
 www.hung-art.hu

SZERKESZTŐSÉG/
 EDITORIAL OFFICE:
Magyar Agrár- és
Élettudományi
Egyetem, Tájépítészeti,
Településtervezési
és Díszkertészeti Intézet
 – MATE-TTDI /
Hungarian University
of Agriculture and Life
Sciences, Institute
of Landscape Architecture,
Urban Planning and
Garden Art
 – MATE-ILA, Budapest

Postacím/
 Mailing address:
 H-1118 Budapest,
 Villányi út 35-43.
 Telefon/Phone:
 06 1 305 7291
 Szerkesztőségi e-mail/
 E-mail: [tajepiteszet@](mailto:tajepiteszet@uni-mate.hu)
uni-mate.hu
 Honlap/Web:
[https://journal.uni-mate.hu/](https://journal.uni-mate.hu/index.php/4D)
[index.php/4D](https://journal.uni-mate.hu/index.php/4D)

A KIADVÁNYT TERVEZTE
 ÉS TÖRDELTE/DESIGNER
 AND LAYOUT EDITOR:
SUSZTER VIKTOR,
VERÉB GÉZA

NYOMDA/PRESS:
MATE EGYETEMI
SZOLGÁLTATÓ
NONPROFIT KFT.
 2100 Gödöllő,
 Páter Károly u. 1.

IssN 1787-6613
 DOI: 10.36249/4d.78

A 4D egy nyílt hozzáférésű folyóirat, minden tartalom díjmentesen elérhető a felhasználó vagy intézménye számára. A felhasználók a kiadó vagy a szerző előzetes engedélye nélkül elolvashatják, letölthetik, másolhatják, terjeszthetik, kinyomtathatják vagy linkelhetik a cikkek teljes szövegét, illetve bármilyen más törvényes célra felhasználhatják. A közlemények a szerzők véleményét tükrözik, amellyel a szerkesztőség nem feltétlenül ért egyet. Cikkeinkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0. / 4D is an open access journal, with all content available free of charge to the user or their institution. Users may read, download, copy, distribute, print or link the full text of articles or use them for any other legal purpose without prior permission from the publisher or author. The contributions reflect the views of the authors, which may not necessarily be shared by the editorial board. Articles are licensed under the Creative Commons 4.0 Standard License CC-BY-NC-ND-4.0.

4D/78

Az acélpark – A dunajvárosi acélszobrászati alkotótelep
komplex tájépítészeti vizsgálata és műélménye /
*The steel park – Complex landscape analysis and art
experience of the steel sculptor workshop
and symposium of Dunajváros (1974–2024)*

**BENKAID KASBAH, SELOUA | HARGITAI LEJLA |
EPLÉNYI ANNA 2. OLDAL / PAGE 2**

A táj szerepváltozásai Patkó Károly festészetében /
*Changes in the role of the landscape in Károly Patkó's
paintings* **KECSKÉS ANDRÁS 14. OLDAL / PAGE 14**

Éghajlatváltozás-mérséklési és -alkalmazkodási
stratégiák történelmi botanikus kertekben / *Climate
Change Mitigation and Adaptation Strategies in Historic
Botanic Gardens* **LAHMAR, CHAIMA |**

M. SZILÁGYI KINGA 28. OLDAL / PAGE 28

Népi kertkultúra Fülöpszálláson / *Traditional Garden
Culture in Fülöpszállás* **BENKŐ ANNA ÁGNES |**

**GECSÉNÉ TAR IMOLA | SZABÓ
KRISZTINA 34. OLDAL / PAGE 34**

A lovassportok helye és szerepe a magyar nemesi
rezidenciák életében / *The Place and Role of
Equestrian Sports in the Life of Hungarian
Manors* **BÖLKEI BLANKA | FEKETE ALBERT**

48. OLDAL / PAGE 48 ●

AZ ACÉLPARK

A dunaujvárosi acélszobrászati alkotótelep komplex tájépítészeti vizsgálata és műélménye

THE STEEL PARK

Complex landscape analysis and art experience of the steel sculptor workshop and symposium of Dunaújváros (1974–2024)

BENKAID KASBAH, SELOUA |
HARGITAI LEJLA | EPLÉNYI ANNA

ABSZTRAKT

A szoborparkok (SP) olyan emblemikus tájépítészeti kompozíciók, ahol a kultúra és a művészet szabadtéren találkozik a látogatóval. A nemzetközileg elismert példák, mint a Storm King Art Centre (USA), a Yorkshire Sculpture Park (UK) és a Louisiana Museum Sculpture Garden (Dánia) jól illusztrálják, hogyan forr egybe a kurátori elképzelés, az ökológiai tervezés és a látogató-központú művészetélmény, hogy végül egy széles körben ismert, tudatos kulturális célpontot alkosson a tájban.

Ezzel szemben a közép- és kelet-európai szoborparkok a szocialista városi és ipari tájképek háttérében alakultak ki, ahol a művészi alkotások ideológiai elvárásoknak és infrastrukturális követelményeknek feleltek meg, ami felveti a kérdést, hogy hol is van a helyük a szoborparkok nemzetközi kánonjában. Ez a tanulmány a poszt-szocialista tájörökség egyik példáját, a dunaujvárosi „Szoborparkot” vizsgálja, nemzetközi párhuzamok és referenciák alapján egy szabadtér-értékelési keretrendszer segítségével. A park a 70-es években jött létre helyi acélmunkások és művészek kezdeményezésére, és az évtizedek során fokozatosan bővült, évente néhány műalkotás elhelyezésével a Duna magaspartján.

A tájépítészeti mesterképzésben résztvevő hallgatókkal kvalitatív terepi felmérést végeztünk helyszíni megfigyeléssel, fényképes monitorozással és térbeli ábrák segítségével. Elemzésünk hat szempontot alkalmaz: felszíni topográfia és térbeli forma; természetesség és növényalkalmazás; karbantartás, gondozás és zavarás mértéke; komplexitás és sokféleség; koherencia és integráció és a képiesség mértéke. A tanulmány rávilágít és alátámasztja a park egyedülálló kulturális és tájtörténeti jelentőségét, amely során több különleges adottságot integrál: a folyópart stabilizációs kultúrmérnöki múltját, az arborétum jellegű növénykiültetését és a vas- és acélszobrászati alkotások sokaságát, amelyek mindegyike szerves részét képezi a szocialista ízlésvilágnak – ezáltal is megkülönböztetve magát nyugati társaitól. Cikkünk alátámasztja, hogy a kurátori koherencia, a karbantartás és a látogatói hozzáférhetőség kisebb hiányosságai ellenére is a kiforrott nemzetközi szoborparkok rangsorába emelendő.

Kulcsszavak: posztszocialista, tájépítészet, látogatói élmény, közösségi művészet, térelemzés, átfogó, mérnöki tájművészet

ABSTRACT

Sculpture parks (SPs) represent emblematic landscape architectural compositions, where site, culture, art and public interest converge. Internationally celebrated examples such as Storm King Art Centre (USA), the Yorkshire Sculpture Park (UK), and the Louisiana Museum Sculpture Garden in Denmark demonstrate how curatorial planning, ecological integration and visitor infrastructures combine to create coherent and widely renowned cultural destinations. Central and Eastern European SPs, on the contrary, evolved against the backdrop of socialist urban and industrial landscapes, wherein artistic creation responded to ideological dispositions and infrastructural imperatives, raising questions with respect to their place within the international canon of sculpture parks. This study examines the Dunaújváros SP in Hungary as a case of post-socialist landscape heritage with international benchmarks via an evaluative framework. The park originated in the 1970s through the initiatives of local steelworkers and artists, and gradually became more complex over the following decades, as a few artefacts each year were placed on the steep slope of the Danube bank. A qualitative field survey was conducted with master’s students via the implementation of site observation, photographic monitoring, and spatial analysis. The analysis applies six analytical criteria: Surface Topography and Spatial Form; Naturalness, and Vegetation Design; Maintenance, Care, Level of Disruption, Complexity and Multiplicity, Coherence and Integration, and Degree of Imagery. The study reveals that the park integrates unique cultural and environmental resources born of riverbank stabilisation programs, arboretum-inspired plantings, and the Steel Sculpture Creative Workshop, each integral to post-socialist tastes, thereby setting itself apart from its Western equivalents. Still, deficiencies in curatorial cohesion, upkeep, and visitor accessibility prevent its categorisation as a mature International grade SP.

Keywords: postsocialist, landscape architecture, visitor experience, public art, spatial analysis, comprehensive, engineered land art

1. INTRODUCTION

This paper defines an SP as a spatially choreographed, outdoor landscape in which large scale sculptures are curated in a designed ground (Benkaid Kasbah et al., 2025; Benkaid Kasbah & Eplényi, 2022; Florence, 2020; Harper & Moyer, 2008; Kwon, 2004). The typology merges art and nature, and most were created in the late 20th and early 21st centuries (Catterall 2018). Exemplary international precedents include: Storm King Art Centre (USA), the Yorkshire SP (UK), the Olympic SP (USA), Jupiter Artland (Scotland) and Laumeier SP (USA). These sites integrate curatorial mission, environmental spatial design, and visitor experience into a large-scale, integrated setting where art, nature, and people blend in enriching settings particular to each location (Krauss, 1979). These leading SPs share a set of recognised international standards, including:

- ① Curatorial clarity and collection management: concept driven artwork placement, spatial legibility, controlled visibility.
- ② A landscape-architectural framework: calibrated sightlines, designed landforms, Structured circulation, and planting schemes that amplify the staging and meaning of the artworks (Florence, 2020; McHarg, 1992).
- ③ Ecological integration: vegetation layering, meadow typologies, water systems, and habitat continuity supporting aesthetic quality and ecological performance.
- ④ Visitor interpretation and public access: wayfinding network, interpretive panels, guided tours, and educational outreach enabling visitor engagement (Dewey 2005; Harper & Moyer 2008) (Dewey 2005, Harper & Moyer 2008);
- ⑤ Maintenance and long-term stewardship: continuous care of artworks, paths, view axes, and vegetation to preserve legibility, safety, and experiential quality (Morrison et al. 2022).

By contrast, several Central, and Eastern European SPs emerged in communist urban and industrial settings such as Nagyharsány, Nagyatád, and Memento Park (Hungary) as well as Grūtas Park (Lithuania), where

Figure 1: Early installed sculptures in Dunaújváros SP shown within their parkland setting during the 1980s–1990s

SOURCE: JAKD, 2021; MONTAGE BY THE AUTHORS

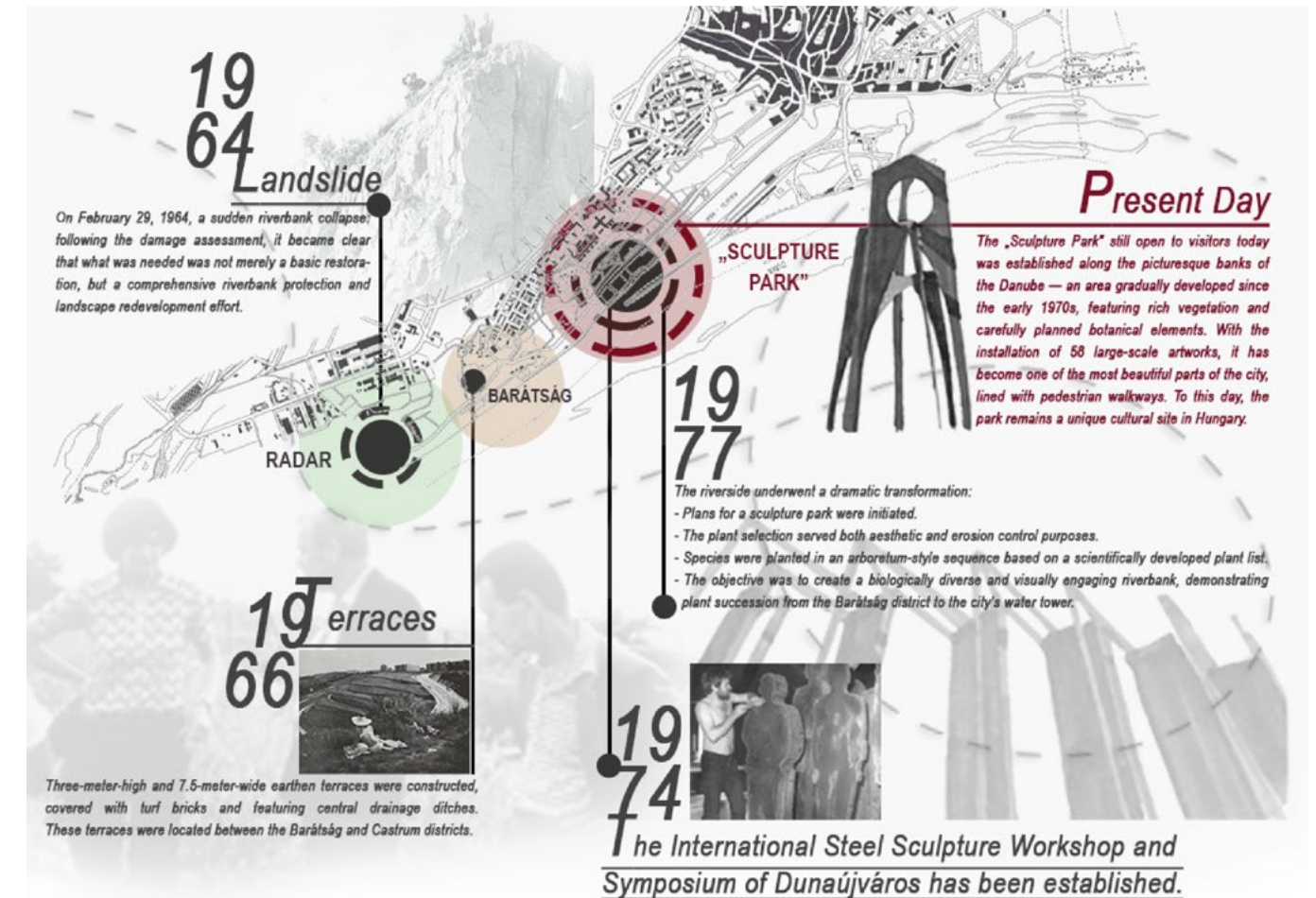
Figure 2: Dunaújváros Sculpture Park timeline: 1964 riverbank works to 1974 Artist Colony and current form

SOURCE: AUTHORS, 2024

instead of curatorial structures centred on museum imperatives, artistic practice was directly at odds with ideological and infrastructural needs. Dunaújváros SP is one example, founded in the 1970s as a result of two key developments: the stabilisation of the Danube River banks and the establishment of the Steel Sculpture Creative Workshop. It reflects the city's Soviet industrial heritage while concurrently incorporating vegetation, industrial materials, and art. Two research questions (RQs) guide this study:

- **RQ1:** How does the Dunaújváros SP perform relative to international benchmarks for SPs?
- **RQ2:** How do the distinct spatial and environmental characteristics of the park's three zones shape visitors' perceptual and interpretive experience of sculptures, particularly in terms of visibility, symbolic clarity, and experiential coherence?

Urban sculptural display in Hungary was shaped by public art policy during socialism, particularly in the “socialist city” project of Dunaújváros. Monumental sculpture was placed in city areas to convey ideology (Hegyí 1999). The Dunaújváros SP differs from Western predecessors by being state driven rather than private or curatorial. Its urban environmental safety was threatened by the loose, unstable Danube riverbank. A significant landslide in February 1964 necessitated robust bank protection (Sasvári 1964). Initiated in 1965, the development project aimed to stabilise more than two kilometres of the riverbank. Adopting a terraced, stepped earthen structure, a configuration proved more effective in managing surface water drainage and in promoting soil stabilisation through vegetation. The resulting formations were three meters in height and 7.5 meters in width (Önkormányzat, n.d.).

From the outset, landscape architectural and horticultural interventions played a major role, alongside engineering stabilisation. The project was led by Elek Nyilas, who developed a concept for plant use adapted to the urban environment (Nagy 1975). Thousands of species were planted, including sixty types of conifers, 530 deciduous trees and shrubs, and 600 herbaceous species, endowing the area with botanical value (Csongor 1976). Artistic features were added to riverbank open spaces in the 1970s (Szoborsétány 1976). The construction of the Upper Danube Promenade of this SP began in 1976, and early integrated artworks were steel sculptures (Figure 1).

The Steel Sculpture Creative Workshop, founded in 1974, was instrumental in the development of the SP. The workshop attracted both Hungarian and international neo-avant-garde artists. While work started in the

college's studio facilities, production shifted to dedicated workshop spaces from 1977 onward (Gréczi 2016). Artists collaborated with manufacturing technicians to test materials and create experimental steel sculptures. The Danube riverbank's landform and vegetation have evolved over the decades. Several of the original stepped terraces beneath Barátság have transitioned into naturalised slopes. In the region between the Old Town and the water tower, terraced constructions have been altered into slopes for safety and functionality. In contrast, the Castrum district's terraced and inclined components maintain structural stability and recreational usability. Conserving native species was a priority in arboretum-style plantings. However, many urban-friendly non-native plants were introduced for architectural and functional reasons (the riverbank terraces were intentionally planted in an *arboretum-like* manner, as part of a *biological*

protection system. Municipal records also document non-native trees planted on the banks of the Danube, e.g., *Taxodium distichum* in 1985). (Partvédelem, 1996)

Today, the SP is located on the riverfront between Barátság and Castrum, partially on terraced embankments and partly on gently sloped land. Of the 160-hectare riverbank protection area, 50 hectares are woodland, and the rest is parkland, including 20 hectares of sculpture park. Thus, the park is a botanical arboretum, outdoor art display and community entertainment facility (Figure 4).

MATERIALS AND METHODS

This paper applies a multi-layered methodological framework to analyse the Dunaújváros SP's alignment with international SP standards through a landscape architectural lens. A field-trip survey was conducted in 2023 and

2024 with bachelor's and master's students at the Hungarian University of Agriculture and Life Sciences (MATE). Students worked in groups analysing three main park zones (Figure 4): *Axis Promenade (Zone 1)*: situated on the upper terrace, *Terraced Decline (Zone 2)*—located on the middle terrace, this zone retains remnants of past engineering interventions with drainage slopes and retaining structures—and *Meadow Slopes (Zone 3)*. Positioned near the river, this zone has gentle slopes and an open meadow character.

The analytical framework was obtained from Ode et al. (2008), adapted here to the specific context of SPs. Six analytical criteria were used to capture both landscape structure and perceptual experience: *Surface Topography and Spatial Form*; *Naturalness and Vegetation Design*; *Maintenance; Care; Degree of Disturbance*; *Complexity and Multiplicity*; *Coherence, Cohesion, and Fitting Together* and

◀ **Figure 3:** Field-trip photographs of key sculptures in Dunaújváros SP, taken during a site visit with MATE University students

SOURCE: AUTHORS, 2024

Figure 4: Study area and spatial distribution of key sculptures within the Dunaújváros SP. Aerial view of the riverfront illustrating the three analytical zones

SOURCE: AUTHORS, 2024

Key Sculptures of the Dunaújváros Sculpture Park:

1. Szanyi Péter (sculptor), Memento, 1996
2. Jon Barlow Hudson (sculptor), Ablakok a végtelenre, 1982
3. Móder Rezső (sculptor), Guruló kozmosz (zenélő mobil), 1989
4. Acél-mű (sculptor), Acél-mű szobra, 1987
5. Móder Rezső (sculptor), Kék ház, a mozgó hold és háromszög, 1992
6. Friedrich Ferenc (sculptor), Viszony 96, 1996
7. Somogyi József (sculptor), Aratók-szobor, 1979
8. Péter Ágnes (sculptor), Közösség, 1989
9. Helmut Karl & Peter Sommerauer (sculptors), Rómeó és Júlia – 1956, 1993
10. Vilt Tibor (sculptor), Emlékmű-terv, 1979

12. Ingo Glass (sculptor), Alfa és Omega-szobor, 1987
13. Buczko György (sculptor), Térplasztika, 1979
14. Galántai György (sculptor), Tárgyasított életerv, 1975
15. Billy Lee (sculptor), Mátyás király emlékére (In Memoriam Mathias Rex), 1996
16. Bohus Zoltán (sculptor), Hengerec-szobor, 1975
17. Szöllőssy Enikő (sculptor), Csomópont-szobor, 1975
18. Karen Baldauf Delaney (sculptor), Bár különbözőek vagyunk, egy földön élünk, 1993
19. Csáji Attila (sculptor), Keresztforma-szobor, 1974
20. Paul Seynhaeve (sculptor), A szabadság felé, 1933
21. Galántai György (sculptor), Jövőbejárat-szobor, 1989
22. KLIKov Vladislav (sculptor), Köszönet Magyarországnak, 1983
23. Várnai Gyula (sculptor), Tanácsadó, 1993

Degree of imagery. Each criterion was evaluated qualitatively via on-site observation and group discussions. Students prepared interpretative analysis on their cognitive and sensory impressions of each zone. For Data Collection and Synthesis, photographs, sketch analyses, and field notes were coded according to the six analytical criteria. Additionally, students performed 20-minute perceptual observations of selected sculptures and submitted analysis sheets, which were then thematically coded to generate the comparative perceptual synthesis (Figure 7).

RESULTS

Students conducted on-site descriptive analysis, photography, drawings and mapping for each category. Interpretative remarks centred on experiential components accompanied their observations. The Danube riverfront's

plant layers, sculpture placement, and spatial sequencing were carefully considered for each zone.

The field work analysis delineated the Dunaújváros SP into three analytical zones explained and summarised in Table 2.

In addition, as a result, the thematic coding of the student sheets revealed consistent perceptual patterns across the group. Figure 7 presents a synthesised comparative reading of the two selected sculptures: *Memento* and *Windows Over the Danube*. The figure captures how students collectively interpreted each work in terms of material articulation, sculptural form, sensory and spatial experience, atmospheric qualities, symbolic resonance, and overall visitor perception. The comparison shows how each sculpture generates a different experiential and symbolic presence within the landscape, shaped by visibility, spatial embedding and environmental context.

Figure 5: Key sculptures corresponding to the numbered locations in Figure 4
SOURCE: GOOGLE IMAGES, AUTHORS' COMPILATION, 2024

►►Table 1: Analytical criteria framework used for the field-based landscape evaluation of Dunaújváros Sculpture Park
SOURCE: AUTHORS, 2024

DISCUSSION

In relation to RQ1, the analysis indicates that the Dunaújváros SP's alignment with international sculpture-park standards depends not only on its historical significance or collection, but more fundamentally on the *degree of spatial and curatorial integration* between sculptures and the landscape structure. Zones where movement axes, landform and vegetation framing enable clear sightlines and well-orchestrated spatial sequences—notably the Axis Promenade and Meadow Slopes—demonstrate qualities comparable to internationally benchmarked parks. Conversely, the spatial fragmentation and low maintenance conditions in the Terraced Decline compromise sculptural legibility, thereby exposing gaps relative to global standards.

With regard to RQ2, the results prove that visitors' interpretation of sculptures is strongly conditioned by the spatial and environmental affordances of each zone.

Sculptures staged within legible spatial structures, framed vistas, open meadows, or linear promenades were consistently interpreted by students as more resonant, expressive, and symbolically intelligible than those situated in visually congested, poorly maintained, or ecologically degraded contexts. Consequently, both research questions converge on the same argument: the experiential and interpretive strength of the Dunaújváros SP is rooted in the quality of the landscape art relationship, while its limitations emerge when this relationship deteriorates due to neglected engineering structures, visual clutter, or insufficient environmental management.

The cross-zone comparison further illustrates the way this dynamic unfolds across the site. Zone 1 (Axis Promenade) exemplifies how a strong linear spatial and framed river views panoramas and key sculptures as civic landmarks. Installations such as *Windows Over the Danube*

benefit from uninterrupted vistas, axial orientation, and rhythmic vegetation structure: the sculpture's strong vertical geometry engages with the promenade's elongated perspective, strengthening its readability as both a spatial threshold and a symbolic point of arrival. This zone demonstrates how well coherent landform, viewed corridors, and circulation patterns reinforce the sculptural meaning and visitor experience.

In contrast, Zone 2 (Terraced Decline) demonstrates how degraded environmental conditions significantly diminish sculptural legibility. The eroding terraces and unmanaged vegetative growth disrupt visual continuity and sequences, resulting in sculptures that appear spatially isolated. Originally conceived as a calibrated interplay between steel elements, engineered landforms, and the riverbank edge, it now functions as a dispersed and incoherent composition with reduced curatorial clarity. Here, insufficient maintenance directly undermines the landscape-art relationship highlighted by RQ1 and reduces visitors' interpretive clarity, as noted in RQ2.

Zone 3 (Meadow Slopes) offers the clearest example of contemporary landscape art integration. Its gentle landform, meadow-like openness, and layered spatial depth enable sculptures to be experienced from multiple angles and experienced through movement, shadow and changing sky conditions. Works like *Memento* derive heightened expressive impact from this setting, as the sculpture's ascending steel form is amplified by the surrounding openness, fostering a contemplative and immersive encounter. This zone closely mirrors international eco-cultural landscape practices, showing how high environmental legibility can strongly enhance interpretive richness.

Overall, the Dunaújváros SP demonstrates that the legibility, symbolic impact, and experiential quality of its sculptures are fundamentally governed by their spatial embedding within the landscape matrix. Where circulation patterns, views, axes, vegetation and landform operate cohesively, sculptures fulfil their intended cultural and aesthetic functions. Where this spatial coherence weakens, the artworks lose perceptual clarity and symbolic force. Enhancing these landscape art relationships through targeted vegetation management, refined visual framing, improved sequencing of viewpoints, and renewed maintenance is therefore important for aligning the park with the international standards outlined in RQ1 and for strengthening visitor experience, as emphasised in RQ2.

Analytical Criterion	Observational Focus
Surface Topography And Spatial Form	Identify dominant landform typologies and prevailing spatial geometries.
	Analyse spatial organisation dynamics (static, transitional, or highly dynamic...)
	Evaluate compositional balance: harmonious, asymmetrical, or visually tense...
	Map available view conditions: close range, axial, or panoramic sightlines...
Naturalness And Vegetation Design	Analyse visual depth and enclosure gradients: degrees of openness, containment, and spatial fragmentation...
	Characterise naturalness based on vegetation typologies, spatial patterning, and stages of ecological succession.
	Assess perceived site authenticity in relation to established landscape archetypes.
Maintenance, Care And Degree Of Disturbance	Identify planting design typologies (naturalistic, formal, informal, naturalistic, or hybrid) and their integration with the broader spatial composition.
	Evaluate maintenance intensity, and identify indicators of neglect or care.
	Assess material suitability in relation to site character, landscape context, and functional demands.
Complexity Multiplicity	Detect artificial alterations, aesthetic inconsistencies, and spatial incongruities that disrupt visual continuity and coherence.
	Quantify spatial richness: vegetation layers, surface treatments, built elements.
	Assess ground-surface texture and tactile qualities.
	Evaluate the sculpture distribution within the site
Coherence - Cohesion, Fitting Together	See whether diversity enhances experience or produces visual overload.
	Assess spatial congruence with ecological context and cultural setting.
	Analyse structural legibility, rhythm, repetition, and axuality.
	Measure landscape-sculpture interconnectivity and functional linkages.
Degree Of Imagery	Evaluate compositional harmony and degree of integration.
	Identify high-imagability features; distinct spatial or sculptural elements that reinforce memorability.
	Assess narrative expression: how history and meaning are conveyed through spatial composition.

Iszlai Gáspár Norbert

Evaluation of the
Dunaújváros Sculpture Park

Dunaújváros became a city by an industrialization process after 1949 and was first named Szálainváros in 1951 as an exemplary site of the communist regime. It is located next to the Danube which was thought to be suitable for constructing a steel factory, that became the symbol and main economical force of the city.

Nowdays, it's status and glory faded away, it's built environment, the space compositions designed in the socialist mindset, the modelled landscape carrying steek sculptures remind us of the past.

artificial land
heavy
overgrown megalithic
dystopian industrial
forgotten time capsule
insecure ziggurat

The Sculpture park was founded after a nearby landslide flagged the danger of the city's destruction and retaining walls, ditches were built in order to prevent it.

The concrete fuelled landscape was then recaptured by artists who collaborated with the factory workers during art camps, symposiums and individual acts.

Symposium of 1987

Construction of the retaining wall

zone 1

zone 2

zone 3

zone 1

zone 2

zone 3

Land formation: **flat, high**, providing great **panorama**.
Spatial composition: **long, monotone paths**, parallel to the Danube, **rectangular fields + large open spaces**.

Cluster like plantations, groups of various **ornamental shrubs, trees** on different levels: chamaecyparis, pinus, betula, etc.
Vistas, frames. Great ornamental value, wild appearance.

Tall, megalithic sculptures, which create **focal points or viewpoints**, often **interactive** or **react** to their surroundings.
Based on their location, and the function of the area, they **emit a feel of danger**.

Transitional, no keeping elements, predominantly **diagonal, green corridors** on each level, which dictate a **slower pace**, compared to the main characteristic: **stairs**, which are **dynamic and robust**.

Combination of lawn and bordering hedges, trees, that don't allow to pass or even look trough.
Cool, shadowy, but not inviting alleys, with wall-like plantation on both sides.
Poorly maintained.

Less sculptures can be found along the corridors, they are mostly located **at the end of the stair flow**.

Chessboard-like spatial composition, divided by ditches. Playing with **artificial hills**, in some areas,
Large open spaces, which create **display-like enclosures, variable surface**.

The vegetation indicating the limits of the area, **blocking the view of the Danube, anti-climactic arrival. Overgrown, quick spreading species.**
Clusters along pathways in some areas by **design intention, ornamental trees**.

Monomaterial steel sculptures, simplistic or tribal formal language, but arranged in a **poorly curated way, bad coherence**.
Some **swallowed by shrubs, forgotten, missing pieces**, unintentionally "lived in."

◀◀ **Figure 6:** Example of one student's field-study analysis collected during the landscape evaluation of Dunaújváros SP
SOURCE: ISZLAI GÁSPÁR NORBERT, 2024

Table 2: Comparative analysis of the three main zones of Dunaújváros SP
SOURCE: AUTHORS, 2024

	Axis Promenade (Zone 1)	Terraced Decline (Zone 2)	Meadow Slopes (Zone 3)
Surface Topography and Spatial Form	Flat upper-promenade terrace	Trapezoidal drainage terraces	Gentle gradient landform
	Wide Danube vistas	Visually sunken / enclosed character	Meadow-like, English-garden character
	Urban, close-range views	Obstructed spatial legibility	Articulated spatial depth
	Defined planar layout	Disrupted sightlines	Interplay of open and enclosed rooms
	Strong spatial order	High spatial fragmentation	Dynamic spatial sequencing
	Rhythmic planting pattern	Low cognitive navigability	
Naturalness and Vegetation Design	Formal planting structure	Self-seeded poplar–ailanthus colonisation	Mixed native–ornamental meadow palette
	Grouped birch–pine–shrub masses	Invasive pioneer vegetation	Seasonal flowering tree layer
	Rhythmic vegetative patterning	Spontaneous growth patterns	Enhanced chromatic interest
	Repetitive planting cadence along promenade	Perceived abandonment/unmanaged character	Seasonal scenic enrichment
Maintenance, Care and Degree of Disturbance	High maintenance level	Lowest maintenance level	Higher maintenance than Zone 2
	Weathered sculptures (age-related patina)	Graffiti /unmanaged vegetation / litter	Well-maintained paths and sculptures
	Incongruent site furniture (benches/ playgrounds/gym)	Degraded terrace structures	Non-native species present
	Infrastructure conflicting with artistic character	Eroded protective landforms	Partial ecological instability
Complexity, Multiplicity	Sculpture–vegetation–view synergy	Repetitive terrace patterning	Varied meadow and slope vistas
	Integrated hedge structure	Unmanaged vegetative overgrowth	Distributed sculpture placements
	Extended vista corridors	Visual monotony	High visual richness
	Rich but non-overwhelming visual depth	Tired, low-richness spatial character	Strong experiential stimulation
	Balanced long-range visual sequencing		
Coherence - Cohesion, Fitting Together	Highest spatial coherence	Spatial fragmentation	Harmonious art-vegetation balance
	Clear sculpture, path and plant alignment	Dispersed sculpture placement	Meadow-based spatial clarity
	Evident structural order	Low visual unity	Coherent compositional structure
		Weak compositional cohesion	
Degree of imagery	Iconic sculptural landmarks	Dominant industrial backdrop	Open meadow structure
	High symbolic and metaphorical value	Low symbolic legibility	Enhanced sculpture staging
	Strong anchoring points in spatial composition	Poorly maintained sculptural elements	Strong visual and experiential impact
		Visual clutter obscuring meaning	Emerging cultural-landscape garden identity

Figure 7: Comparative perceptual analysis of the sculptures *Memento* and *Windows Over the Danube*, based on synthesised student observations

SOURCE: AUTHORS, 2024

	Memento (Péter Szanyi) 1996	Windows Over the Danube (Jon Barlow Hudson) 1995
Material and Form	Fusion of hard steel with fragile, linear geometry, creating tension and sensitivity. Dome-like structure with a transparent canopy, rooted like a tree, branching upward.	Constructed from rigid metal frames, alternating between solid and transparent geometries. Appears monumental and architectural; rectangular volumes resemble folded screens or origami structures.
Spatial and Sensory Experience	Generates an uplifting, elevating feeling, a sense of ascension. Immersive: one can stand inside and perceive both the material and the surrounding landscape. Light and shadow interplay transforms perception through the day; sunlight sketches patterns on the ground.	Positioned dramatically on the cliff-edge, frames views toward the river. Creates rhythmic visual movement, strong verticality, and a play of alternating opacity and void. Heavy shadows cast onto the ground enhance sculptural presence.
Atmosphere and Symbolism	Sacred, meditative ambience; reminiscent of a bell or temple. Embracing and sheltering spatial quality, evokes safety and belonging. Serves as a social and contemplative node; circular form suitable for gathering or solitude. Interpreted as both sculpture and spatial architecture, a “drawing in the sky.”	Expresses solidity, rhythm, and strength; evokes urban architectural associations in a parkland setting. Acts as a spatial threshold, dividing and connecting two landscape zones. Unlike Memento, it is not penetrable; the sculpture stands beside the viewer, asserting dominance and distance.
Visitor Interpretation	“Welcoming,” “friendly,” “sensitive,” “peaceful.” Encourages reflection and stillness within the open parkland context.	“Powerful,” “geometric,” “monumental,” “unapproachable.” Provokes contrast between containment and openness, control and release.

CONCLUSION

The Dunaújváros SP demonstrates how industrial-modernist riverbank infrastructure can be transformed into a multifunctional cultural landscape integrating art, vegetation, and engineering heritage. With respect to international benchmarks (RQ1), this study concludes that the park performs well in: landform-circulation structure, spatial hierarchy, and richness of its planting framework. However, it falls short in: curatorship, visitor interpretation, and long-term maintenance compared to international sculpture-park standards. Addressing RQ2, this paper concludes that visitors' perception of the sculptures is strongly shaped by the spatial and environmental conditions of each zone. Zone 1 is defined by a clear axial structure and framed river views, which enhance the legibility of the artworks. Zone 2 is characterised by eroding terraces and unmanaged vegetation, conditions that weaken visibility and overall coherence. Zone 3 offers open meadows and gentle topography, enabling relaxed, readable, and contemporary eco-cultural encounters with art. The findings point to several priority actions. These include strengthening the spatial clarity of Zone 1 and Zone 3 through continuous maintenance and improved view management; restoring terrace structures and re-framing sculptures in Zone 2; and enriching the visitor experience across the park through enhanced interpretive tools, such as signage, educational programmes, and guided walks.

Also, this paper concludes that the park advances broader discussions on transforming post-socialist industrial landscapes into cultural landscapes that blend ecology, art, heritage, and public use. Dunaújváros SP should be interpreted not merely as an open-air art theatre, but as a living repository of riverbank engineering, planting design, and social interactions. Future research should expand the framework to other Central/Eastern European sculpture parks, explore seasonal and demographic visitor patterns, and involve artists and communities through co-design processes. ©

This work is licensed under Creative Commons 4.0 standard licenc: CC-BY-NC-ND-4.0.

BIBLIOGRAPHY

- Benkaid Kasbah, S., & Eplényi, A. (2022). *Sculpture Parks And Positive Mental Health During Covid-19 – Investigation Of The Effects Of The Covid-19 Pandemic On Sculpture Park Visitation*. DOI: 10.7275/TG19-ZX58
- Benkaid Kasbah, S., Eplényi, A., & Yousef, R. (2025). *Sculpture Parks As Cultural Tourism Catalysts* [PDF]. DOI: 10.7275/FABOS.2450
- Catterall, K. (2018). Cartiere, Cameron, and Martin Zebracki, eds. *The Everyday Practice Of Public Art: Art, Space And Social Inclusion*. Public Art Dialogue, 8(1), 136–137. DOI: 10.1080/21502552.2018.1430298
- Csongor, G. (1976, March 2). *Átalakul a város alatti Duna-part*. *Dunaújvárosi Hírlap*. <http://konyvtar.jakd.hu/hirlap/Dunaujvarosi%20Hirlap%20%201976/1976.03.02/3.jpg>
- Dewey, J. (2005). *Art As Experience*. Berkeley Publishing Group
- Florence, P. (2020). *Thinking The Sculpture Garden: Art, Plant, Landscape*. Routledge, Taylor & Francis Group
- Gréczi, E. (2016, August 19). Szoborgettőből Szoborpark. *Artmagazin*. <https://www.artmagazin.hu/articles/archivum/7d1d7b8b2c59a0b958fb5eade761d8e2>
- Harper, G., & Moyer, T. (2008). *Landscape for art: Contemporary sculpture parks*. ISC Press
- Hegyí, L. (1999). *Modern Hungarian Sculpture*. Corvina Press
- Krauss, R. (1979). *Sculpture In The Expanded Field*. October, 8, 30–44. DOI: 10.2307/778224
- Kwon, M. (2004). *One Place After Another: Site-Specific Art And Locational Identity* (1st MIT Press paperback ed.). MIT Press
- McHarg, I. L. (1992). *Design with nature* (25th anniversary ed.). John Wiley & Sons
- Nagy, C. (1975, August 5). *Arboretum Dunaújvárosban*. *Dunaújvárosi Hírlap*. <http://konyvtar.jakd.hu/hirlap/Dunaujvarosi%20Hirlap%20%201975/1975.08.05/5.JPG>
- Önkormányzat D. M. (n.d.). *Dunaparti védmű és Szoborpark / Dunaújváros MJV*. Retrieved November 27, 2025, from https://dunaujvaros.hu/dunaparti_vedmu_es_szoborpark
- Sasvári, G. (1964, March 3). Földcsuszamlás a Radarnál. *Dunaújvárosi Hírlap*. <http://konyvtar.jakd.hu/hirlap/Dunaujvarosi%20Hirlap%20%201964/1964.03.03/2.jpg>
- Szoborsétány. (1976, May 18). *Dunaújvárosi Hírlap*. <http://konyvtar.jakd.hu/hirlap/Dunaujvarosi%20Hirlap%20%201976/1976.05.18/5.jpg>
- Zsiday, C. (1966, April 1). 1968-ra befejeződnék a partfalvédelmi munkálatok. *Dunaújvárosi Hírlap*. <http://konyvtar.jakd.hu/hirlap/Dunaujvarosi%20Hirlap%20%201966/1966.04.01/1.jpg>

A TÁJ SZEREPEVÁLTOZÁSAI PATKÓ KÁROLY FESTÉSZETÉBEN CHANGES IN THE ROLE OF THE LANDSCAPE IN KÁROLY PATKÓ'S PAINTINGS

KECSKÉS ANDRÁS

ABSZTRAKT

Az ábrázoló festészet nem mond le a látható világ vonatkoztatási rendszeréről, azokat egy adott kor elvárásai és technikai lehetőségei szerint alkalmazza a művészi kifejezés érdekében. A táji motívumok és a festői absztrakció összhangban áll az elemek képi, strukturális szerepével, ahogy az alkotó személyiségével is. Ezek elválaszthatatlanok egy jelentős művész esetében. A tájábrázolás a festészet története során számos stílári és tartalmi lehetőséget mutatott és mutat napjainkban is. A modern festészetben a változások a 19. század végétől felgyorsultak, amelyek a magyar festőkre is hatással voltak. A 20. századi modern magyar festészet egyik kiemelkedő alakjának, Patkó Károlynak az életművén belül is végigkísérhető ezeknek a változásoknak egy szelete, ami nagyjából tíz évet ölel át. Patkó festészetében a táj megjelenítését tartalmi szempontból három szerepkörre oszthatjuk, amelyek mind térformálásukban, mind technikájukban markáns eltéréseket mutatnak, azonban az életműben, időrendben szervesen egymásból következnek. A szerepek változásával együtt a rajzi megoldások és a képek színharmónia-rendszerei is eltérőek. Mindezeket technikai változások is kísérik, amelyek visszahatnak a stílusra

és a tartalomra egyaránt. Patkó a klasszikus olajfestésről, a többéves itáliai tartózkodásának hatására a temperafestésre tér át. Ezek együttes eredménye egy oldott hangvételű, monumentális tér- és tájábrázolás lesz, amely unikálisnak tekinthető a modern magyar művészetben.

Kulcsszavak: tájábrázolás, táj mint háttér, táj mint főtéma, absztrakció, színes térformálás, monumentalitás

BEVEZETÉS

A jelen tanulmány célja megvizsgálni, hogy a modern művészi ábrázolás és a művészi invenció milyen módon mutathatja be a tájat, milyen képi szerepekkel láthatja el, amelyek által a kifejezési lehetőségek túlmutathatnak a pusztán leíró, topografikus ábrázoláson. Patkó Károly (1895-1941) festőművész több korszakból álló tartalmas életműve alkalmas arra, hogy a dolgozatom módszertanával bemutassa a táj rajzának, motívumainak, formáinak és színeinek alkalmazását a festői terek megformálásában, valamint a festő korszakainak eltérő stílusbeli változásait, és azok kifejezésre gyakorolt hatásait. Az írásom alapvetően festői szemléleten alapul, amely figyelembe veszi a művészettörténeti kereteket, amelyek minden életmű

1. ábra/Fig. 1: Az elemzett képek időrendje /
Chronological order of the analysed paintings

ABSTRACT

Representational painting does not renounce the reference systems of the visible world, but applies them in accordance with the expectations and technical possibilities of a given era for the sake of artistic expression. Landscape motifs and painterly abstraction are in harmony with the visual and structural role of the elements, as well as with the personality of the artist. These are inseparable in the case of a significant artist. Landscape painting has included numerous stylistic and thematic possibilities throughout the history of painting, and that remains true today. In modern painting, changes accelerated from the end of the 19th century, which also influenced Hungarian painters. A segment of these changes, spanning roughly a decade, can be traced in the oeuvre of Károly Patkó, one of the outstanding figures of 20th-century modern Hungarian painting. In Patkó's painting, the representation of landscape can be divided into three roles in terms of content, which show marked differences in both spatial formation and technique, but which follow organically from one another in chronological order in his oeuvre. Along with the changing roles, the drawing solutions and colour harmony systems of the paintings also differ. All of these are accompanied by technical changes, which have an impact on both style and content. Influenced by his several-year-long stay in Italy, Patkó switched from classical oil painting to tempera painting. The combined result is a relaxed tone and monumental space and landscape representation, which can be considered unique in modern Hungarian art.

Keywords: landscape representation, landscape as background, landscape as main theme, abstraction, colourful spatial formation, monumentality

INTRODUCTION

The aim of this study is to examine how modern artistic representation and artistic invention can depict the landscape, and what visual roles they can assign to it; through such processes, expressive possibilities can go beyond mere descriptive, topographical representation. The rich oeuvre of painter Károly Patkó (1895–1941), spanning several periods, is suitable for presenting, using the methodology of my thesis, the use of landscape outlines, motifs, forms and colours in the creation of pictorial spaces, as well as the stylistic changes in the painter's different periods and their effects on expression. My paper is fundamentally based on a painter's approach, which takes into account the art historical frameworks that are essential when examining any oeuvre. However, my methodology is based on my professional experience in painting and drawing education, with a focus on landscape representation.

METHODOLOGY

Károly Patkó's painting is based on visual reality, meaning that he creates his compositions using elements visible before him in the moment. These elements originate from a set of motifs including human figures and landscapes (incorporating urban landscapes), which are abstracted in a sophisticated manner for the sake of visual composition. In this study, I examine how the spatial formation of the landscape in terms of graphic and colours relates to its role in the picture and to artistic expression and content. I also examine how the changes in the painter's techniques used within his oeuvre alter the possibilities of expression, and how they affect the structure of the paintings – how the painter's gestures create space and forms. I analyse Patkó's landscape depictions chronologically (Figure 1), according to his three periods: 1. landscape as background, 2. landscape

vizsgálatakor elengedhetetlenek, de módszertanom a festőművészeti szakmai és rajzoktatási tapasztalataimból építkezik, amelynek kiemelt témája a tájábrázolás.

MÓDSZERTAN

Patkó Károly festészete látványalapú, tehát kompozícióit a mindenkori látható valóság elemeit felhasználva alkotja meg. Ezek az elemek az emberi alakok és a táj – városi tájat is beleértve – formáinak, a képi komponálás érdekében, rajzilag igényesen absztrahált motívumkészletéből származnak. A tanulmányban megvizsgálom, hogy a táj rajzi és színbeli térformálása milyen összefüggésben áll a táj képen betöltött szerepével és a művészi kifejezéssel, a festői tartalommal. Valamint megnézem, hogy az életművön belül alkalmazott festői technikák változása milyen módon változtatja meg a kifejezési lehetőségeket, hogyan hat a kép struktúrájára – a festői gesztusok hogyan alkotják meg a teret és a formákat. Patkó tájábrázolását időrend szerint (1. kép) három korszaka szerint elemzem: 1. a táj mint háttér, 2. a táj mint fő téma, 3. itáliai tájak. Mindegyik időszakból két-két jellemző festményen vezetem végig a kompozíciót felépítő rajzi formálást, a térképzést és a színhasználatot, amelyek összefüggő rendszert alkotnak.

RÖVID ÉLETRAJZ

Patkó Károly 1895-ben született, Budapesten. Művészeti tanulmányait a budapesti Képzőművészeti Főiskolán kezdte meg rajztanárképző szakon, 1914-ben, amelyet az első világháború félbeszakított. Így került sor első olaszországi útjára, ahova katonaként ment, és ahol a fronton meg is sebesült. A háború után, 1922-től Aba-Novák Vilmossal Olgyai Viktor grafikai osztályán folytatta a főiskolát, ahol a rézkarcolás technikáját sajátította el. A fiatal Patkó még a főiskola megkezdése előtt, 1913 és 1914 nyarán járt már Nagybányán (Zwickl 2001), ahova 1924-ben újra visszatért, majd 1925-ben Felsőbányán dolgozott (M. Heil 1971). 1923-ban a Szinyei társaság ösztöndíja révén immáron másodszor juthatott el Olaszországba, és beutazhatta az egész félszigetet. Ekkor a quattrocento mestereinek hatása nyűgözte le. A harmadik és egyben leghosszabb itáliai tartózkodása a Római Magyar Akadémia ösztöndíjának [1] volt köszönhető, 1928-1931-ig. Ettől az időszaktól a magyar tájképeket mediterrán hangulatú, tengerparti kikötők, partok és kisvárosok látképei, életképei váltották fel. A színei fénnel teli, világos tónusra változtak a korábbi súlyosabb, teltebb árnyalatokról, amely nemcsak a mediterrán éghajlat

életigenlő hatásának, hanem az olajfestést felváltó tempera technikának is tulajdonítható. A temperafestés hasonló hatásokra képes, mint a Rómában megcsodált freskók: a levegős, nagyvonalú és könnyed színkezelés a kompozíció szigorú rendjével együtt harmonikus egészzé sűrítetheti a látványt. Rézkarcaival [2] itthon és külföldön is jelentős sikereket ért el [3]. Önálló kiállítása volt 1922-ben a Belvedere-ben (Hevesy 1922), az Ernst Múzeumban pedig 1932-ben (Lázár 1932). 1924-ben és 1927-ben (Elek 1927) ugyanitt csoportos kiállításon vett részt. A Velencei Biennálén négyszer szerepelt műveivel [4]. Művészi munkája mellett 1933-tól a budapesti Mátyás Király Gimnáziumban rajztanárként dolgozott 1941-ben bekövetkezett haláláig.

A TÁJ MINT HÁTTÉR

Patkó 1920-ban festett *Tavaszi* című festményén (2. kép) nem a táj hangsúlyos, hanem a három, erős plaszticitással és finoman absztrahált részletekkel megformált akt. Mindazonáltal a tájnak igen fontos szerep jut: keretet ad egy allegorikus jelenetnek, amely a tavaszt mint az újrakezdés és a megújulás reményét mutatja. Ennek a szimbolikának, akár Patkó saját életére, akár az 1920-as évek újrealista festészeti vonulatára [5] vonatkozóan is lehet jelentése. A táj, ahogy a 17. századi idilli tájfestészetben [6] is láthatjuk, azért jelentős, mert háttérrel biztosít, kiemel egy jelenetet, ahogy egy jó díszlet teszi a színpadon, ott van, de nem tolakodóan, vállalva az alárendelt, de nélkülözhetetlen szerepet. Esetünkben azonban ez a háttér nem különálló tétel, rajzilag és színbeli megoldásaiban szinte a figurák vonalainak következetes folytatása. A tájmotívumok sokkal stilizáltabbak [7], mint az anatómiai helyes, de „Cézanne-osan” tördelt aktok. A részletek hiánya a lényeg feltárását segíti (Arnheim 2004: 90). Mind a lombtömegek, mind a fatörzsek és a dombok erős, de egyszerű kontúrokkal modelláltak azért, hogy kárpótolja maga a jelenet legyen a figyelem középpontjában, ne az egyébként önállóan is szép tájrészlet. Használhatnánk a sematizálás szót is a táj leegyszerűsítésénél, de az egyfajta tartalom nélküli megjelenítést jelentene, míg itt azt a nehéz feladatot oldotta meg Patkó, hogy az egyszerű formálás tartalmas maradt. Ha közelebbről megnézzük az erős fény-árnyék hatást alkalmazó képet, akkor láthatjuk, hogy a tömörszerű formák sötét részét világos felületekkel ellenpontoszza a festő, ezáltal egy ellenfényes derengő hatást ér el, valamint a részleteken belüli festőiséget kontúrokkal teszi sajátosan rajzossá.

as main theme, and 3. Italian landscapes. From each period I will examine two characteristic paintings, focusing on the graphical elements making up the composition, the spatial composition and the use of colours, which together form a coherent system.

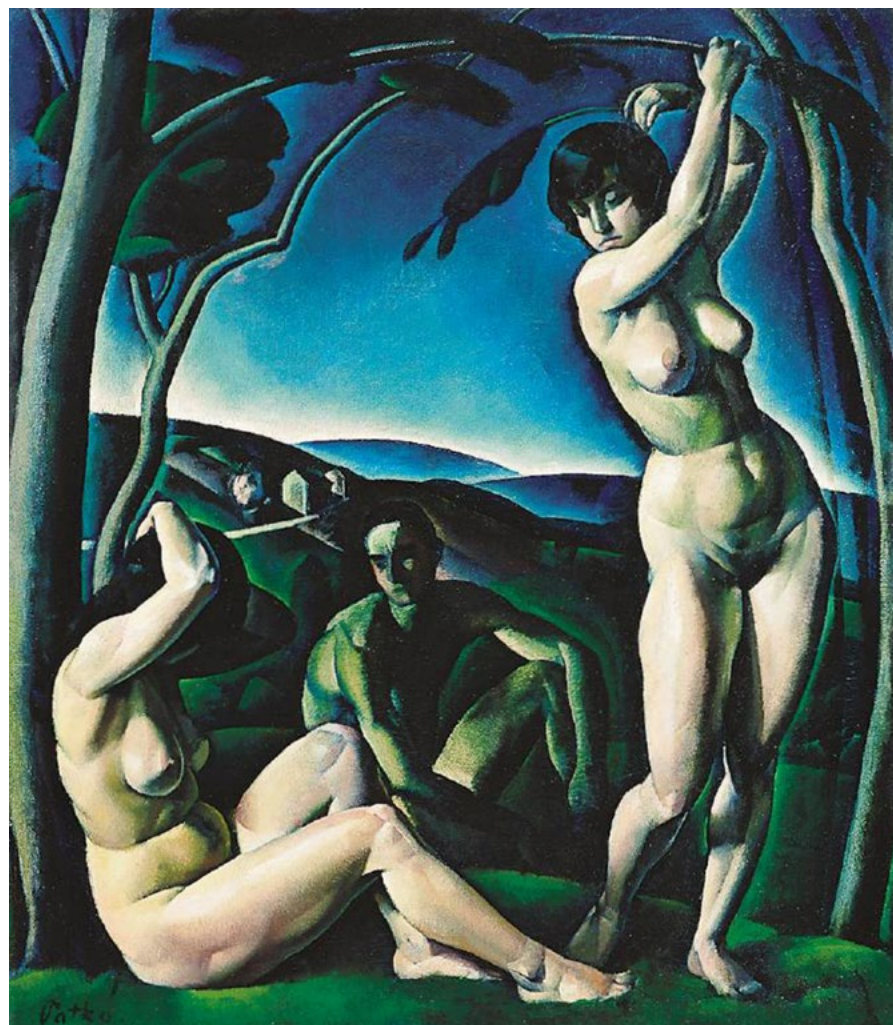
SHORT BIOGRAPHY

Károly Patkó was born in 1895 in Budapest. He began his art studies at the College of Fine Arts in Budapest in 1914, majoring in art education. However, his studies were interrupted by the First World War. This led to his first trip to Italy, where he went as a soldier and was wounded at the front. After the war, from 1922, he continued his studies at the college with Vilmos Aba-Novák in Viktor Olgyai's graphic arts class, where he mastered the technique of copperplate engraving. Even before starting college, the young Patkó had already visited Nagybánya (presently: Baia Mare) (Zwickl 2001) in the summers of 1913 and 1914, and he returned there in 1924, then went on to work in Felsőbánya (presently: Baia Sprie) in 1925 (M. Heil 1971). In 1923, thanks to a scholarship from the Szinyei Society, he had the opportunity to travel to Italy for the second time and visit the entire peninsula. At that time, he was impressed by the quattrocento masters. His third and longest stay in Italy was thanks to a scholarship from the Hungarian Academy in Rome,¹ from 1928 to 1931. From this period onwards, his Hungarian landscapes were replaced by views and genre paintings of Mediterranean-style coastal ports, seashores and small towns. His colours changed from the earlier heavier, richer shades to more pastel tones full of light, which can be attributed not only to the life-affirming effect of the Mediterranean climate, but also to the tempera technique that replaced his earlier oil painting. Tempera painting can achieve similar effects to the frescoes he admired in Rome: the airy, generous and light use of colour, combined with the strict order of the composition, can condense the scenery into a harmonious whole. His copperplate engravings² achieved considerable success both in Hungary and abroad.³ He had solo exhibitions at the Belvedere in 1922 (Hevesy 1922) and at the Ernst Museum in 1932 (Lázár 1932). In 1924 and 1927 (Elek 1927), he participated in group exhibitions at the same venue. He exhibited his works four times at the Venice Biennale.⁴ In addition to his artistic work, he worked as an art teacher at the Mátyás Király Grammar School in Budapest from 1933 until his death in 1941.

LANDSCAPE AS BACKGROUND

In Patkó's painting *'Tavaszi' (Spring)* (1920) (Figure 2), it is not the landscape that is emphasised, but the three nudes, rendered with strong plasticity and delicately abstracted details. Nevertheless, the landscape plays a very important role: it provides a framework for an allegorical scene that depicts spring as hope for new beginnings and renewal. This symbolism may refer to Patkó's own life as well as to the New Realism painting movement of the 1920s.⁵ The landscape, as we can see in the 17th-century idyllic landscape painting,⁶ is significant because it provides background, highlighting a scene, just as a good set does onstage. It is there, but is not intrusive, accepting a subordinate but indispensable role. In our case, however, this background is not a separate item, but in terms of graphic and colour use, it is almost a consistent continuation of the lines of the figures. The landscape motifs are much more stylised⁷ than the anatomically correct but 'Cézanne-esque', broken nudes. The lack of detail helps to reveal the essence (Arnheim 2004: 90). Both the foliage, the tree trunks and the hills are modelled with strong but simple contours so that the scene itself is in the focus of attention, rather than the otherwise beautiful landscape. We could use the word 'schematisation' to describe the simplification of the landscape, but that would imply a kind of content-free representation, whereas here Patkó has solved the difficult task of keeping the simple form meaningful. If we take a closer look at the painting, which uses strong light and shadow effects, we can see that the painter contrasts the dark parts of the block-like forms with light surfaces, thus achieving a backlit glimmering effect, and uses contours to make the pictorial quality of the details uniquely graphic.

The landscape is timeless, unreal and, judging by the houses, evokes a Mediterranean region. Timelessness becomes important in creating the Arcadian atmosphere, which is reinforced by the colour scheme of the painting. Colour is also an indispensable element in Patkó's painting; indeed, his entire oeuvre demonstrates his colourist nature. In his review of Patkó's exhibition at the Belvedere (Hevesy 1922), Iván Hevesy writes in 1922 that instead of the 'impressionistic colour frenzy', Patkó has moved towards a new romantic style of painting, built on dark tones and striving for dramatic effects. This 'new romantic' painterly world was later classified by art historians as neoclassicism (Zwickl 2001: 21). This period is characterised by restrained colour, with deeper, gloomier shades

2. ábra/Fig. 2: Patkó Károly: Tavasz, 1920, olaj, vászon, 105 x 89 cm, magántulajdon / Károly Patkó: 'Tavaszi' (Spring), 1920, oil on canvas, 105 x 89 cm, private collection

FORRÁS/SOURCE: WWW.HUNG-ART.HU

3. ábra/Fig. 3: Patkó Károly: Niobé, 1923, olaj, vászon, 110 x 137 cm, magántulajdon / Károly Patkó: 'Niobé' (Niobe), 1923, oil on canvas, 110 x 137 cm, private collection

FORRÁS/SOURCE: WWW.HUNG-ART.HU

A táj időtlen és nem valóságos, és a házakból következtetve mediterrán vidéket idéz meg. Épp az Arkádiai hangulat megteremtésében válik fontossá a kortalanság, amelyet a kép színvilága is megerősít. A szín nélkülözhetetlen elem Patkó festészetében is. Színhasználata egész életművét átívelően kolorista alkatot mutat. Hevesy Iván 1922-ben, Patkó Belvedere-ben rendezett kiállításáról kritikájában (Hevesy 1922) azt írja, hogy az „impresszionista színmámor” helyett egy sötét tónusokból építkező, drámai hatásokra törekvő, új romantikus hangvételű festészet irányába indult el. Ezt az „új romantikus” festői világot a későbbi művészettörténet-írás a neoklasszicizmus (Zwickl 2001: 21) stílus kategóriájába sorolta. Visszafogott színeség jellemzi ezt az időszakot, amelyben a színek mélyebb, borongósabb árnyalatai sűrűsödnek egymás mellett és egymásba keverve a vásznon. Hevesy rövid írásában még azt is megemlíti, hogy a színek és formák tekintetében a tájak és csendéletek kevésbé naturalisztikusak, mint az aktábrázolásai. Ez rávilágít arra a problémára, amellyel egy festő szembekerül a természetelvű ábrázolás során a látvány elemeinek absztrahálásakor. Sokkal könnyebb egy táj színeit a kifejezés érdekében áthangolni, saját színrendszert létrehozni a képen, mint ugyanezt megtenni

az emberi test esetében. A *Tavaszi* című kép hideg szín-harmóniákra épül, a táj a hideg kékkel és zöldekkel segíti előtérbe a melegebb és visszafogottabb színekből építkező aktokat. Ábrázolási szempontból kitűnő megoldás az ülő férfialak színbeli átmenete a táj és a figurák terei közt. Nem pusztán színben, hanem rajzban is továbbviszi az aktok sűrűbb formarendjét az egyszerűbb rajzolatú táj felé. A táj kékes-zöldes árnyalatai az aktok árnyékában is megjelennek, ezzel is erősítve a festői felület egységét.

Három évvel később sokkal oldottabban festette *Niobé* című (3. kép), a görög mitológiából vett téma keretében a tájat. A téma az „Arkádia” festője számára tökéletes ürgy. A festői szándék aktokkal benépesíteni a képet, amiken a fény és forma viszonyát többféleképpen lehet bemutatni: felülről-oldalról jövő, erős plasztikus hatásokat kiemelő, valamint a kontúrok szerepét, illetve azokon belül a sötét felületek finom formai distinkcióit hangsúlyozó ellenfény probléma-együttesét megoldani. A háttéri táj ugyanezekkel a fényekkel modellált, de sokkal levegősebb és színesebb, mint a *Tavaszi* háttere. A lombok festőien beolvadnak az ég felületébe, amit színes felületekre tagol az átszűrődő fény. A fénysávok határai a kompozicionális rajzi szerep mellett a színváltás játékát is lehetővé teszik.

concentrated side by side and mixed together on the canvas. In his short essay, Hevesy even mentions that, in terms of colours and forms, his landscapes and still lifes are less naturalistic than his nude paintings. This highlights the problem that a painter faces when abstracting the elements of a scene in the course of naturalistic representation. It is much easier to alter the colours of a landscape for expressive purposes and create one's own colour scheme in the painting than to do the same with the human body. The painting *'Tavaszi' (Spring)* is based on cold colour harmonies, as the landscape's cool blue and green colours bring the nudes, constructed from warmer and more subdued colours, to the foreground. From the point of view of representation, the colour transition between the sitting male figure and the spaces of the landscape and figures is an excellent solution. It carries the denser formal arrangement of the nudes towards the simpler drawing of the landscape not only in colour, but also in drawing. The bluish-green shades of the landscape also appear in the shadows of the nudes, thus reinforcing the unity of the surface of the painting.

Three years later he painted *'Niobé' (Niobe)* (Figure 3) in a much more relaxed manner, using the landscape as

a background for a theme taken from Greek mythology. The theme is a perfect excuse for the painter of 'Arkadia'. The painter's intention was to populate the picture with nudes, in which the relationship between light and form could be presented in several ways: solving the problem of backlighting from above and from the side, emphasising strong plastic effects, as well as that of emphasising the role of contours and the subtle distinctions in the forms of dark surfaces within them. The background landscape is modelled with the same lights, but it is much airier and more colourful than the background of *'Tavaszi' (Spring)*. The foliage blends picturesquely into the surface of the sky, which is divided into colourful surfaces by the filtered light. In addition to their role in the composition, the boundaries of the light bands also allow for the play of colour changes. To the modern eye, the colouring of the painting appears unexceptional, but contemporary critics considered it garish (P. Szűcs 1987: 38), so the reception cannot be regarded as positive. It is true of both of the above works that the landscape as background, albeit in different ways, consistently carries the painterly abstraction of the figures, in terms of drawing and colour, further into space.

◀◀4. ábra/Fig. 4: Patkó Károly: Igal (részlet), 1927, olaj, vászon, 103 x 95,5 cm, MNG / Károly Patkó: 'Igal' (detail), 1927, oil on canvas, 103 x 95.5 cm, Hungarian National Gallery
FORRÁS: WWW.HUNG-ART.HU

A mai szemnek a kép színezése már elfogadott értékként jelenik meg, azonban a korabeli kritikák tarkaságnak tekintették (P. Szűcs 1987: 38), ami nem mondható pozitív fogadtatásnak. A fenti két mű mindegyikére igaz, hogy a táj mint háttér, más-más módon ugyan, de festői következetességgel viszi tovább a térben a figurák rajzi és színbeli festői absztrakcióját.

PAR EXCELLENCE TÁJ

A *Niobé* tájábrázolási megoldásait teljesíti ki Patkó azokon a képein, ahol a táj mint fő téma jelenik meg. A *Nagybányai részlet* (5. kép) és a *Felsőbánya* című (6. kép) képei a hagyományos perspektíva rendszerére épülnek, a motívumok méretcsökkenései, valamint a színek előtéri meleg árnyalatai a térben távolodva fokozatosan váltanak hidegebb árnyalatokba. René Berger a festői teret kettős értelműnek írja le (Berger 1984: 203), amely szerint a kép a maga kétdimenziós kiterjedésében egyfelől a térnek egy darabja, amely teret biztosít egy másik, fiktív térnek, amit az ábrázolt motívumok hoznak létre. Ezt a második teret pedig annak ellenére valóságosnak tekintjük a kép nézésekor, hogy tudjuk, az ábrázolt motívum – mint például egy táj – nem maga a „valóságos” tér, hanem csak a képe.

Amennyiben a látvány elemeit kétdimenziósként szeretnénk egy darab papíron vagy vásznon ábrázolni, meg kell tanulnunk az egy-nézőpontú reneszánsz perspektíva szabályrendszerét nemcsak elméletben, hanem gyakorlatban is. Ha már rajzban képesek vagyunk bonyolultabb forma-együttesek ábrázolására, ezek képi kompozícióvá alakítására, akkor újabb stúdiumokba kell belekezdeni a térnek színnel való leképezéséhez. Meg kell tanulni színnel, festékkel teret formálni, amely aztán tárgytól függetlenül, mint egyénre jellemző módszer alkalmazható. Ez, ha mondhatjuk, még összetettebb feladat a rajzoláshoz, mert a festésnél már a szín, az anyag, az ecset és a gesztusok együttes hatása is érvényesül a rajz mellett. Patkó Károly tradicionális eszközökkel formálta kompozícióit, ami a fenti képeknél azt jelenti, hogy olajfestékkel és ecsettel dolgozott vászon anyagú hordozóra. A Szőnyi-körre (Zwickl 2001: 21-25) a vastagon felrakott festékkezelés volt a jellemző, így Patkó is a római iskolás időszakot megelőzően, tehát 1928 előtt „pasztózus”, egymásba ágyazott, vastag színrétegeket vitt fel a vászonra, amelynek plasztikája jól látható az *Igalon* festett képének részletén (4. kép). Ezáltal súlyos, mondhatni veretes színhangzatok keletkeztek, amelyek adekvát kifejezői a kortalan árkádi hangulatnak.

◀◀5. ábra/Fig. 5: Patkó Károly: Nagybányai részlet, 1924, olaj, vászon, 50,5 x 60 cm, magántulajdon / Károly Patkó: 'Nagybányai részlet' (Detail of Baia Mare), 1924, oil on canvas, 50.5 x 60 cm, private collection
FORRÁS: WWW.HUNG-ART.HU

6. ábra/Fig. 6: Patkó Károly: Felsőbánya, 1925, olaj, vászon, 79,5 x 89,5 cm, magántulajdon / Károly Patkó: 'Felsőbánya' (Baia Sprie), 1925, oil on canvas, 79.5 x 89.5 cm, private collection
FORRÁS/SOURCE: WWW.HUNG-ART.HU

LANDSCAPE PAR EXCELLENCE

In addition to the landscape elements in paintings such as 'Niobé', Patkó also painted works in which the landscape appears as the main theme. His paintings '*Nagybányai részlet*' (Detail of Baia Mare) (Figure 5) and '*Felsőbánya*' (Baia Sprie) (Figure 6) are based on the traditional perspective system, with the motifs decreasing in size and the warm shades of colours in the foreground gradually changing to colder shades as they recede into the distance. René Berger describes the painterly space as having a double meaning (Berger 1984: 203), according to which the painting, in its two-dimensional extension, provides room for another, fictional space created by the depicted motifs. We perceive this second space as real when looking at the picture, even though we know that the depicted motif – such as a landscape – is not the 'real' space itself, but only its image. If we want to depict the elements of the scene in two dimensions on a piece of paper or canvas, we have to learn the principles of one-point Renaissance perspective not only in theory but also in practice. Once we are able to depict more complex combinations of forms and transform them into pictorial compositions by drawing, we have to embark on further

studies to learn how to represent space with colour. We have to learn to create space with colours and paint, which then can be applied independently of the object, as a method specific to the individual. This is, if we may say so, an even more complex task than drawing, because in painting, the combined effect of colours, materials, brushes and gestures comes into play alongside drawing. Károly Patkó formed his compositions using traditional tools, which means in the case of the above pictures that he worked with oil paint and brush on canvas. The Szőnyi Circle (Zwickl 2001: 21-25) was characterised by thickly applied paint use, so Patkó, prior to his Roman school period, i.e. before 1928, applied impasto, i.e. thick, interlocking layers of paint to the canvas, the plasticity of which is clearly visible in the detail of his painting '*Igal*' (Figure 4). This created heavy, almost weighty colour tones, which adequately express the timeless Arcadian atmosphere.

The horizon of the painting '*Nagybányai részlet*' (Detail of Baia Mare) coincides with the eye level of the figure crossing the bridge. The rhythmic lines of the village rooftops are thus slightly in bottom-view. The architecture is broken up by masses of foliage,

7. ábra/Fig. 7: Patkó Károly: Lerici-öböl, 1929, tempera, farostlemez, 120 x 100 cm, magántulajdon / Károly Patkó: 'Lerici-öböl' (Bay of Lerici), 1929, tempera on fibreboard, 120 x 100 cm, private collection

FORRÁS: WWW.HUNG-ART.HU

8. ábra/Fig. 8: A Lerici-öböl felülnézete / Aerial view of the Bay of Lerici

FORRÁS/SOURCE: GOOGLE EARTH

9. ábra/Fig. 9: Lerici-öböl korabeli látképe / Contemporary view of the Bay of Lerici

FORRÁS/SOURCE: [HTTPS://WWW.EBAY.COM/](https://www.ebay.com/itm/187616578252)

ITM/187616578252

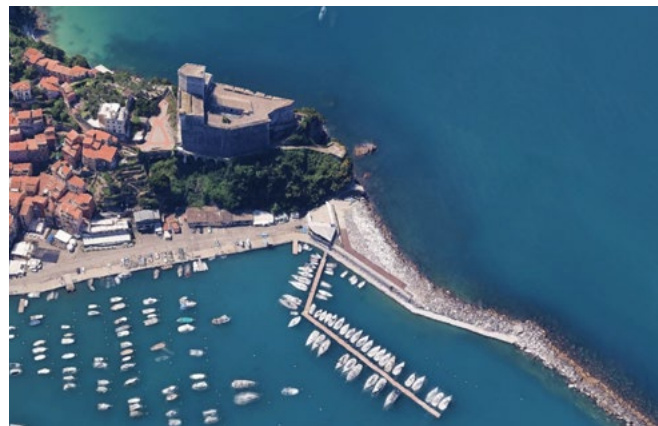
A *Nagybányai részlet* horizontja a hídon átkelő alak szemmagasságával egyezik meg. A falusi háztetők ritmizáló vonalai így enyhe alulnézetbe kerülnek. Az architektúrákat lombtömegek tagolják, ellenpontosza a kis házak élesebben fogalmazott sötét-világos felületeit. A termélységet a színhőmérséklet fokozatos csökkentésével hozza létre a festő. A meleg sárgás-zöldek színeitől az ég hűvös kékjéig érzékelhetjük a színhatásokat. Az előteret és az eget szellemesen kapcsolja össze a pataokban tükröződő kék vízfelület. A lombtömegek határozott kontúrokkal vannak lezárva, míg a belső formák puha ecsetvonásokkal olvadnak egymásba úgy, hogy a színezetek még jól megkülönböztethetőek legyenek. A formákon belül, de a kép felületén vibráló fényhatásokat hoz létre a gesztusok és színek összefüggő rendszere.

A *Felsőbánya* című kép perspektivikus iránypontja szinte tökéletesen megtalálható: a kép jobb oldalán, az ösvény és a behajló fák közti, függőlegesen felfutó egyenes és a felső háztetőgerincek vonalának metszéspontjában. A horizontvonal alatti házak enyhe rálátásban helyezkednek el a képen, így érzékeltetve, hogy magasról, egy dombról szemléljük a tájat. Azonban, mivel a szempont magassága reális tapasztalatainknak megfelelő, a tájban benne

érezzük magunkat, részesei vagyunk annak az élménynek, amelyet a festő is látott és érzett. Joachim Ritter német filozófus szerint a természeti környezet akkor válik valaki számára tájjá, ha elmegy oda, és célja a természetben való gyönyörködés és szemlélődés (Ritter 1974). Patkó tájfestésze kontemplatív, a táj számára ürügy személyes belső világának láthatóvá tételéhez, amelyen keresztül mi is részesei lehetünk az élménynek. A szemlélődés képességéhez segíthet hozzá a művész lényeglátó képessége. Nem valószínű, hogy például térbeli tömegekként látnánk a fák lombzatát anélkül, hogy valaki erre vizuális eszközökkel felhívna a figyelmünket, vagy a fény-árnyék plasztikai játékát esztétikai kategóriaként értelmeznénk a táj szemlélésakor. Ezek teoretikus alapjait Leonardo írta le traktatusában (Leonardo 1973), amelyek évszázadokra meghatározták a festői szemléletet. Patkó a tájképein a növények téri viszonyrendszerét, és a lombtömeg rész-egész problematikáját, valamint a fény irányáról szóló klasszikus tanokat a modernitás új vívmányaival ötvözi.

TÁJ MINT LEVEGŐ ÉS TÉR

1928-ban Patkó római ösztöndíjasként három éven keresztül Olaszországban dolgozott, és ekkor tért át a hatásában

counterbalancing the sharply defined dark and light surfaces of the small houses. The painter creates spatial depth by gradually reducing the colour temperature. We can perceive the colour effects from the warm yellowish-green colours to the cool blue of the sky. The blue water surface reflected in the stream ingeniously connects the foreground and the sky. The foliage is enclosed by distinct contours, while the inner forms melt into each other with soft brushstrokes so that the colours remain clearly distinguishable. Within the forms, but on the surface of the painting, the coherent system of gestures and colours creates vibrant light effects.

The perspective point of the painting entitled '*Felsőbánya*' (Baia Sprie) is almost perfectly located: on the right side of the painting, at the intersection of the vertical straight line between the path and the trees and the line of the upper roof ridges. The houses below the horizon line are viewed from slightly above in the painting, giving the impression that we are viewing the landscape from a hilltop. However, as the eye level corresponds to our real-life experience, we feel immersed in the landscape and part of the experience that the painter saw and felt. According to the German philosopher Joachim Ritter, the natural environment becomes a landscape for someone when they go there with the aim of enjoying and contemplating nature (Ritter 1974). Patkó's landscape painting is contemplative, using the landscape as a pretext to reveal his personal inner world, through which we can also share in the experience. The artist's ability to see the essence can help us to contemplate. It is unlikely that we would see the foliage of trees as spatial masses without someone drawing our attention to it with visual tools, or that we would interpret the plastic interplay of light and shade as an aesthetic category when contemplating the landscape. The theoretical foundations for this were laid

down by Leonardo in his treatise (Leonardo 1973), which defined the painter's approach for centuries. In his landscape paintings, Patkó combines the spatial relationships of plants and the problem of the part-whole relationship of foliage with classical teachings on the direction of light and the new achievements of modernity.

LANDSCAPE AS AIR AND SPACE

In 1928, Patkó went to Italy to work for three years as a scholarship holder in Rome, where he switched to 'weightless' colours and quick-drying tempera technique reminiscent of frescoes at that time. This also resulted in a change in his artistic gestures. The quick drying leaves brush marks, and if the painter does not want to work the surface into a homogeneous whole, the form-following gestures create a clearly visible 'texture' that has aesthetic value in itself. Heinrich Wölfflin essentially classifies methods of artistic representation into two types: linear and painterly (Wölfflin 1969). The linear approach emphasises the plasticity and separation of forms, while the painterly approach dissolves and connects them, focusing on the overall appearance and atmosphere. I believe, as can be seen, that the method of representation changed in Károly Patkó's oeuvre in accordance with the above two categories, namely from linear to painterly, in line with Wölfflin's direction of development. As a counterpoint to his earlier oil paintings, let us examine two significant works from the tempera paintings he created during his stay in Italy.

The painting '*Lerici-öböl*' (Bay of Lerici) (Figure 7) from 1929 presents a monumental spatial effect consisting of three sections, each of which can be broken down into further elements. This hierarchical representation of space was a fundamental principle of painting from the Renaissance to the avant-garde, for which great skill was

10. ábra/Fig. 10: Patkó Károly: Cefalù, 1930, tempera, farostlemez, 90 x 105 cm, magántulajdon / Károly Patkó: 'Cefalù', 1930, tempera, fibre-board, 90 x 105 cm, private collection
FORRÁS/SOURCE: WWW.HUNG-ART.HU

11. ábra/Fig. 11: Cefalù látképe hasonló nézőpontból / View of Cefalù from a similar viewpoint
FORRÁS/SOURCE: SZERZŐ ARCHÍVUMA / AUTHOR'S ARCHIVE

12. ábra/Fig. 12: Cefalù nézete a tenger felől / View of Cefalù from the sea

FORRÁS/SOURCE: [HTTPS://WWW.IDEALISTA.IT/EN/NEWS/LIFESTYLE-IN-ITALY/2024/05/30/181066-LIVING-IN-CEFALU-THE-WONDERFUL-SEASIDE-VILLAGE-70-KM-FROM-PALERMO](https://www.idealista.it/en/news/lifestyle-in-italy/2024/05/30/181066-LIVING-IN-CEFALU-THE-WONDERFUL-SEASIDE-VILLAGE-70-KM-FROM-PALERMO)

indispensable. The parabolic curve of the shoreline in the foreground draws the eye to the centre of the picture, where the detailed motifs dissolve in the warm, harmonious light that pervades the entire scene. The present-day aerial view of the Bay of Lerici (Figure 8) and the contemporary image (Figure 9) show that the space of the painting expresses the – in reality fragmented – shoreline as a single dynamic arc, which is a typical example of how the topographical details of reality can be altered for the sake of visual expression.

The ships, painted with strong contours, are visual focal points at the bottom of the painting, and together with the monumental perspective, they freeze the moment and make it eternal. The abstraction of the trees and mountains is similar to the solutions of earlier works. However, the forms consist of light colours with little contrast here. This makes the block-like painting style light and airy. The third layer of space is the softly, airily painted mountain range in the background and the colourful sky. Receding into the distance, the contrast between light and shade draws out the details more and more delicately. Through his own perception, Patkó transposes the visible space into a timeless, serene world, making the unique universal.

'Cefalù',⁸ painted in 1930 (Figure 10), offers an even broader view of the landscape. It is a bold, sweeping panorama with an endless horizon, which forms the top horizontal band of the painting with precise proportions. From our point of view, we can see everything, even the mountains and the sea. A photo taken from a similar location (Figure 11) does not at all convey the same spatial effect as Patkó's painting. The painter chose a higher mountain further away from the village as his point of view (Figure 12), from which the intention of monumental spatial formation can be realised. This is not the worldview of a struggling, melancholy artist trying to break away from the traditions of Nagybánya and reality. Here, a change has already taken place in Patkó's painting, in the form of a kind of liberation, a breath or sigh of relief. The picture is dominated by larger surfaces: the two mountains, the sea and the coast. The houses of the coastal

village appear as a concentration point in the centre of the painting, in front of which, in the foreground, on the mountain, a solitary house picked out in very strongly contrasting light and shade can be seen. This element is dominant, placing the buildings of the village, which appear small due to the distance, into the background of the painting and connecting the viewer with the space of the painting. The broad brushstrokes reveal the dynamic formation of shapes, and the layers of tempera paint overlap each other in a transparent manner, filling the shapes with inner light.

SUMMARY

In the history of painting, landscape depiction has played different roles in paintings. Despite his short life, Károly Patkó created a substantial and significant oeuvre by European standards, in which landscape plays a prominent role. Examining the role of landscape within his oeuvre and analysing his painterly approaches, which changed along with these roles, contributes to the exploration of his oeuvre. The complexity of the eternal and constant elements, such as drawing, colours, forms, space and the materials interacting with them always serves artistic expression. One of the significant problems of our time is that image creation is increasingly becoming image production, and this process lacks genuine artistic content. Thus, the analysis of Károly Patkó's landscapes can serve as a kind of guideline in the question of what makes the painterly representation of landscape valuable art. In his oeuvre, landscape first appears as a framework for a theme, then as the main theme, while the monumental, airy spaces of his third period can be classified among the high-quality landscape paintings of the Novecento Italiano movement. ©

This work is licensed under Creative Commons 4.0 standard licenc: CC-BY-NC-ND-4.0.

a freskóra emlékeztető, „fénytelen” színű, gyorsan száradó tempera technikára. Ez festői gesztusaiban is változást eredményezett művészetében. A gyors száradás meghagyja az ecsetnyomokat, és ha a festő nem szeretné homogén felületté egybedolgozni, akkor a formakövető gesztusok jól látható „szövetet” hoznak létre, ami önmagában is esztétikai értékkel bír. Heinrich Wölfflin a művészi ábrázolás módjait alapvetően két típusba sorolja: lineárisra és festőire (Wölfflin 1969). A lineáris látásmód a formák plaszticitását, elkülönülését hangsúlyozza, míg a festői inkább feloldja és összekapcsolja azokat, a látvány egészére, atmoszférájára koncentrálna. Azt gondolom, ahogy látható is, hogy Patkó Károly életművén belül a formálás-mód a fenti két kategóriának megfelelően változott, mégpedig a Wölfflin szerinti fejlődési iránynak megfelelően a lineárisból a festőibe. A korábbi időszak olajfestményeinek ellenpontjaként vizsgáljunk meg az itáliai tartózkodása alatt, temperával festett képei közül két jelentős művet.

A *Lerici-öböl* (7. kép) 1929-ből monumentális térhatást jelenít meg, amely három tételből áll; ezek mindegyike további elemekre bontható. A tér ilyen módon való hierarchikus megjelenítése a reneszánsztól egészen az avantgárd tendenciákig a festészet alapvetése volt, amely nélkülözhetetlen képességet igényelt. Az elötér parabolisztikus partvonal íve a kép középteréig viszi a tekintetet, ahol már feloldódnak a részletmotívumok a mindent átszövő meleg színharmoniajú fényekben. A *Lerici-öböl* mai felülnézeti képén (8. kép) és a korabeli képen (9. kép) is látható, hogy a festmény tere a valóságban tagolt partvonalat egyetlen dinamikus ívvel fejezi ki, ami jellemző példa arra, hogy a valóság topográfiai részleteit a képi kifejezés érdekében meg lehet változtatni.

Az erős kontúrokkal festett hajók vizuális súlypontok a kép alsó részén, és a monumentális perspektívával együtt megállítják és örökkévalóvá merevítik a pillanatot. A fák és a hegy absztrakciója hasonló a korábbi időszak megoldásaihoz, azonban itt a formák világos és kis kontrasztokat mutató színértékekből állnak. Ezáltal a tömbszerű festésmód könnyeddé és levegőssé válik. A harmadik térréteg a háttér puhán levegősen festett hegyvonulata és a színes égbolt. A térben távolodva a fény-árnyék kontraszt egyre finomabban rajzolja a részleteket. Patkó saját érzékelésén keresztül időtlen, derűs világba transzponálja a látható teret, univerzálissá téve az egyedit.

Az 1930-ban festett Cefalú^a (10. kép) még nagyobb rálátást nyit a tájra. Merész, nagy ívű látkép, végtelenbe

vesző horizonttal, amely pontos arányérzékkel a kép legfelső vízszintes sávját alkotja. Nézőpontunkból mindenre rálátunk, még a hegyekre és a tengerre is. Egy hasonló helyről készült fotó (11. kép) egyáltalán nem mutat ilyen térhatást, mint Patkó képe. A festő egy a falutól távolabb fekvő, magasabb hegyet választott nézőpontja helyszínének, (12. kép) amelyről a monumentális térformálás szándéka megvalósítható. Ez nem egy vergődő, melankolikus művész világlátása, amely megpróbál elrugaszkodni a nagybányai hagyományoktól és a valóságtól. Itt már megtörtént a váltás Patkó festészetében, egyfajta felszabadulás, fellélegzés formájában. A képen a nagyobb felületek uralkodnak: a két hegy, a tenger és a part. Sűrűsödési pontként a kép centrumában a part menti falu házai jelennek meg; ezek előtt a kép előterében, a hegyen egy nagyon erős fény-árnyék kontrasztos, magányos ház látható. Ez az elem hangsúlyos, térben maga mögé rendeli a távolság miatt kicsinek tűnő falu épületeit, és összekapcsolja a nézőt a kép terével. A széles ecsetnyomokból kiolvasható a lendületes formaképzés, valamint az egymásra került temperafesték rétegei transzparens módon átszűrődnek egymáson, belső fénnel ellátva a formákat.

ÖSSZEFOGLALÁS

A festészet történetében a tájábrázolás más-más szerepet kapott a képen. Patkó Károly rövid életéhez képest európai mércével is tartalmas és jelentős életművet alkotott, amelyben a táj kiemelt jelentőségű. A táj szerepének életművön belüli vizsgálata és a szerepekkel együtt módosuló festői megközelítéseinek az elemzése hozzájárul az életmű feltárásához. Az örök-állandó elemek, mint a rajz, szín, forma, tér és az ezekkel kölcsönhatásban lévő anyag komplexitása mindig a művészi kifejezést szolgálja. Korunk egyik hangsúlyos problémája, hogy a képalkotás egyre inkább képgyártássá válik, és ez a folyamat nélkülözi a valódi művészi tartalmakat. Így Patkó Károly tájainak elemzése egyféle iránymutatás lehet abban a kérdésben, hogy mitől válhat értékes művészetté a tájábrázolás festői módja. Az életműben a táj először egy téma keretként, majd fő témaként jelenik meg, míg a harmadik periódus monumentális, levegős terei a kor novecento irányzatának magas minőségű tájképei közé sorolhatók. ☉

JEGYZETEK/NOTES

- 1 A magyar művészettörténet ezt az időszakot Római Iskolának nevezte el, melyet P. Szűcs Julianna dolgozott fel. / *Hungarian art history has named this period the Roman School, which was studied by Julianna P. Szűcs.*
- 2 Képeit természetutáni stúdiumok, rajzok előzték meg, tudatos alkotásmódja annyira gondos volt, hogy olykor még rézkarchan is elkészítette a később megfestett kompozíciót. / *His paintings were preceded by studies and drawings from nature, and his conscious creative method was so meticulous that he sometimes even made copperplate engravings of the compositions he later painted.*
- 3 1927-ben a Firenzei Nemzetközi Grafikai kiállítás aranyérme. 1929-ben a barcelonai kiállításon bronzérmert kapott. / *In 1927, he won a gold medal at the International Graphic Exhibition in Florence. In 1929, he received a bronze medal at the exhibition in Barcelona.*
- 4 1930, 1932, 1938, 1940 / *1930, 1932, 1938, 1940*
- 5 Az avantgárd irányzatai után Picasso neoklasszicista periódusa fordult újra realista megközelítés felé, az olasz festészetben Carlo Carrá, de Chirico és Gino Severini hozható példaként. / *After the avant-garde trends, Picasso's neoclassical period turned towards a realistic approach again, with Carlo Carrá, de Chirico and Gino Severini as examples of this trend in Italian painting*
- 6 Lásd Claude Lorrain és Nicolas Poussin ideális tájfestészete / *See Claude Lorrain's and Nicolas Poussin's ideal landscape painting*
- 7 A stilizálás az absztrakció első lépése, egy motívum formai tulajdonságainak egyszerűsítése. Ez azonban művészi értelemben tartalommal bír, és nem üres formalizmus. / *Stylisation is the first step of abstraction, a simplification of the formal characteristics of a motif. However, in an artistic sense, it has content and is not empty formalism.*
- 8 Cefalù nevét először Kr. e. 396-ban említik feljegyzésekben. Fontos helyzete, úgy tűnik, mindig is kedvező fekvéséből fakadt. A város görög neve Kephallidion: a görög „kefalé” (jelentése: hegyfok) szóból ered. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Cefalu> / *Cefalù is first mentioned in records in 396 BC. Its important position seems to have always been due to its favourable location. The Greek name of the city is Kephallidion, derived from the Greek word 'kefalé' (meaning 'cape').* <https://hu.wikipedia.org/wiki/Cefalu>

IRODALOM/BIBLIOGRAPHY

- Arnheim, R. (2004). *A vizuális élmény*. Aldus Kiadó, Budapest.
- Berger, R. (1984). *A festészet felfedezése – A látás művészete*. Gondolat, Budapest.
- Dr. Lázár, B. (1932). Patkó Károly festőművész gyűjteményes kiállítása. *Kiállítási katalógus*. Ernst Múzeum, Budapest.
- Elek, A. (1927). Patkó Károly, Aba-Novák Vilmos és társaik. *Nyugat*, Képzőművészeti figyelő, 1927, (5).
- Hevesy, I. (1927). Patkó Károly és Schönbauer Henrik kiállítása. *Nyugat*, Figyelő 1922,(5).
- M. Heil, O. (Ed.) (1971). Patkó Károly emlékkiállítása. *Katalógus*. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest.
- Leonardo da Vinci, (1973). *A festészetről*. Corvina Kiadó, Budapest.
- P. Szűcs, J. (1987). *A római iskola*. Corvina, Budapest.
- Ritter, J. (1974). Nádori, L. (transl.) *A táj, Landscape*. Zur Funktion des Ästhetischen in der modernen Gesellschaft Subjektivität. Sechs Aufsätze, Shurkamp Frankfurt. 141-190
- Szűcs, Gy., Zwickl, A. & Zsákovics, F. (Eds.) (2001). *Árkádia tájain-Szőnyi István és köre 1918-1928*. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest.
- Wölfflin, H. (1969). *Művészettörténeti alapfogalmak*. Corvina, Budapest.

ÉGHAJLATVÁLTOZÁS-MÉRSÉKLÉSI ÉS -ALKALMAZKODÁSI STRATÉGIÁK TÖRTÉNELMI BOTANIKUS KERTEKBEN

CLIMATE CHANGE MITIGATION AND ADAPTATION STRATEGIES IN HISTORIC BOTANIC GARDENS

LAHMAR, CHAIMA | M. SZILÁGYI KINGA

ABSZTRAKT

Az éghajlatváltozás témája előtérbe kerül, és a biológiai sokféleség (biodiverzitás) válságára adott válaszként a botanikus kertek megmutatták alapvető szerepüket a biológiai sokféleség aktív megőrzésében. Mivel a botanikus kertek őshonos és egzotikus növényfajok élő gyűjteményei, ki vannak téve az éghajlatváltozás potenciális veszélyeinek. Ez a tanulmány megvizsgálja és elemzi az éghajlatváltozás mérséklésére és az ahhoz való alkalmazkodásra szolgáló megoldásokat, amelyeket két vezető botanikus kert valósított meg: a Kew Gardens (Kewi Királyi Botanikus Kert) és a Royal Botanic Gardens Victoria (Királyi Botanikus Kertek Victoria, Melbourne). A tanulmány először azonosítja azokat a fő kihívásokat és potenciális kockázatokat, amelyekkel a botanikus kertek szembesülnek az éghajlatváltozás árnyékában. Másodszor, feltárja és kiemeli a két esettanulmányban

alkalmazott fenntartható megoldásokat, amelyek célja az ökoszisztéma ellenálló képességének növelése és a biológiai sokféleség előmozdítása. Végül a kutatás bemutatja az alkalmazott stratégiák lehetséges eredményeit a kertek ökológiai és menedzsment szempontjaira nézve. Ezen túlmenően, a tanulmány megállapításai hangsúlyozzák a konzervációs stratégiák relevanciáját a jövőbeni természetvédelmi kezdeményezések kialakításában is, a botanikus kertek keretein túl.

Kulcsszavak: Botanikus kertek, Klímaváltozás (or: Éghajlatváltozás), Növényvédelem (or: Növényi konzerváció), Fenntarthatóság, Klímaalkalmazkodás ©

ABSTRACT

As discussions around climate change intensify and as a response to the biodiversity crisis, botanic gardens have shown their fundamental role in the active conservation of biodiversity. Being a living collection of native and exotic plant species, botanic gardens are subject to potential threats from climate change. This paper investigates and analyses the climate change mitigation and adaptation solutions implemented by two leading botanic gardens: Kew Gardens and the Royal Botanic Gardens Victoria in Melbourne. The study first identifies the major challenges that botanic gardens face in the shadow of climate change and its potential risks. Second, it explores and highlights the applied sustainable solutions in the two case studies, aiming to enhance the ecosystem's resilience and foster biodiversity. Lastly, the research presents the potential results of the applied strategies on the ecological and managerial aspects of the gardens. Furthermore, the findings of this study emphasise the relevance of these conservation strategies in shaping future conservation initiatives extending beyond botanic gardens.

Keywords: botanic gardens, climate change, plant conservation, sustainability, climate adaptation.

INTRODUCTION

Climate change is the most pressing challenge for the 21st century, with impacts on ecosystems, biodiversity and human societies. According to the Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), significant damage has already been caused by climate change in addition to irreversible losses (Calvin et al, 2023: 15). According to the 2023 IPCC report, global greenhouse gas emissions have continued to increase, contributing to global warming. As a result, since 1970, the global surface temperature has risen rapidly, more than in any 50-year period in the last two millennia (Calvin et al, 2023: 17), and several changes and impacts have been documented globally in terms of environmental issues and biodiversity loss.

Botanic gardens are at particular risk from climate impacts due to their live collections of plants, which have

highly diverse eco-physiological needs, many of which do not fall within their natural climate ranges. In addition, botanic gardens serve as centres for seed banking, scientific research, education and the conservation of plant species. They are important institutions in the global adaptation effort, so it is imperative to understand how they are affected by climate change. Botanic gardens' ex-situ collections can be threatened by extreme hot weather events, shifts in patterns of seasonal rainfall, the expansion of pests and diseases, and the alteration of microclimates at local level. Thus, understanding how these organisations will react to climate-related stressors is critical to both site-level management and the formulation of effective conservation policies.

This paper explores the adaptive strategies used by botanic gardens as a potential climate change mitigation solution. The study is based on reviewing the case studies of Royal Botanic Garden Melbourne and Royal Botanic Gardens, Kew, and synthesising their expert insights on climate change adaptation. The aim is to identify the best practices adopted by these gardens and their innovative approaches that can enhance the resilience of their ecosystems. This work is significant, because it not only addresses the immediate needs of botanic gardens, but also contributes to broader efforts in biodiversity conservation and climate change adaptation.

The two case studies examined in this paper were chosen based on their status as globally respected institutions, and they also exist within two different climatic environments. Because of this difference in climates, each garden provides an opportunity to see how differing climatic environments have created differing adaptations by means of the garden's plants.

MATERIALS AND METHODS

The paper employs a qualitative case study approach to explore how historic botanic gardens are responding to climate change challenges. The study focuses on two cases: Royal Botanic Gardens, Kew and Royal Botanic Gardens Victoria in Melbourne. The gardens were chosen due to their significant history of biodiversity

Figure 1: Five-step plan to become climate-positive.

SOURCE: ROYAL BOTANIC GARDENS, KEW, 2021:18

Figure 2: Landscape Succession for 'Climate Ready' Botanic Gardens: A Landscape Succession Toolkit

SOURCE: CLIMATE CHANGE ALLIANCE OF BOTANIC GARDENS 2022:7

conservation and their proactive engagement in climate adaptation strategies. In this research, we studied thoroughly the published strategies applied by both botanic gardens and highlighted the different approaches, priorities and implementation measures with respect to climate change adaptation. Additionally, both botanic gardens have published detailed documentation, allowing for a reliable comparison within the scope of this research.

RESULTS AND DISCUSSION

1 – Climate Positive, Royal Botanic Gardens, Kew

Climate change in the UK

Due to its large and vulnerable plant collection, Kew Gardens is a significant target for climate change. In fact, according to the UK Climate Impacts Programme, the UK will have a significantly warmer climate by the end of the 21st century. Based on their projections, if carbon emissions remain high, yearly average summer temperatures will increase by between 0.9 °C and 5.4 °C (Lowe et al, 2018: 4).

Climate Positive by 2030

Kew Gardens have been on the world heritage list since 2003, with several elements showing different styles of landscape design from the 18th to the 20th century (UNESCO World Heritage Centre:1). It has been a scientific centre since 1759. For the last 250 years, it has focused on documentation and plant conservation, and now possesses the world's largest fungal collection (Hopper, 2015: 1).

The institution has launched several programmes and strategies both on global and local levels to ensure the sustainability of the garden and its elements. In 2021, Kew

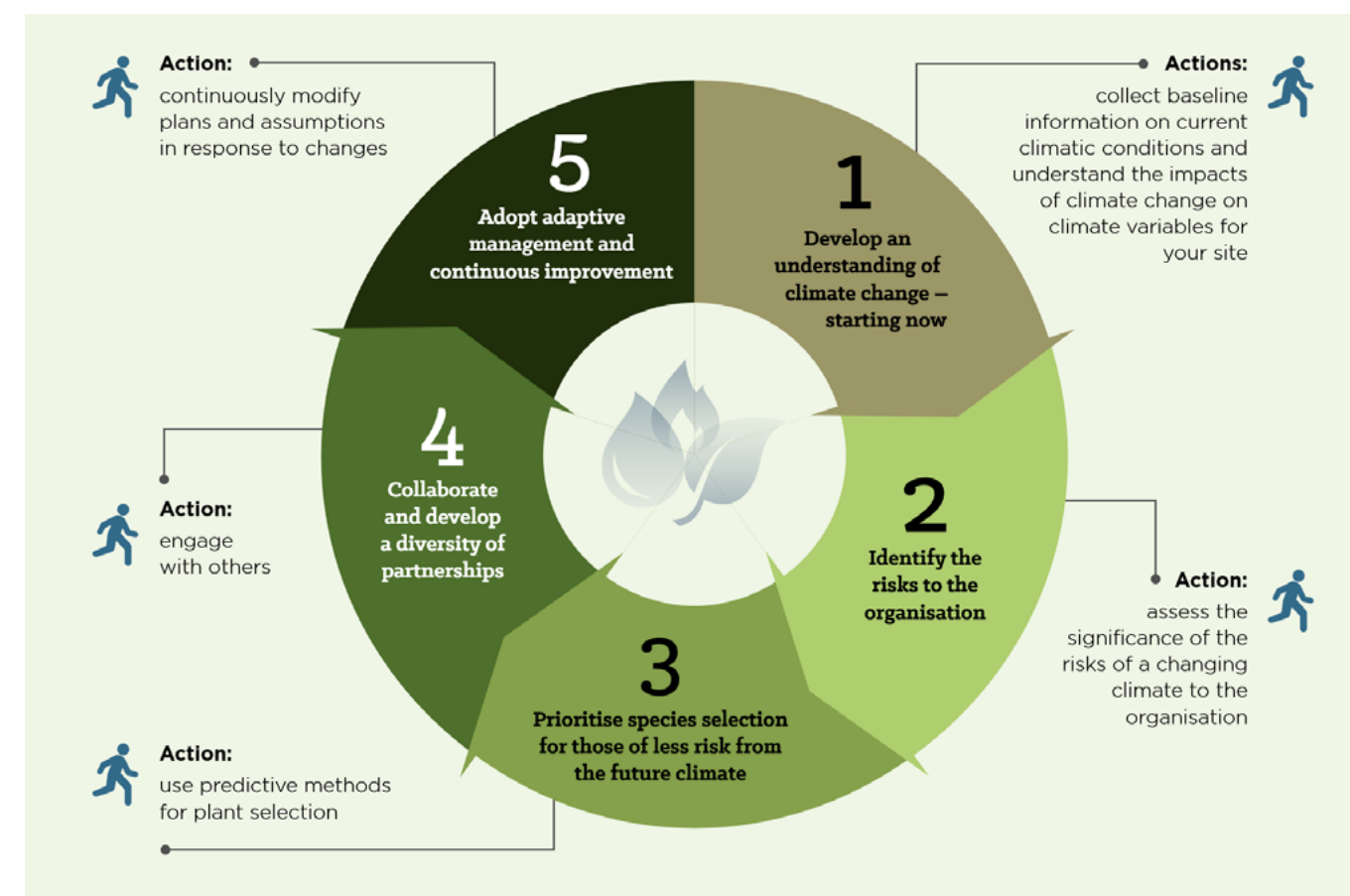
Gardens launched their climate change mitigation project, “Climate Positive by 2030”, the main objective of which is to act urgently to tackle the climate change crisis and biodiversity loss (Royal Botanic Garden Kew, 2021: 4).

The strategy is based on three main aspects: firstly, taking tangible action to achieve sustainability and minimise the impacts of climate change; secondly, to leverage their expertise to apply the planned actions and reach their goals; and lastly, to use their global network to raise awareness about climate change and also encourage their partners and collaborators to participate (Royal Botanic Gardens, Kew, 2021: 18).

Action

Kew Gardens' management drew up an action plan to reach climate positivity by 2030, framed within a five-step approach. The first step involves establishing a baseline, which will enable accurate tracking and quantification of the carbon footprint in all categories of emissions. The plan includes a promise to show annual emissions and works to cut the carbon footprint as fast as it can to reach the expected targets for reducing emissions. The outline highlights continuous cuts in carbon emissions by using energy-efficient practices, adopting electric heating and vehicles, and making all stakeholders more aware of green behaviours (Royal Botanic Gardens, Kew, 2021: 16).

Also, the plan aims to improve maintenance within the garden. This includes updating the irrigation strategies and the collection of rainwater; moreover, the plan aims to offset carbon emissions by introducing sustainable means of transport for visitors and the garden's staff. Lastly, the strategy plans to launch a recycling programme, along with setting strict sustainability key performance indicators in investment contracts (Royal Botanic Gardens, Kew, 2021: 19).

Expertise

Kew Gardens is using its internationally recognised expert knowledge in plant science to promote environmentally sustainable solutions that tackle both the impacts of climate change on global ecosystems and the loss of biodiversity. Kew's strategy includes increasing biodiversity, informing governmental policy and providing innovative sustainable solutions. Staff members also play an important role in supporting environmental initiatives at Kew Gardens and enhancing the capacity of the organisation to provide improved monitoring and reporting on all activities taking place at the site (Royal Botanic Gardens, Kew, 2021: 36).

Voice

Royal Botanic Gardens, Kew is a leading global institution, renowned for its cultural, historical and scientific contributions. Its strategy focuses on promoting sustainability best practices worldwide, raising awareness of environmental threats and encouraging urgent action. Kew Gardens emphasises fostering a respectful relationship with nature and plans to engage in public debates on sustainability by offering practical solutions and highlighting

their impacts on communities. The garden also aims to showcase its scientific advancements in sustainability to inspire visitors to become advocates for climate and biodiversity (Royal Botanic Gardens, Kew, 2021:44).

Conclusion

Royal Botanic Gardens, Kew used its expertise to evaluate the impacts of climate change on its premises by measuring carbon emissions and assessing its day-to-day activities. This study resulted in the development of the climate-positive strategy, intending to further sustainability within the gardens. Moreover, the garden is committed to raising awareness, sharing expertise and engaging their partners, staff and visitors in tackling biodiversity and environmental issues.

2 – Landscape succession, Royal Botanic Victoria Gardens

The Royal Botanic Gardens Victoria, Melbourne has been a significant botanic research centre worldwide since it was created in 1846. It presently hosts more than 8,000 taxa from all over the world, representing habitats of vast ranges. The garden covers an area of 38 hectares and is a

typical example of the landscape style of the 19th century, which integrates a picturesque garden art style with both botanic and collection elements (the Victorian Heritage Database, 2002: 1).

The botanic garden and its plant collections have been sources of research, education and conservation activities, but also an area of high aesthetic and cultural entertainment value (Symes, 2017: 138). The garden hosts living collections of local and rare flora as well as a repository for plants at risk of extinction. Thematic plantings in the garden relate to different geographical, horticultural and ecological themes (the Victorian Heritage Database, 2002: 2).

Climate change in Melbourne

The climate projection assessment in Melbourne’s botanic gardens was based on the global Representative Concentration Pathway (RCP) developed and adapted by the Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). The gardens based their strategy on two scenarios, (4.5) and (8.5) (Kendal & Farrar, 2017: 7). The scenarios anticipate a slightly different temperature increase; by 2050, the temperature will rise by 1.7 °C for RCP (4.5) and by 3 °C for RCP (8.5) (Kendal & Farrar, 2017: 9; Met Office, 2018: 1).

The landscape succession strategy

In 2018, the Royal Botanic Gardens hosted the “Botanic Gardens Climate Change” summit, where 13 representatives from several universal botanic gardens launched the Climate Change Alliance of Botanic Gardens (CCABG), aiming to tackle the climate change impacts on fragile sites like botanic gardens (Climate Change Alliance of Botanic Gardens, 2021: 8). The CCABG published a “Landscape Succession Toolkit” and promoted it as an adaptive solution to the projected climate change. Moreover, the gardens documented a step-by-step process to achieve optimal results (Climate Change Alliance of Botanic Gardens, 2021: 8).

The toolkit developed by the CCABG contains five main actions within a process to achieve the ultimate goal of landscape succession (Climate Change Alliance of Botanic Gardens, 2021: 6):

- ① Conduct a scientific assessment of projected climate impacts by comparing historical data with future scenarios and analysing their effects on the garden’s eco-system.

- ② Evaluate the existing plant collection to determine which species are vulnerable and which are likely to be resilient under future climate conditions.
- ③ Prioritise the protection and use of plant species with a higher resilience to projected temperature increases.
- ④ Promote collaborative action by engaging in partnerships and networks to share expertise and strengthen collective responses to climate change.
- ⑤ Apply continuous adaptive management by setting goals, implementing actions, monitoring outcomes and adjusting strategies as needed.

In 2016, the Royal Botanic Gardens Victoria launched their landscape succession strategy, which will run over the next 20 years. It aims to preserve the diversity of the plant species within the gardens and to enable 75% of the total plant species to transition and thereby adapt to the projected climate of Melbourne in 2090 (Entwisle et al., 2017: 342).

In order to achieve the landscape succession goals, the Royal Botanic Gardens Victoria developed, documented and published their landscape succession strategy. They will firstly focus on building databases, improving assessment methods and partnering with others to conserve the botanic garden’s rare flora and orient plant collections towards future climates. They plan to have more than 8,400 taxa of varied ages by 2036 for plant diversity, meet all irrigation needs sustainably by 2020 and improve landscape design for climate resilience. They will also strengthen public engagement and communication to raise awareness in the community about climate change, biodiversity and environmental benefits (Royal Botanic Gardens Board Victoria, 2016: 5).

The implementation of the landscape succession strategy will be ongoing in the Melbourne Botanic Gardens until 2036. While the final results of the project are not yet available, the garden’s management is confident that the garden is fully ready to adapt to the projected climate and the upcoming changes (Entwisle et al., 2017: 342).

3. Conclusion

Because of their fragile collections and their history of expertise, botanic gardens are more committed globally to the conservation of biodiversity and climate change mitigation (Ali & Trivedi, 2011: 295). This paper has collected two precedents showcasing the implementation of science-based technologies to either adapt to the future

climate or readjust carbon emissions to achieve sustainable site management. Moreover, both precedents prioritised documenting and sharing their knowledge and expertise as a core objective, which indicates that the more we rely on science-based solutions globally, the more effective and measurable climate change mitigation becomes for long-term sustainability.

Kew Gardens’ strategy places greater emphasis on organisational decarbonisation, energy reduction and global advocacy, while the focus of the Melbourne Botanic Gardens is on achieving a long-term transformation of their landscape through progressive species replacement and climate-ready horticulture.

Furthermore, both gardens provide examples of different but complementary philosophies of adaptation. While Kew Gardens display a mitigation-oriented institutional model incorporating research, policy influence and

hardware improvements, the Melbourne Gardens exhibit an ecological-design approach that focuses on planting for future climate conditions and creating climate-resilient communities.

Finally, both strategies represent successful examples of how scientific and experimental methods can be integrated and show how these methods will help create resiliency within an institution during periods of climate change. ①

This work is licensed under Creative Commons 4.0 standard licenc: CC-BY-NC-ND-4.0.

BIBLIOGRAPHY

Ali, N. S., & Trivedi, C. (2011). Botanic gardens and climate change: A review of scientific activities at the Royal Botanic Gardens, Kew. *Biodiversity and Conservation*, 20(2), 295–307. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10531-010-9944-4>

Calvin, K., Dasgupta, D., Krinner, G., Mukherji, A., Thorne, P. W., Trisos, C., Romero, J., Aldunce, P., Barrett, K., Blanco, G., Cheung, W. W. L., Connors, S., Denton, F., Diongue-Niang, A., Dodman, D., Garschagen, M., Geden, O., Hayward, B., Jones, C., ... Péan, C. (with Lee, H.). (2023). *IPCC, 2023: Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [Core Writing Team, H. Lee and J. Romero (Eds.)]. Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). DOI: <https://doi.org/10.59327/IPCC/AR6-9789291691647>

Climate Change Alliance of Botanic Gardens. (2021). *Royal Botanic Gardens Victoria*. <https://www.rbg.vic.gov.au/initiatives/climate-change-alliance/>

Climate Change Alliance of Botanic Gardens. (2022). *Landscape succession for 'climate ready' botanic gardens: A landscape succession toolkit*.

Entwisle, T. J., Cole, C., & Symes, P. (2017). Adapting the botanical landscape of Melbourne Gardens (Royal Botanic Gardens Victoria) in response to climate change. *Plant Diversity*, 39(6), 338–347. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.pld.2017.11.001>

Hopper, S. D. (2015). Royal Botanic Gardens Kew. In *Wiley Encyclopedia of Life Sciences* (1st ed., pp. 1–9). Wiley. DOI: <https://doi.org/10.1002/9780470015902.a0024933>

Kendal, D., & Farrar, A. (2017). *Assessment of the climate change risk to the living plant collections in the Melbourne Gardens, Royal Botanic Gardens Victoria*. University of Melbourne and the Royal Botanic Gardens Victoria.

Lowe, J. A., Bernie, D., Bett, P., Bricheno, L., Brown, S., Calvert, D., Clark, R., Edwards, T., Fosser, G., Fung, F., Gohar, L., Good, P., Gregory, J., Harris, G., Howard, T., Kaye, N., Kendon, E., Krijnen, J., Maisey, P., ... Belcher, S. (2018). *UKCP18 science overview report*. Met Office.

Met Office. (2018). *UKCP18 representative concentration pathways*. Met Office. <https://www.metoffice.gov.uk/binaries/content/assets/metofficegovuk/pdf/research/ukcp/ukcp18-guidance---representative-concentration-pathways.pdf>

Royal Botanic Garden Kew. (2021). *Climate positive by 2030 sustainability strategy: Urgently tackling the climate and biodiversity crisis*. Royal Botanic Garden Kew.

Royal Botanic Gardens Board Victoria. (2016). *Royal Botanic Gardens Victoria landscape succession strategy – Melbourne Gardens 2016–2036*.

Symes, P. (2017). Guiding landscape transition for climatic change: Planning in the Royal Botanic Gardens Victoria, Australia. *Acta Horticulturae*, 1189, 137–142. : DOI: <https://doi.org/10.17660/ActaHortic.2017.1189.27>

The Victorian Heritage Database. (2002). *VHD*. <https://vhd.heritagecouncil.vic.gov.au/places/12407>

UNESCO World Heritage Centre. (n.d.). *Royal Botanic Gardens, Kew*. UNESCO World Heritage Centre. Retrieved October 5, 2024, from <https://whc.unesco.org/en/list/1084>

NÉPI KERTKULTÚRA FÜLÖPSZÁLLÁSON

TRADITIONAL GARDEN CULTURE IN FÜLÖPSZÁLLÁS

**BENKŐ ANNA ÁGNES | GECSÉNÉ TAR IMOLA |
SZABÓ KRISZTINA**

ABSZTRAKT

Parasztkertjeink a magyar kultúra sajátos szegmensei. Generációkon át öröklődő hagyományok lenyomata a kert, amely egyszerre őrzi a múlt értékeit és tükrözi a jelen kihívásait, meghatározó szemléleteit. Népi kertkultúránk vizsgálata, a jellemző növényfajok feltárása mind örökségvédelmi, mind ökológiai szempontból hozzájárulhat a tervezői eszköztár és a tájépítészeti alkotásokban alkalmazott növénysszortiment tudatos bővítéséhez. Vizsgálatunkban az ökológiai nézőpontból különösen érzékeny Homokhátságon található Fülöpszállás népi kert- és virágkultúráját tárjuk fel. A felmérés célja képet kapni a település kertkultúrájáról, különösen a hagyományos kertek növényalkalmazásáról.

Kulcsszavak: népi kultúra, növényalkalmazás, örökség, ökológia

1. BEVEZETÉS

A parasztkertek kutatásának célja feltárni egy térség mai magánkertjeinek kultúráját, különös tekintettel a növények alkalmazására, a kertekhez köthető hagyományokra, szokásokra, a máig alkalmazott egykori kertrendezési elvekre. A feldolgozást segítő módszertan kidolgozása hozzájárul a hagyományos kertek örökségvédelmi szempontú feltárásának és rendszerezésének előkészítéséhez is a jövőbeli felmérésekre vonatkozóan. Az egykori kertészeti hagyományok által kedvelt növények újbóli felfedezése mellett további kutatások alapján

képet kaphatunk arról, mely növények alkalmazkodnak sikerebben az utóbbi évtizedekben jellemző éghajlati szélsőségekhez, elsősorban a tartós csapadékhányhoz és az extrém hőmérsékleti viszonyokhoz.

2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS, FOGALMAK

A hagyományos parasztkertek növényalkalmazása a tájépítéset, a néprajz és a növénytan közös érdeklődési területét képezik, de számos más tudományág határterületi kutatásai foglalkoznak velük (Nagy, 2021). Az első átfogó gyűjtések a XX. század első felében születtek meg a témában (Toroczka, 1917; Rerrich, 1923; Rapaics, 1932). Céljuk a nemzeti identitás erősödésével párhuzamosan, elsősorban a népi kultúra felfedezésére irányul. A XX. század második felében a hagyományos paraszti életmód szinte teljesen eltűnt, átalakult. A népi kertkultúrára, népi növényalkalmazásra irányuló gyűjtések legfőbb célja az értékörzés és értékmentés volt. A Kárpát-medencében a témát vizsgálták többek között Péntek János és Szabó T. Attila, Holló László, valamint Pálfalvi Pál (Péntek – Szabó, 1976; Holló, 1981; Péntek – Szabó, 1985; Pálfalvi, 1993) A szentendrei skanzen etnobotanikai gyűjtései is ekkor kezdődtek [1]. Az ezredfordulótól Csoma Zsigmond átfogó kötete mellett (Csoma, 2015) több kisebb tanulmány is foglalkozott a témával (P. Madar, 1997; Nagy, 2003; Gecséné Tar, 2006), valamint az etnobotanikai és etnoökológiai érdeklődés is

ABSTRACT

Our peasant gardens are a unique element in Hungarian culture. The garden carries an imprint of traditions passed down through generations, preserving the values of the past while reflecting the challenges and general attitude of the present. The study of our traditional gardening culture and the exploration of characteristic plant species can contribute to the conscious expansion of the designer’s toolkit and the range of plants used in landscape architecture, both from a heritage conservation and an ecological perspective. In our study, we explore the culture of traditional gardens and flowers in Fülöpszállás, located in the ecologically sensitive Homokhátság region. The aim of the survey is to gain an insight into the garden culture of the village, with a particular focus on the use of plants in traditional gardens.

Keywords: folk culture, plant use, heritage, ecology

1. INTRODUCTION

The aim of this study of peasant gardens is to explore the culture of today’s private gardens in the region, with particular regard to the use of plants, traditions and customs associated with gardens, and the former principles of garden design that are still applied today. The development of a general methodology to assist the study of the topic will also contribute to the preparation of the exploration and classification of traditional gardens from a heritage conservation perspective for future surveys. In addition to rediscovering the popular plants of former horticultural periods, further research will provide insight into which plants are more successful in adapting to the climatic extremes of recent decades, especially prolonged drought and extreme temperatures. 2. LITERATURE REVIEW, CONCEPTS The use of plants in traditional peasant gardens is a subject of common interest in landscape architecture, ethnography and botany, but it is also the subject of interdisciplinary research by researchers from many other scientific fields (Nagy, 2021). The first comprehensive collections on the subject were made in the first half of the 20th century (Rapaics, 1932; Toroczka, 1917; Rerrich, 1923). Their aim was primarily to explore folk culture, in parallel with the development of national identity.

In the second half of the 20th century, the traditional peasant lifestyle almost completely disappeared, or was at least radically transformed. The main purpose of collecting data on traditional garden culture and plant use was to preserve and save values. In the Carpathian Basin, the subject was studied by János Péntek and Attila Szabó T., László Holló and Pál Pálfalvi, among others (Péntek – Szabó, 1976; Péntek – Szabó, 1985; Holló, 1981; Pálfalvi, 1993). The ethnobotanical collections of the Hungarian Open-air Museum of Ethnography in Szentendre also began at this time [1]. Since the turn of the millennium, in addition to Zsigmond Csoma’s comprehensive volume (Csoma, 2015), several shorter studies have dealt with the subject (P. Madar, 1997; Nagy, 2003; Gecséné Tar, 2006), and ethnobotanical and ethnoecological interest has also come to the fore [2]. The aim of the studies is not only to preserve folk culture, but also to pass on ecological knowledge. In my research, as a part of my PhD dissertation, I define traditional peasant garden plants as follows: any taxon that became established and widespread in Hungary in private gardens as an ornamental plant before World War II [3], and is currently obtained primarily through exchange or gift, or was already part of the commercial selection before the 1950s–1980s. I define fashion plants as taxa that became established and widespread in private gardens in Hungary after World War II. They are mainly purchased from garden centres and are typically non-native species and varieties. In my classification of traditional gardens, World War II and the 1980s appear as epoch-marking boundaries. In terms of plant use, traditional gardens follow the significant periods of ornamental plant use recorded in cultural history, and their design is also significantly influenced by changes in the lifestyle of their users, among many other factors [4]. 3. SELECTION AND DESCRIPTION OF THE RESEARCH SITE We conducted our research in the southern Great Plain region, which has to date been less in the focus of research into the culture of traditional gardens [5]. The decisive factors in selecting the village were that it should be surveyable in a few days, and that the layout of the village, as well as the types of buildings and residential houses, should to the greatest possible extent preserve traditional patterns. We conducted our research in Fülöpszállás, which satisfies both criteria.

1. ábra/Fig. 1: A település fejlődése / Development of the village

FORRÁSOK/SOURCES: 1. KATONAI FELMÉRÉS 1782-1785, 2. KATONAI FELMÉRÉS – 1819-1869, 3. KATONAI FELMÉRÉS – 1869-1887, 4. KATONAI FELMÉRÉS - 1941, GOOGLE EARTH

MŰHOLDPELVÉTEL – 2025 / FIRST ORDENANCE SURVEY 1782-1785, SECOND ORDENANCE SURVEY – 1819-1869, THIRD ORDENANCE SURVEY – 1869-1887, FOURTH ORDENANCE SURVEY – 1941, GOOGLE EARTH SATELLITE IMAGE – 2025

egyre inkább előtérbe került [2]. A vizsgálatok célja a népi kultúra megőrzése mellett már az ökológiai tudás átmen-tése is.

Vizsgálataimban, melyek doktori kutatásom részét képezik, a hagyományos, parasztkerti növényeket a követ-kező módon értelmezem: minden olyan taxon, amely a magánkerti dísznövényalkalmazásban Magyarországon már a II. világháború előtt meghonosodott és elterjedt [3], beszerzésük jelenleg elsősorban csere illetve ajándékozás útján történik, vagy már az 1950-1980-as évek előtt is az árudai választék része volt.

Divatnövényként definiálom azokat a taxonokat, melyek a magánkerti dísznövényalkalmazásban Magyaror-szágon a II. világháborút követően honosodtak meg és ter-jedtek el széleskörűen, beszerzésük elsősorban kertészeti árudákból történik, jellemzően külhonos fajok és fajták.

A kategóriák meghatározásánál a népi kertkultúra esetében a II. világháború, illetve az 1980-as évek mint korszakjelölő határok jelennek meg. A népi kertek növény-használat szempontjából követik a kultúrtörténet által szá-montartott jelentős dísznövényalkalmazási periódusokat, emellett kialakításukat jelentősen meghatározzák a hasz-nálók életmódbeli változásai, sok más tényező mellett [4].

3. A KUTATÁSI HELYSZÍN
KIVÁLASZTÁSA, ISMERTETÉSE

Vizsgálatainkat a dél-alföldi régióban folytattuk, amelyet a népi kertkultúrára irányuló kutatások eddig kevésbé érintettek [5].

A település kiválasztásában meghatározó szempont volt, hogy terepi bejárása néhány nap alatt teljesíthető legyen, továbbá, hogy a település szerkezete, a beépítés módja és a lakóházak minél nagyobb mértékben őrizzék a hagyományos struktúrákat. Vizsgálatainkat Fülöpszállás-on végeztük el, ami mindkét szempontnak megfelel.

Fülöpszállás a Duna-Tisza-közén, az ökológiai szem-pontból igen érzékeny Homokhátságon terül el, a telepü-lés belterülete Natura 2000 területek és védett természeti területek (Kiskunsági Nemzeti Park, ex lege védett lápok és szikes tavak) ölelésében található. Területének nagy-sága a KSH 2025. évi adattáblája alapján 9132 ha, lakóné-pessége 2255 fő. (KSH)

Fülöpszállás a Kiskunság egyik legidősebb kun tele-pülése, már a XIII. századtól szálláshelyként szolgált. A település aranykora a XIX. század derekára tehető, ekkor elnyerte a mezővárosi rangot, népessége a századfordu-lóra 5000 főre emelkedett. A II. világháborút követően a településen TSZ működött (Varga – Fajszi, 2015). A rend-szerváltástól 2020-ig a település lassú, fokozatos népes-ségfogyása figyelhető meg (KSH).

A helyszíni megfigyelések és interjúk alátámasztják, hogy a településen jelenleg is az agrárszektor a domi-náns, a foglalkoztatásban meghatározó még a fuvarozás, valamint a közeli nagyobb városokba ingázás. A község lakosságának jelentős hányada nyugdíjas. A megfigyelé-sek alapján a hagyományos épületek és kertek is zömmel az ő tulajdonukban állnak.

A falu úgynevezett ólaskertes vagy szálláskertes tele-pülés volt. A településformára jellemző, hogy egy-egy családnak két beltelke volt. A központi magnál, egymás-hoz képest viszonylag sűrűn helyezkedtek el a lakóházak, amelyek sokszor kerítetlenül álltak. A központtól távo-labb kaptak helyet a gazdasági célokat szolgáló, főként állattartásra berendezkedett szálláskertek. Az Alföldön jellemzően az állattartó és a hajdú települések között volt elterjedt. (MNL IV. 1981: szálláskert)

A jellegzetes településszerkezet a mai napig felismer-hető maradt, a főbb utak több évszázad óta változatlanok. A központtól távolodva nőnek telekméretek, a lakóházak főként az utcavonalra merőleges oromzattal helyezkednek

Fülöpszállás is located between the Danube and the Tisza Rivers, in the ecologically sensitive Homokhátság region. The built-up area of the village is surrounded by Natura 2000 sites and nature conservation areas (Kiskunság National Park, *ex lege* protected marshes and soda lakes). According to the 2025 data table of the Hun-garian Central Statistical Office, the area of the village is 9,132 hectares, and it has a population of 2,255. (KSH)

Fülöpszállás is one of the oldest Cuman villages in Kiskunság, having been a site of habitation since the 13th century. The village’s golden age can be traced back to the mid-19th century, when it was granted market town status, and its population rose to 5,000 by the turn of the century. After World War II, a collective farm operated there (Varga – Fajszi, 2015). From 1989 until 2020, a slow, gradual decline in population could be observed in the vil-age (KSH).

On-site observations and interviews confirm that the agricultural sector is still dominant in the village econ-omy, with freight transport and commuting to nearby larger towns also playing an important role. A significant proportion of the village’s inhabitants are pensioners. Based on our observations, most of the traditional build-ings and gardens are owned by them.

The village had a dual-plot layout pattern. It was char-acteristic of this type of settlement that each family had two plots of land. The residential houses were located rela-tively close to each other in the central core, often without fences. Further away from the centre were the farmyards, which were mainly used for animal husbandry. This was typical for the towns and villages of the Great Plain, where the economy was based on livestock, including so-called *hajdú* (herdsman) settlements. (MNL IV. 1981: szálláskert)

The characteristic layout of the village has remained recognisable to this day, with the main roads unchanged for centuries. The size of plots increases with distance from the centre, and most residential buildings are con-structed at right angles to the street line. On the outskirts of the village there are also farm-like residential plots, with entirely residential buildings located in the centre. Characteristic features of the streetscape are the open, grassy drainage ditches and open fence types.

Street trees are mostly found on the main streets, and in addition to the planted rows of trees, there are also solitary trees planted next to residential plots. The main square is landscaped, and public institutions are located in the centre.

4. SURVEY AND PROCESSING
METHODOLOGY

The research is based on field data collection. I walked through the village in late spring and summer 2025, in several stages, over a total of five days. (Figure 2) During the general survey, I recorded data on the front gardens belonging to each property and the areas of the gardens that are visible from public spaces. I supplemented my notes with photographs.

In the case of more traditional gardens with particu-larly rich use of flowers, I conducted semi-structured interviews with the garden owners and caretakers, based on a predetermined set of questions, in a total of 16 cases. The questions concerned the use, source and mainte-nance of plants.

The data collected included information on both the residence and the use of plants.

In order to assess the village as a whole and explore the presumed correlations, I categorised the gardens according to my own methodology, based on three indi-cators. At each residential units, I examined the building type, with regard to its location at the plot, and the house itself, as these are closely related to the lifestyle of the residents, which is one of the important factors shaping the gardens. Based on this, the following categories could be observed:

- A) traditional house: residential buildings typically from the period before World War II (minimal reconstruc-tion, e.g. replacement of doors and windows, enclo-sure of porches permitted);
- B) partially traditional or transitional house: the location of the residential building and the building itself can partly be considered traditional, or is a ‘standardised house’ built on the model of former traditional rural houses, which were built immediately after World War II. In Fülöpszállás, these can be found at the Oncsa neighbourhood (TAK, HÉSZ), and the so-called ‘Kádár cubes’, which were the most common types of family houses in Hungary in the 1960s and 1970s;
- C) New-style houses: the location and design of the res-idential building are typically from the 1980s to the present day.

The design and layout of the garden is the second indica-tor, and is also closely related to the lifestyle of the resi-dents. Based on this, I also classified the surveyed yards into three groups:

2. ábra/Fig. 2: A település felosztása a terepi felmérés szakaszolásához / *Division of the village for the field survey*

ALAPTÉRKÉP: FÜLÖPSZÁLLÁS BELTERÜLETÉNEK TELEPÜLÉS-SZERKEZETI TERVE / BASE MAP: STRUCTURE PLAN OF THE BUILT UP AREA IN FÜLÖPSZÁLLÁS; FORRÁS/SOURCE: SZERZŐ, 2025 / AUTHOR, 2025

el. A település szegélyén tanya jellegű lakótelkek is megjelennek, a lakóépületek a közepén találhatók. Az utcakép jellegzetes elemei a nyílt, gyepes vízelvezető árkok, a nyitott kerítéstípusok.

Utcai sorfák többnyire a település fő utcáin találhatók, a telepített fasorok mellett jellemzők a portákhoz ültetett, magányosan álló fák. A főtér parkosított, az intézmények a központban helyezkednek el.

4. A FELMÉRÉS ÉS FELDOLGOZÁS
MÓDSZERTANA

A kutatás alapját terepi adatfelvételezés adja. A vizsgált települést 2025. későtavaszi és nyári időszakában, több szakaszban, összesen 5 napon gyalogosan jártam végig. (2. ábra) Az általános felmérés során az egyes portákhoz tartozó előkertekről, illetve a kerteknek közterületről is belátható területeiről rögzítettem adatokat. A jegyzeteket fotókkal egészítettem ki.

A különösen gazdag virághasználatú, hagyományosabb jellegű kertek esetében a kert tulajdonosával, gondozójával előre meghatározott kérdéssor alapján félig strukturált interjút készítettem, összesen 16 esetben. A kérdések a növények hasznosítására, a beszerzésre, illetve a fenntartásra vonatkoztak.

A felvett adatok között szerepeltek mind a portára, mind a növényalkalmazásra vonatkozó információk.

A település általános felmérése és a feltételezett összefüggések feltárása érdekében a kerteket saját módszertan szerint, három indikátor alapján kategorizáltam. Minden portánál vizsgáltam a beépítési módot, a lakóépületet, mivel szoros összefüggésben állnak az ottélók életmódjával, amely a kertek egyik fontos alakító tényezője. Ezek alapján:

- A) hagyományos beépítés: II. világháború előtt jellemző lakóépület (minimális átépítés, pl. nyílászárócsere, tornácbéépítés megengedett),
- B) részben hagyományos vagy átmeneti beépítés: a beépítési módnak és a lakóépületeknek van olyan része, amely hagyományosnak tekinthető, vagy az egykori hagyományos parasztházak mintájára épített „típusház”, amelyek közvetlenül a II. világháború alatt épültek – Fülöpszálláson az Oncsa-telepen találhatók (TAK, HÉSZ), valamint a Kádár-kockák, amelyek az 1960-1970-es évek legelterjedtebb családiház típusai voltak Magyarországon,
- C) újszerű beépítés: a beépítési mód és a lakóépület kialakítása jellemzően az 1980-as évektől napjainkig tehető.

A kert kialakítása, szerkezete a második indikátor, amely szintén szoros összefüggésben áll az ottélók életmódjával. Ez alapján a felmért portákan szintén három csoportba soroltam:

- A) hagyományos: a II. világháború előtti parasztportákra jellemzően a telken jelen vannak gazdasági célú területek és/vagy haszonnövények, dísznövények termesztésére fenntartott felületek, nincs vagy kevés (~25 % alatti) a telken belül a gyepes terület,
- B) részben hagyományos: a telken felismerhetők a régi parasztportákra jellemző gazdasági célú területek és/vagy haszonnövények, dísznövények termesztésére fenntartott felületek, de egyéb rekreációs területek is megjelennek, vagy az egykori felhagyott vetemények, szőlősök még üresen állnak, a gyepes illetve felhagyott területek aránya 25-75 % közötti,
- C) nem hagyományos: a telken már nem ismerhetők fel a régi parasztportákra jellemző felületek és/vagy a gyepes, illetve felhagyott területek aránya 75 % feletti.

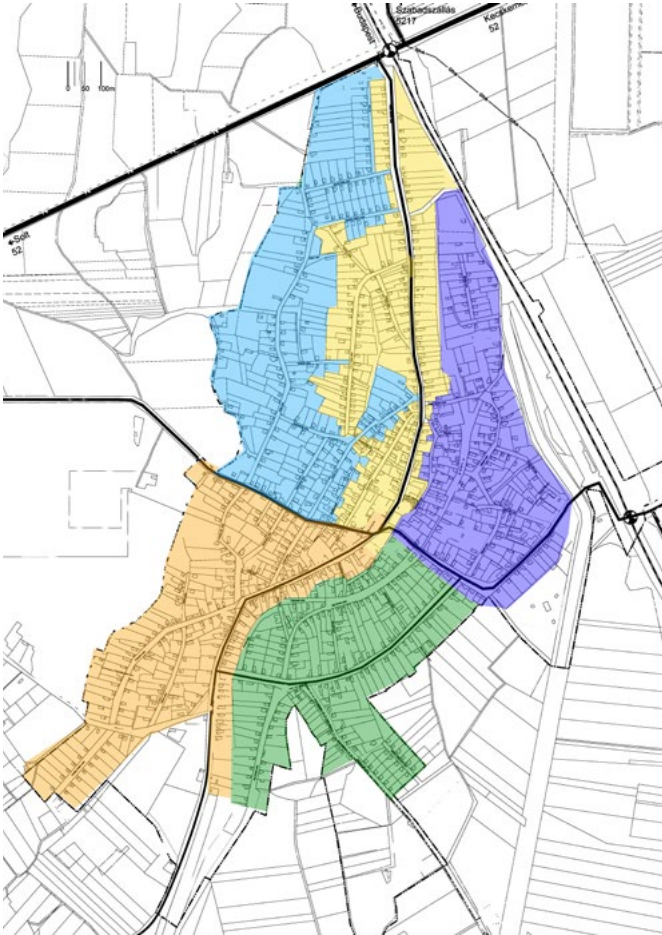
A harmadik jellemző, mely alapján kategorizáltam a kerteket, az alkalmazott növényekre vonatkozik:

- A) hagyományos: a telken vagy az utcafronti előkertben előforduló növények (a fajok számát tekintve) legalább 75 %-a hagyományos, parasztkerti növény,
- B) részben hagyományos: a telken vagy az utcafronti előkertben előforduló dísznövények megközelítőleg 50-75 %-a hagyományos, parasztkerti növény,
- C) nem hagyományos: a telken vagy az utcafronti előkertben előforduló növények kevesebb, mint 50 %-a hagyományos, parasztkerti növény vagy nincs növény.

A kertek minősítésében fontos szempont még a gondozottság. A teljesen gondozatlan, kopár vagy elhagyott kerteket nem kategorizáltam a további vizsgálatokhoz. Ezeknél csupán a beépítés módját és a lakóépületet minősítettem.

A kertek hagyományos voltát a három indikátor alapján a következőképpen határoztam meg:

- A) hagyományosnak tekintem, ha: mindhárom indikátor alapján hagyományos (A+A+A),
- B) részben hagyományosnak tekintem, ha: legalább egy indikátor alapján hagyományos és legalább egy indikátor szerint részben hagyományos (A+B+A/B/C) VAGY legalább két indikátor szerint részben hagyományos (B+B+B/C),
- C) nem tekintem hagyományosnak minden más esetben.

- A) traditional: typical of pre-World War II residential yards, the plot includes areas for farming and/or areas reserved for the cultivation of crops and ornamental plants, with little or no (less than approximately 25%) lawn area within the plot
- B) partially traditional: areas for farming and/or areas reserved for the cultivation of crops and ornamental plants characteristic of historical residential yards can be identified on the plot, but recreational areas also appear, or the former abandoned vegetable gardens and vineyards are still empty, with the proportion of lawn and abandoned areas between 25–75%
- C) non-traditional: areas typical of historical residential yards are no longer recognisable on the plot and/or the proportion of lawn or abandoned areas is over 75%.

The third characteristic on which I based my classification of gardens relates to the plants used:

- A) traditional: at least 75% of the plants (in terms of species) on the plot or in the front garden facing the street are plants of traditional gardens

- B) partially traditional: approximately 50–75% of the ornamental plants found on the plot or in the front garden facing the street are plants of traditional gardens
- C) non-traditional: less than 50% of the plants on the plot or in the front garden facing the street are plants of traditional gardens, or there are no plants

Another important factor in the classification of gardens was how well they are maintained. I did not categorise completely unkempt, barren or abandoned gardens for further study. In these cases, I only classified the type and style of the building.

Based on these three indicators, I determined the degree to which the gardens adhered to tradition as follows:

- A) I consider it traditional if it is traditional based on all three indicators (A+A+A)
- B) I consider it partially traditional if it is traditional based on at least one indicator and partially traditional based on at least one indicator (A+B+A/B/C) OR is partially traditional based on at least two indicators (B+B+B/C)
- C) I do not consider it traditional in all other cases

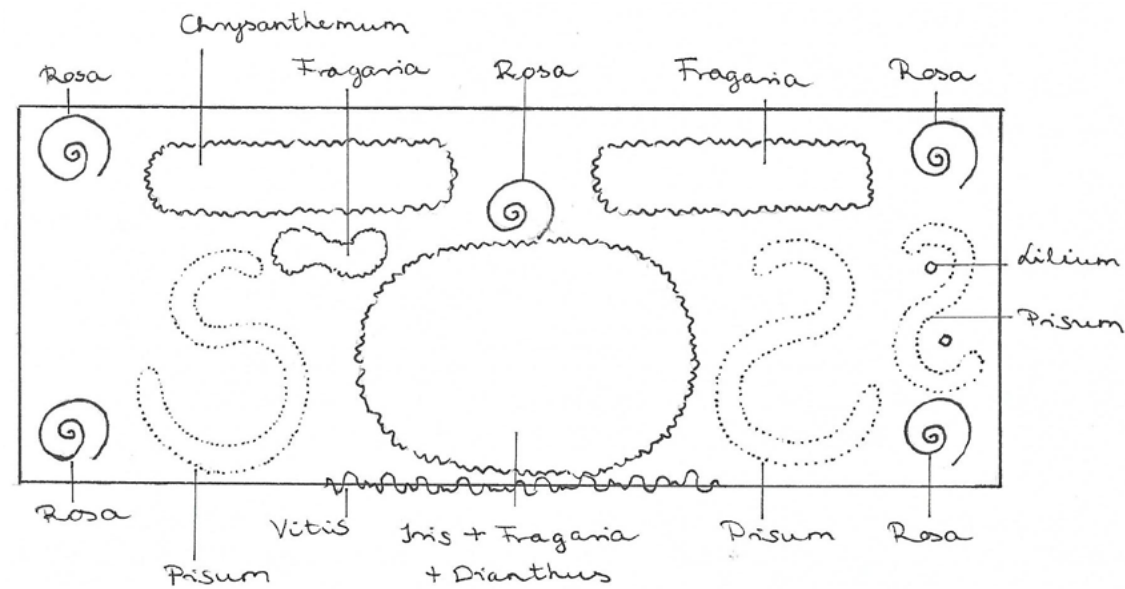
I also recorded the most characteristic crops and ornamental plants found on each residential yard [6]. In terms of crop cultivation, I noted if the farm had a vegetable garden, vineyard, fruit trees or orchard.

Among the ornamental plants, I recorded the trees, shrubs, perennials and annuals on each residential yard. Due to the summer timing of the survey, early spring bulbs are not included in the study.

5. DESCRIPTION OF HORTICULTURAL
PRACTICES AND PLANT USE

During my field survey of the village, I recorded data on 796 residential yards [7]. Based on my field experience, nearly 40% of the primary residential buildings in Fülöpszállás can be considered traditional, while 40% of the buildings can be considered partially traditional or transitional. In my opinion, the combined proportion of these can be considered exceptionally high in the Great Plain, which may be confirmed by further research.

In terms of garden design, I observed fewer traditional yards. Even next to traditional houses, we often encounter newer garden elements, as well as abandoned or converted vegetable gardens and vineyards. In many cases,

Az egyes portákon előforduló legjellemzőbb haszon- és dísznövényeket is feljegyeztem [6]. A haszonnövények termesztése szempontjából jelöltem, ha a portán van veteményes, szőlő vagy gyümölcsfa, gyümölcsöskert.

A dísznövények közül portánként feljegyeztem a fákat, a cserjéket, az évelőket és az egynyáriakat. A felmérés nyári időpontja miatt a koratavaszi hagymásokat a vizsgálat nem tartalmazza.

5. A KERTKULTÚRA ÉS A NÖVÉNYALKALMAZÁSI SZOKÁSOK ISMERTETÉSE

A település terepi felmérésén 796 portáról rögzítettem adatokat [7]. A helyszíni tapasztalatok alapján Fülöpszálláson az elsődleges lakóépületek közel 40 %-a hagyományosnak tekinthető, a beépítés részben hagyományosnak vagy átmenetinek tekinthető a porták 40 %-nál. Ezek együttes aránya, véleményem szerint, kiemelkedően magasnak tekinthető az Alföldön, amelyet további kutatások igazolhatnak.

A kertek kialakítását tekintve már kevesebb hagyományosnak mondható portát figyeltem meg. A tradicionális házak mellett is gyakran találkozhatunk újabb kertrendezési struktúrákkal, felhagyott, átalakított veteményekkel, szőlőkkel. Az egykori termesztési felületeket sok esetben begyepesítették, a mai rekreációs igényekhez igazították vagy parlagon hagyták. A szerkezetében teljes mértékben hagyományos kert előfordulása 15 % körüli. Részben hagyományos, amelynél még felismerhetők az egykori strukturális elemek (pl. begyepesített vetemény) meghaladja a 35 %-ot.

A dísznövények alkalmazása szempontjából a felmért porták közül hagyományosnak tekinthető a kertállomány több, mint egyharmada, amelyben az alkalmazott fajok legalább 75 %-a tradicionális parasztkerti növény. Részben

hagyományosnak tekinthető a porták több, mint 30 %-a, amelyekben a parasztkerti növények aránya 50-75 % közötti. Különösen gazdag növényállománnyal találkoztam 97 db kertnél, a porták több, mint tizedénél, ahol a feljegyzett dísznövényfajok száma 10 vagy afölötti.

A fenti három indikátor alapján három csoportba soroltam a portákat. Hagományos parasztkert, amely mindhárom minősítés alapján hagyományosnak tekinthető a kertek közel 7 %-a. Részben hagyományos jegyeket mutat a kertek több, mint fele.

Fülöpszállás agrárhagyományai ma is jelentős mértékben meghatározzák a település képét, a termesztés és a haszonnövények jelenléte belterületen, a magánkertekben is jellemző. A leggyakoribb növények előfordulását [8] táblázatban közlöm. (4. ábra)

A porták több, mint felénél találunk gyümölcsfát, ami Rapaics szerint a korábbi évszázadokban is még a legköpárabb parasztkertekben is megfigyelhető volt. (Rapaics, 1932: 22) Számuk kiemelkedő a díszfákhoz képest. A részben vagy teljesen hagyományosnak tekinthető kertekben gyakran találunk a középső vagy hátsó traktusban kialakított gyümölcsöst. Fülöpszálláson a leggyakoribb gyümölcsfélék a cseresznyék (*Prunus avium*) és a meggyek (*Prunus cerasus*), megközelítőleg egyenlő arányban, összesen a porták 46 %-nál fordulnak elő.

A haszonnövények sorában a második leggyakoribb faj a szőlő (*Vitis sp.*), ami a belterületi telkek közel negyedén (21 %) jelenik meg. Számos alföldi településhez hasonlóan, a szőlőtermesztés komoly hagyományra tekint vissza Fülöpszálláson. A vidék egyik jellemző fajtája az izsáki arany sárfehér szőlő (Prohászka, 1968). A szőlő előfordul lugasként futtatva, sorokba ültetve vagy kerítésre futtatva.

A lakótelkek ötödén napjainkban is található veteményeskert. Elsősorban konyhakerti zöldségeket, kukoricát

3. ábra/ Fig. 3: Felmérési manuálé egy előkertről (Fülöpszállás, Teleki utca 7.). Az ágyásban dísznövények és haszonnövények komponált elegye: *Rosa sp.*, *Lilium sp.*, *Iris sp.*, *Dianthus sp.*, *Vitis sp.*, *Chrysanthemum sp.*, *Fragaria sp.*, *Pisum sp.* / Survey sketch of a front garden (7 Teleki

Street, Fülöpszállás). The flowerbed contains a composed mixture of ornamental plants and crops: *Rosa sp.*, *Lilium sp.*, *Iris sp.*, *Dianthus sp.*, *Vitis sp.*, *Chrysanthemum sp.*, *Fragaria sp.*, *Pisum sp.*

FORRÁS/SOURCE: SZERZŐ, 2025 / AUTHOR, 2025

4. ábra/ Fig. 4: Táblázat a leggyakoribb növények előfordulási arányairól a fülöpszállási magánkertekben / Table showing the prevalence of the most common plants in private gardens in Fülöpszállás

FORRÁS/SOURCE: SZERZŐ, 2025 / AUTHOR, 2025

A leggyakoribb növények előfordulási aránya a magánkertekben Fülöpszálláson / Occurrence rates of the most common plants in private gardens in Fülöpszállás

	latin név / Latin name	magyar név / English name	arány / proportion
termesztés / cultivation	<i>Prunus cerasus</i> és <i>Prunus avium</i> együttesen	cseresznyék és meggyek / cherries and sour cherries	46 %
	<i>Vitis sp.</i>	szőlő / grapes	21 %
	-	vetemény / vegetable garden	20 %
fák / trees	<i>Robinia pseudoacacia</i> és <i>Robinia hispida</i> együttesen	fehér akác és rózsás akác / black locust and rose acacia	17 %
	<i>Platycladus orientalis</i> és <i>Thuja occidentalis</i> (fajtákkal) együttesen	keleti tuja és nyugati tuja / eastern arborvitae and white cedar	23 %
	<i>Juglans sp.</i>	dió / walnut	14 %
	<i>Pinus sp.</i> , <i>Abies sp.</i> , <i>Picea sp.</i> , <i>Picea pungens</i> ‘Koster’ együttesen	fenyőfélék / pine species	11 %
	<i>Ficus carica</i>	füge / fig	5 %
cserjék / shrubs	<i>Syringa vulgaris</i>	közönséges orgona / common lilac	20 %
	<i>Hibiscus syriacus</i>	kerti mályvacserje / rose of Sharon	12 %
	<i>Sambucus nigra</i>	fekete bodza / black elder	6 %
	<i>Punica granatum</i>	gránátalma és gránátrózsa / pomegranate	6 %
	<i>Ligustrum vulgare</i>	közönséges fagyal / common privet	4 %
szolitérek / solitary plants	<i>Rosa sp.</i>	rózsák / roses	35 %
	<i>Nerium oleander</i>	leander / oleander	10 %
	<i>Paeonia sp.</i>	püнкődsi rózsák / peonies	8 %
	<i>Miscanthus sinensis</i> ‘Gracillimus’	keskenylevelű díszfű / ornamental grass	9 %
	<i>Yucca sp.</i>	jukkák / yuccas	6 %
	<i>Asparagus sp.</i>	díszspárga / ornamental asparagus	4 %
hagymás / bubous	<i>Iris sp.</i>	nőszírom / iris	26 %
	<i>Hemerocallis sp.</i>	sásliliom / daylily	9 %
	<i>Lilium sp.</i>	liliom / lily	5 %
	<i>Convallaria majalis</i>	gyöngyvirág / lily of the valley	5 %
évelők- egynyáriak / annuals and perennials	<i>Petunia sp.</i>	petúnia / petunia	10 %
	<i>Pelargonium sp.</i>	muskátlí / pelargonium	9 %
	<i>Hosta sp.</i>	árnyékliliom / plantain lily	9 %
	<i>Chrysanthemum sp.</i>	krizantém / chrysanthemum	7 %
	<i>Delosperma sp.</i>	kristályvirág / crystal flower	4 %
	<i>Sedum spectabile</i>	pompás varjúháj / ice plant	4 %
	<i>Dianthus sp.</i>	szegfű / carnation	3 %
	<i>Portulaca grandiflora</i>	porcsinrózsa / rose moss	3 %
	<i>Calendula officinalis</i>	körömvirág / marigold	2 %

termesztének bennük. Ahol hiányzik az önálló veteményeskert, előfordul, hogy a virágágyba kerülnek a palánták [9]. (3. ábra)

A fülöpszállási porták egyik leggyakoribb fái az akácok (*Robinia pseudoacacia* és *Robinia hispida*), amelyek a XVIII. században kezdődött Alföld-fásítás következményeként a Nagyalföld megkerülhetetlen, jellegzetes elemei (MNL I. 1977: akácfa). A felhagyott kertekben gyakran valóságos állományt képeznek.

Gyakoriak a telkeken a tuják (*Platycladus orientalis* és *Thuja occidentalis*, illetve fajtái). Bár a keleti tuja megjelent a tradicionális parasztkertekben, temetőekben is (Surányi, 1985), a tuják tömeges magánkerti elterjedése a XX. század második felére tehető. A terepi bejárás alkalmával számos helyszínen talákoztam legyengült egészségi állapotú, kiszáradt, kivágott egyedekkel, mind a tuják, mind a fenyőfélék között.

Említést érdemel még az ecetfa (*Rhus typhina*), a papíreper (*Broussonetia papyrifera*), a bálványfa (*Ailanthus altissima*) és az eperfák (*Morus sp.*). Díszfaként ültetve a kertek körülbelül 5%-án találhatók meg. Gyors és erőteljes terjedési képességük révén viszont számos helyen jelennek meg sarjaik, mind az elvadult kertekben, mind a közterületeken. (5. ábra)

A fülöpszállási kertek leggyakoribb díszcserjéje a közönséges orgona (*Syringa vulgaris*). A cserje elterjedésének kezdete Magyarországon a török hódításhoz köthető, a XVIII. század végére már a parasztudvarok kedvelt növényévé vált (MNL IV. 1981: orgona; Surányi, 1985: 332; Rapaics, 1932: 242).

A gránátalmák (*Punica granatum*) termő egyedei az adatközlők elmondásai alapján egy „anyanövényről” származnak, amit egy idős lakos telepített saját kertjébe több évtizeddel ezelőtt. A termést nem hozó fajták a helyi népnyelv szerint gránátrózsák.

A közönséges fagyal (*Ligustrum vulgare*) nyíratlan egyedként és nyírt sövényként egyaránt előfordul. Az aszályos nyári hónapok száraz levegőjében azonban július közepére már a legtöbb portán a fagyallevelek ezüstös elváltozása, száradása és a cserjék kopaszodása figyelhető meg. (6. ábra)

A település leggyakrabban ültetett szoliter növénye a rózsza (*Rosa sp.*), a porták több, mint harmadán (35 %) előfordul. A középkor óta kedvelt virágos növény, amelyet, mint Mária jelképet, már a kolostorkertekbe, várkertekbe is ültettek. Első írásos említése hazánkban a XII. századra tehető (Surányi, 1985). A paraszti virágoskertek és a néphagyományok emblematis virága, napjainkig töretlen népszerűségnek örvend.

A kertek közel tizedében találkozunk pünkösdi rózsával (*Paeonia sp.*), valamint a divatnövények közül a díszfüvekkel (elsősorban *Miscanthus sinensis* 'Gracillimus'). A leanderek (*Nerium oleander*) mind dézsába, mind szabadföldbe ültetve előfordulnak. A leanderek már a XX. század első felében népszerűek voltak a paraszti és polgári portákon, az utóbbi évtizedekben ismét több áruda kínálatában megjelentek. A jukkák (*Yucca sp.*) a XX. század elején még inkább a parkok szőnyegágyaiban, a század közepétől egyre gyakrabban fordultak elő magánkertekben is.

A leggyakoribb hagymás virágok (a koratavaszi hagymások nélkül) a nőszirm (*Iris sp.*), a gyöngyvirág (*Convallaria majalis*), a liliom (*Lilium sp.*) és a sásliliom (*Hemerocallis sp.*). Az előbbieket már a középkor óta kedvelt kerti virágok, a fehér liliom és a gyöngyvirág a szüzesség és tisztaság jelképei, a nőszirmmal együtt Mária-jelképek. (Surányi, 1985: 310; MNL II. 1979: gyöngyvirág; MNL III. 1980: liliom)

A leggyakoribb évelők és egynyáriak a régi parasztkerti növények közül a szegfű (*Dianthus sp.*), körömvirág (*Calendula officinalis*), krizantém (*Chrysanthemum sp.*),

5. ábra/Fig. 5: Papíreper (*Broussonetia papyrifera*) sarjak közterületen / *Paper mulberry (Broussonetia papyrifera)* shoots in a public area
FORRÁS: SZERZŐ, 2025

6. ábra/Fig. 6: Közönséges fagyal (*Ligustrum vulgare*) leveleinek száradása 2025. nyarán / *Drying of common privet (Ligustrum vulgare)* leaves in the summer of 2025
FORRÁS/SOURCE: SZERZŐ, 2025 / AUTHOR, 2025

former cultivation areas have been turned into lawns, adapted to today's recreational needs, or have simply been abandoned. The presence of completely traditional garden layout and use is around 15%. Partially traditional gardens, where former functional elements (e.g. vegetable gardens surrounded by a lawn) are still recognisable, exceed 35%.

In terms of the use of ornamental plants, more than one-third of the surveyed gardens can be considered traditional, with at least 75% of the species used being plants of traditional gardens. More than 30% of the gardens can be considered partially traditional, with heritage garden plants accounting for between 50 and 75% of the total. I found a particularly wide range of plants in 97 gardens, more than a tenth of the gardens surveyed, where the number of ornamental plant species recorded was 10 or more.

Based on the above three indicators, I classified the gardens into three groups. Traditional gardens, which can be considered traditional according to all three criteria, account for nearly 7% of the gardens. More than half of the gardens show partially traditional features.

The agricultural traditions of Fülöpszállás still determine to a significant extent the image of the village today, with cultivation and the presence of crops also characteristic of the private gardens. The occurrence of the most common plants is shown in Table [8]. (Figure 4)

More than half of the gardens have fruit trees, which, according to Rapaics, could be found in even the most barren peasant gardens in previous centuries. (Rapaics, 1932: 22) Their number is significantly higher than that of ornamental trees. In gardens that can be considered partially or completely traditional, we often find orchards in the middle or rear sections. In Fülöpszállás, the most common fruits are cherries (*Prunus avium*) and sour cherries (*Prunus cerasus*), occurring in approximately equal proportions, and in 46% of the gardens in total.

The second most common crop is grapes (*Vitis sp.*), which appear in nearly a quarter (21%) of gardens. As in many towns and villages in the Great Plain, grape growing has a long tradition in Fülöpszállás. One of the characteristic varieties of the region is the Izsák 'arany sárféher' grape (Prohászka, 1968). Grapes are grown in rows or trained on trellises or fences.

One-fifth of residential plots still have vegetable gardens today. They are mainly used to grow kitchen garden vegetables and corn. Where there is no separate

vegetable garden, seedlings are sometimes planted in flower beds [9]. (Figure 3)

One of the most common trees in the gardens of Fülöpszállás are black locusts (*Robinia pseudoacacia* and *Robinia hispida*), which became an unavoidable and characteristic feature of the Great Plain as a result of the afforestation of the region, which began in the 18th century (MNL I. 1977: akácfa). They often form dense stands in abandoned gardens.

Thuja trees (*Platycladus orientalis* and *Thuja occidentalis*, and their varieties) are also common on plots. Although the oriental arborvitae appeared in traditional gardens and cemeteries (Surányi, 1985), the widespread use of thuja trees in private gardens can be traced back to the mid-20th century. During my fieldwork, I encountered numerous weakened, dried-out and cut-down specimens of both thujas and pines at many locations.

Also worth mentioning are the staghorn sumac (*Rhus typhina*), the paper mulberry (*Broussonetia papyrifera*), the tree of heaven (*Ailanthus altissima*) and mulberry trees (*Morus sp.*). Planted as ornamental trees, they can be found in about 5% of gardens. However, due to their rapid and vigorous spread, their shoots appear in many places, both in overgrown gardens and in public areas. (Figure 5)

The most common ornamental shrub in gardens in Fülöpszállás is the common lilac (*Syringa vulgaris*). The spread of this shrub in Hungary can be traced back to the Ottoman conquest, and by the end of the 18th century it had become a popular plant in peasant gardens (MNL IV. 1981: orgona; Surányi, 1985: 332; Rapaics, 1932: 242).

According to respondents, the fruit-bearing specimens of pomegranate (*Punica granatum*) originate from a single "mother plant" that an elderly resident planted in his garden several decades ago. Varieties that do not bear fruit are called *pomegranate roses* in the local vernacular.

Common privet (*Ligustrum vulgare*) occurs both as unpruned specimens and as trimmed hedges. However, in the dry air of the drought-stricken summer months, by mid-July most gardens show signs of silvery discolouration and drying of privet leaves and balding of shrubs. (Figure 6)

The most commonly planted solitary plant in the village is the rose (*Rosa sp.*), which occurs in more than a third (35%) of gardens. It has been a popular flowering plant since the Middle Ages and, as a symbol of Mary, was planted in monastery gardens and castle gardens. The first written mention of it in Hungary dates back to the

muskátli (*Pelargonium sp.*), petúnia (*Petunia sp.*), pompás varjúháj (*Sedum spectabile*), porcsinrózsa (*Portulaca grandiflora*, a helyi népnyelv ajkán pandzsúr, pandzsír vagy puskaapor), a divatnövények közül a kristályvirág (*Delosperma*) és az árnyékliliom (*Hosta sp.*).

A porták egy részén megtalálni a paraszti virágkultúra jellegzetes „hírmondó” növényeit, amelyek a hagyományos virágoskertek kedvelt növényei voltak, a mai árudai kínálatból szinte teljesen hiányoznak. Ilyen például a díszspárga (*Asparagus sp.* a kertek 4 %-ban), kék len (*Linum perenne*, a templom előtt is), sárgaviola (*Erysimum chieri*), kövirózsa (*Sempervivum sp.*), tátika (*Antirrhinum majus*), nyári viola (*Matthiola incana*), mályvarózsa (*Alcea rosea*), sárga cickafark (*Achillea filipendulina*), jégvirág (*Euphorbia marginata*), szarkaláb (*Consolida ajacis*), kanadai aranyvessző (*Solidago canadensis*), csicsóka (*Helianthus tuberosus*) [10].

A falusi kertekben találni példát az élő domesztikációra is. Több portán meghagyták a virágágyban a nadálytőt (*Symphytum sp.*), a mácsonyát (*Dipsacus laciniatus*), a vérehulló fecskefüvet (*Chelidonium majus*).

A megfigyelések és interjúk alapján a területen a lágyszárúak közül gyomosít a fügekaktusz (*Opuntia sp.*)

és a pletyka (*Tradescantia sp.*). Az adatközlők tapasztalatai szerint a veteményeskert és több dísznövény (pl. *Pelargonium sp.*) fenntartása jelentősen nehezebb lett az elmúlt években, amelyet a későbbiekben módszeresebben is érdemes megvizsgálni.

6. ÖSSZEFOGLALÁS

A fülöpszállási kiskertekben fellelhető számos hagyományos faj, amely a mai termesztési gyakorlatból és a tájépítészeti növényalkalmazásból szinte teljesen kikapott, ugyanakkor dekoratív megjelenésük miatt kerti vagy közterületi kompozíciókba illeszthetők, fenntartásuk nem igényel nagyobb energiabefektetést hasonló környezeti viszonyok között. A továbbiakban érdemes lenne megvizsgálni, ezek közül mely dísznövények bírják jól a megváltozott éghajlati viszonyokat, melyek azok, amelyek akár közterületi alkalmazásba vonhatók, illetve melyek azok a taxonok, amelyek gyomosításra hajlamosak a területen. ☉

7-9. ábra/Fig. 7-9: Kertrészletek Fülöpszállásról / Garden details from Fülöpszállás
FORRÁS/SOURCE: SZERZŐ, 2025 / AUTHOR, 2025

12th century (Surányi, 1985). It is an emblematic flower of peasant flower gardens and folk traditions, and enjoys unbroken popularity to this day.

Peonies (*Paeonia sp.*) can be found in nearly one-tenth of gardens, while ornamental grasses (primarily *Miscanthus sinensis* ‘Gracillimus’) are also fashionable plants. Oleanders (*Nerium oleander*) are found both in pots and planted in open ground. Oleanders were already popular in both peasant and bourgeois gardens in the first half of the 20th century, and in recent decades they have reappeared in many garden centres. Yuccas (*Yucca sp.*) were more common in park carpet beds at the beginning of the 20th century, but from the middle of the century onwards they became increasingly common in private gardens.

The most common bulbous flowers (excluding early spring bulbs) are irises (*Iris sp.*), lily of the valley (*Convallaria majalis*), lilies (*Lilium sp.*) and daylilies (*Heemerocallis sp.*). The former have been popular garden flowers since the Middle Ages, with white lilies and lilies of the valley symbolising virginity and purity, and irises symbolising Mary. (Surányi, 1985: 310; MNL II. 1979: gyöngyvirág; MNL III. 1980: liliom)

The most common perennials and annuals among the traditional garden plants are carnations (*Dianthus sp.*), marigold (*Calendula officinalis*), chrysanthemums (*Chrysanthemum sp.*), geraniums (*Pelargonium sp.*), petunias (*Petunia sp.*), ice plant (*Sedum spectabile*), rose moss (*Portulaca grandiflora*, known locally as pandzsúr, pandzsír or puskaapor), and, among fashionable plants, crystal flower (*Delosperma*) and hosta (*Hosta sp.*).

In some of the gardens, one can find flowers that were characteristic “couriers” in folk culture and were popular in traditional flower gardens, but are now almost completely absent from today’s garden centre stock. These include ornamental asparagus (*Asparagus sp.*, found in 4% of gardens), perennial flax (*Linum perenne*, also found in front of the church), yellow wallflower (*Erysimum chieri*), houseleek (*Sempervivum sp.*), snapdragon (*Antirrhinum majus*), Brompton stock (*Matthiola incana*), hollyhock (*Alcea rosea*), fern-leaf yarrow (*Achillea filipendulina*), snow on the mountain (*Euphorbia marginata*), giant larkspur (*Consolida ajacis*), Canadian goldenrod (*Solidago canadensis*) and Jerusalem artichoke (*Helianthus tuberosus*) [10] .

Examples of living domestication can also be found in village gardens. In several yards, comfrey

(*Symphytum sp.*), cut-leaf teasel (*Dipsacus laciniatus*) and greater celandine (*Chelidonium majus*) were left in the flower beds.

Based on observations and interviews, prickly pear (*Opuntia sp.*) and spiderwort (*Tradescantia sp.*) are among the herbaceous weeds in the area. According to respondents’ experiences, maintaining the vegetable garden and several ornamental plants (e.g. *Pelargonium sp.*) has become significantly more difficult in recent years, which should be examined more systematically in the future.

6. SUMMARY

There are a number of traditional species found in the private gardens of Fülöpszállás that have almost completely disappeared from today’s horticultural production and landscape design, but due to their decorative appearance, they can be incorporated into garden or green space compositions, and their maintenance does not require a significant investment of energy in similar environmental conditions. It would be worthwhile to examine which of these ornamental plants are able to withstand the changed climatic conditions, which ones can be used in public spaces, and which taxa are prone to weed infestation in the area. ☉

This work is licensed under Creative Commons 4.0 standard licenc: CC-BY-NC-ND-4.0.

JEGYZETEK/NOTES

- 1** A Szentendrei Néprajzi Múzeum (SzNM) adattárában található etnobotanikai gyűjtések többek között Tiszaalpárról, az Őrségből, Kisalföldről, a Balaton-felvidékről és Erdélyből. / *The archives of the Szentendre Ethnographic Museum (SzNM) contain ethnobotanical collections from Tiszaalpár, Őrség, Kisalföld, the Balaton Uplands and Transylvania, among other places.*
- 2** Többek között Babai Dániel, Nagy Zsolt, Molnár Zsolt kutatásai. / *These include the research of Dániel Babai, Zsolt Nagy and Zsolt Molnár.*
- 3** A kutatás mérhetőségének elősegítésére elsősorban Surányi Dezső (Surányi, 1985) és Rapaics Raymund (Rapaics, 1932) gyűjtései alapján, a dísznövények alkalmazásának kultúrtörténeti összefoglalásának hazai vonatkozásai nyomán határozta meg. Ugyanakkor egy-egy növény alkalmazása kertenként más és más kontextusba kerülhet, „hagyományosságának” megítélése kevésbé tudományos, mint kulturális kérdés. / *To facilitate the measurability of the research, I based my findings primarily on the collections of Dezső Surányi (Surányi, 1985) and Raymund Rapaics (Rapaics, 1932), following the domestic aspects of the cultural-historical summary of the use of ornamental plants. At the same time, the use of a particular plant may vary from garden to garden, and assessing its “traditional nature” is less a scientific than a cultural question.*
- 4** A kertek kialakítását alakító tényezőkről bővebben Péntek János és Szabó T. Attila Ember és növényvilág című munkája (Péntek – Szabó, 1985) valamint Benkő Anna és Gecséné Tar Imola Traditional vernacular flower gardens című cikke (Benkő – Gecséné Tar, 2025) alapján. / *For more information on the factors influencing the design of gardens, see the work of János Péntek and Attila Szabó T. entitled Ember és növényvilág (Man and the World of Plants) (Péntek – Szabó, 1985) and the article by Anna Benkő and Imola Gecséné Tar entitled Traditional Folk Flower Gardens (Benkő – Gecséné Tar, 2025).*
- 5** A korábbi kutatások főképp az archaisabb néprajzi régiókat (pl. Erdély, Balaton-felvidék, Őrség, ...) érintették. / *Previous research has mainly focused on more archaic ethnographic regions (e.g. Transylvania, the Balaton Uplands, Őrség, etc.).*

- 6** A parasztkertek, kiskertek esetében, kulturális megközelítésben kevésbé egzaktan definiálható a haszonnövények és dísznövények fogalma. Dísznövénynek tekintek minden olyan taxont, amelyet elsősorban esztétikai céllal ültetnek a kertbe (de nem kizárt a növény más jellegű hasznosítása sem). Haszonnövénynek tekintek minden növényt, melyet elsősorban gazdasági, fogyasztási céllal ültetnek a kertbe. / *In the case of peasant gardens and private gardens, the concepts of crops and ornamental plants are less precisely definable from a cultural perspective. I consider any taxon that is planted in the garden primarily for aesthetic purposes to be an ornamental plant (but other uses of the plant are not excluded). I consider any plant that is planted in the garden primarily for economic or consumption purposes to be a crop.*
- 7** A felmért porták a belterületi telkek megközelítőleg 90-100 %-t teszik ki. A felmérésből csupán a sajátos településszerkezetből adódóan nehezen megközelíthető, illetve belátható lakótelkek maradtak ki (pl. „nyeles” telkek), valamint a településszegély egyes pontjain, főként gazdasági udvarral rendelkező lakótelkek, amelyeken a növényzet részben vagy teljesen hiányzik. / *The surveyed yards account for approximately 90-100% of the built-up plots. Only residential plots that are difficult to access or view due to the layout of the village (e.g. plots behind the street front or plots with only a narrow access tract to the street) were excluded from the survey, as well as residential plots at certain points on the edge of the village, mainly farmyards where vegetation is partially or completely absent.*
- 8** A felmérés jellegéből adódóan a növényeket a gyalogos bejárás során, szabadszemmel is beazonosítható fókig határozta meg, nemzetség, faj vagy fajta szinten. A táblázatban egy növénycsoportban kezeltem a hasonló megjelenésű és karakterű növényeket, amelyek gyakran ugyanazokban az évtizedekben váltak kedveltekké a magánkertekben. / *Due to the nature of the survey, I identified the plants during my walk, to the extent that they could be identified with the naked eye, at the genus, species or variety level. In the table, I treated plants with similar appearance and characteristics as a single plant group, as they often became popular in private gardens in the same decades.*

- 9** Hasonló jelenséget a néprajzkutatók is megfigyeltek a Kárpát-medence különböző tájegységein, főként Székelyföldön (Kinda, 2017; Nagy, 2023; Nagy, 2024). / *A similar phenomenon has been observed by ethnographers in various regions of the Carpathian Basin, mainly in the Székelyföld (Kinda, 2017; Nagy, 2023; Nagy, 2024).*
- 10** Utóbbi két növény ismert inváziós taxon (Csiszár, 2012), amelyek potenciális veszélyforrást jelentenek a kiemelt természetvédelmi jelentőségű területen. / *The latter two plants are known invasive taxa (Csiszár, 2012), which pose a potential threat to areas of high conservation importance.*

IRODALOM/BIBLIOGRAPHY

- Benkő, A. – Gecséné Tar, I. (2025): *Traditional vernacular flower gardens*. In. I. Urbanisztikai Doktorandusz Konferencia tanulmánykötete. (megjelenés alatt)
- Csiszár, Á. (szerk.) (2012) *Inváziós növényfajok Magyarországon*. Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron.
- Csoma, Zs. (2015) *Én kis kertem kerteltem: paraszti virágkultúra Magyarországon*. Agroinform Kiadó, Budapest.
- Gecséné Tar, I. (2006) *Virághasználati szokások az újírázi parasztkertekben. 4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat*, 1, 28-33. <https://journal.uni-mate.hu/index.php/4D/article/view/5761> (2025.08.12.)
- Holló, L. (1981) *Népi növény- és kertkultúra Kérdőívek és gyűjtési útmutatók*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre.
- Kinda, I. (2017) *Kontrasztok. Gazdálkodási minták két székelyföldi régióban*. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság – Székely Nemzeti Múzeum.
- Nagy, N. (2003) *Virág- és kertkultúra három Szeged környéki településen*. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Ethnographica 4. Szeged, 2003
- Nagy, Zs. (2021) *Néprajzi kutatásterületek, határterületek és társtudományok hozzájárulása a magyar népi dísznövénykultúra megismeréséhez*. In. Keszeg Vilmos – Szakál Anna (szerk): Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 29. Újabb tanulmányok a romániai magyar néprajzkutatásról. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 253-294. o.
- Nagy, Zs. (2023) *Virág-járvány. Egy Maros menti dísznövény-termelő köz(ös)ség a Covid-19-világjárvány idején*. In. Ethno-Lore XL. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet, Budapest, 207-241. o. <https://doi.org/10.58449/EL.2023.09>
- Nagy, Zs. (2024) *Fenntarthatóság, tájökölógiai szemlélet, gyakorlat: a (parasztkertek)műzumi reprezentációjának, hasznosításának lehetőségei és skanzenbeli rekonstruálásának kihívásai (magyarországi és erdélyi példák)*. Kárpát-haza Szemle, 2.szám, 57-76.o.
- P. Madar, I. (1997) *Magyarrétfalu virágkultúrája*. Néprajzi Látóhatár. VI. (1997) 1-4. 207-216. o.
- Pálfalvi, P. (1993) *Kérdőívek, útmutatók. Kerti virágok és dísznövények*. A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője, III. évf., 1. sz., 17-19. o.
- Péntek, J. – Szabó T., A. (1976) *Ezerjófű. Etnobotanikai útmutató*. Kriterion Kiadó, Bukarest.

- Péntek, J. – Szabó T., A. (1985) *Ember és növényvilág. Kalotaszeg növényzete és népi növényismerete*. Kriterion Kiadó, Bukarest.
- Prohászka, F. (1968): *Szőlő és bor*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
- Rapaics, R. (1932) *A magyarság virágai – A virágkultusz története*. Királyi Magyar Természettudományi Társulat, Budapest.
- Rerrich, B. (1923) *A kert rendezésének mestersége és művészete*. Légrády Testvérek Kiadása, Budapest. 99-106. o.
- Surányi, D. (1985): *Kerti növények regénye*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
- Toroczkaí Wigand, E. (1917) *Régi kert s miesel*. Táltos Kiadóvállalat, Budapest.
- Varga I. Fajszí, M. (2015): *Mozaikok Fülöpszállás történetéből a II. világháborúig*. Fülöpszállás Község Önkormányzata.
- KSH (2025) *Helységnévtár, 'Fülöpszállás'* alapadatok. https://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=HU&p_id=14058 (2025.07.02.)
- MNL I. (1977) Magyar Néprajzi Lexikon, 1. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest. 'akácfa' szócikk. <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/1-113.html> (2025.07.31.)
- MNL II. (1979) Magyar Néprajzi Lexikon, 2. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest. 'gyöngyvirág' szócikk. <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-848.html> (2025.07.31.)
- MNL III. (1980) Magyar Néprajzi Lexikon, 3. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest. 'lilium' szócikk. <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-1338.html> (2025.07.31.)
- MNL IV. (1981) Magyar Néprajzi Lexikon, 4. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest. 'szálláskert', 'orgona' szócikk. <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/4-1469.html> (2025.04.14.) <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/4-209.html> (2025.07.31.)
- TAK: Fülöpszállás Településképi Arculati Kézikönyv. https://www.fulopszallas.hu/wp-content/uploads/2017/11/fulopszallas_arculati_kezikonyve.pdf (2025.04.10.)
- HÉSZ: Fülöpszállás Község Önkormányzata Képviselő-testületének 14/2016. (XL4.) önkormányzati rendelete a helyi építési szabályzatról. <https://fulopszallas.hu/wp-content/uploads/2016/11/14-2016.11.04.-%C3%B6nk.r-a-Helyi-%C3%89p%C3%ADt%C3%Agsi-Szab%C3%A1lyatr%C3%B3l.pdf> (2025.04.10.)
- Fülöpszállás Településszerkezeti terve. https://fulopszallas.hu/wp-content/uploads/2016/11/12_melleklet.pdf (2025.04.10.)

A LOVASSPORTOK HELYE ÉS SZEREPE A MAGYAR NEMESI REZIDENCIÁK ÉLETÉBEN

THE PLACE AND ROLE OF EQUESTRIAN SPORTS IN THE LIFE OF HUNGARIAN MANORS

BÖLKEI BLANKA | FEKETE ALBERT

ABSZTRAKT

A főúri rezidenciákon zajló egykori sportélet és az azt kiszolgáló létesítmények szerepe eddig kevésbé került előtérbe a kertetörténeti kutatások kapcsán, annak ellenére, hogy már az ókorból is ismerünk a felső társadalmi réteg udvaraiban testgyakorlási céllal kialakított tereket, kerti elemeket. Előzetes kutatásaink során (Bölkei Blanka (2024) *Sportélet a 19-20. századi kastélykertekben [Szakdolgozat] Konzulens: dr. Fekete Albert*) bebizonyosodott, hogy a 19. század elejétől a második világháborúig tartó időszakban a magyarországi nemesi rezidenciák túlnyomó többségében jelen voltak különféle sporttevékenységek és sportlétesítmények, közülük pedig a lovassportok bizonyultak a legsokszínűbbnek és legnépszerűbbnek. Jelen kutatás célja a lovassportok különböző ágainak és a nemesi életforma összefüggéseinek feltárása, valamint a lovagláshoz kötődő létesítmények funkcionális és térszerkezeti szerepének elemzése a kastélykertek kialakulásában és fejlődésében. A vizsgálat különböző írott emlékek (pl. úti levelek, beszámolók, kastélyleírások, korabeli folyóiratcikkek) ismeretanyagára, képi forrásokra (térképek, fotók, tervek), illetve tárgyi emlékekre (helyszínen fennmaradt kerti elemek) támaszkodik, amelyeket a témában

megjelent szakcikkek, monográfiák, műemlékvédelmi célú dokumentációk (stb.) adatai egészítenek ki. A kutatás során számos hazai és néhány külföldi helyszín bejárására is sor került; ezek során az adott kastélyok jelenlegi tulajdonosaival, kezelőivel vagy bérelőivel, illetve a tulajdonos családok leszármazottjaival folytatott beszélgetések, valamint személyes tapasztalatok alapján bővült az anyag. Az elemzés eredményei azt mutatják, hogy a lovassport valóban jelentős hatással volt a nemesek mindennapi életének és ezáltal rezidenciáik környezetének kialakításában. Egyfelől a nemesség fizikai jóllétét szolgálta, másfelől pedig a gazdasági, az erkölcsi és a kulturális erő szimbólumaként jelent meg, s gyakran diplomáciai eszközként is szolgált, erősítve a kastélytulajdonosok vezető társadalmi pozícióját.

Kulcsszavak: örökségvédelem; sportlétesítmény; kertművészet; nemesi rezidencia

BEVEZETÉS, CÉLKITŰZÉS

A sport a kezdetektől fogva jelen van a nemesi réteg életében, birtokain; neveltetésüknek mindig is fontos részét képezte az alapvető katonai feladatok és készségek

ABSTRACT

The role of sports and the related facilities at manors has received little attention in garden history research, even though we know that spaces and garden elements designed for physical exercise existed in the courtyards of the upper classes as far back as antiquity. Our preliminary research (Blanka Bölkei (2024) *Sportélet a 19-20. századi magyar kastélykertekben [Thesis] Supervisor: Albert Fekete PhD, DLA*) proved that from the early 19th century until World War II, the vast majority of Hungarian manors featured various sports activities and facilities, among which equestrian sports proved to be the most diverse and popular. The aim of this research is to explore the connections between various equestrian sports and the aristocratic lifestyle, and to analyse the functional and spatial role of equestrian facilities in the development of manor gardens. The study is based on various written records (e.g. letters, travel reports, manor descriptions, articles of contemporary magazines), visual sources (maps, photos, plans) and material artefacts garden elements preserved on site), supplemented by data from specialist articles, monographs, monument conservation documents, etc. published on the subject. Over the course of research, numerous domestic and a few foreign sites were visited, during which the material was expanded based on personal experiences and conversations with the current owners, managers or tenants of the manors in question, as well as with descendants of the owner families. The results of the analysis show that equestrian sports did indeed have a significant impact on the everyday life of the nobility and thus on the design of the surroundings of their residences. On the one hand, it supported the physical well-being of the nobility, and on the other hand, it was a symbol of economic, moral and cultural power, often serving as a diplomatic tool, reinforcing the leading social position of the estate owners.

Keywords: heritage conservation; sport facility; garden design; noble residence

INTRODUCTION, OBJECTIVE

From the very beginning, sport has been present in the life of the nobility and on their lands, and learning basic military tasks and skills has always been an important part of their education. (Katona, 2021) Initially, this was mainly for military and representational reasons, as in addition to often having to prove themselves on the

battlefield, which required good physical condition and health, it was also a way of demonstrating their political aptitude and leadership skills to the people. The pursuit of various sports activities not only represented special social status and cultural hegemony, but also inspired trust and respect among the people, thereby reinforcing the prominent social role of the nobility. (Behringer, 2012)

At the same time, sport had also found its place in the lives and courts of the ruling social class as a recreational activity, and its importance grew steadily from the time of humanism onwards. (Szatmári, 2018) According to the descriptions of historians of the time [1], physical training played an important role in the life of Matthias Hunyadi from childhood, thanks to his Italian teachers who promoted the ideals of humanism. He was an excellent swimmer, fencer and fighter, both on foot and on horseback, he was proud of his dressage knowledge, he often competed in carriage driving races, and he played ball games with rackets, which were the precursors of modern tennis. (Rapaics, 1938; Szatmári, 2018) Later, Matthias established “several xystus (colonnades) surrounded by various trees” in the Buda Palace Gardens for gymnastics, fencing and walking, and also created the Nyék game reserve. (Garády, 1932)

At that time, the love of sport already had a worldwide influence on the lifestyle of monarchs and aristocrats, and thus also on their gardens: Henry VIII, for example, had a walled, roofless tennis court built at Hampton Court in the early 16th century (Behringer, 2012), and Emperor Maximilian built a similar one in Pressburg (Bratislava) at the end of the 16th century. (Szatmári, 2018)

However, beyond the gardens of the royal and aristocratic classes, the establishment of sports facilities at noble residences only began to become more common and varied in Europe in the 19th century. This was primarily due to the spread of new ideologies (liberalism, nationalism, positivism, romanticism etc.) and the resulting social, scientific and economic development.

From the period of the Reform Era in Hungary, England served as a model for other European countries with its civil society (Galavics, 1999) and modern, competitive industry, which also inspired the Hungarian aristocracy to create a similar order in the country.

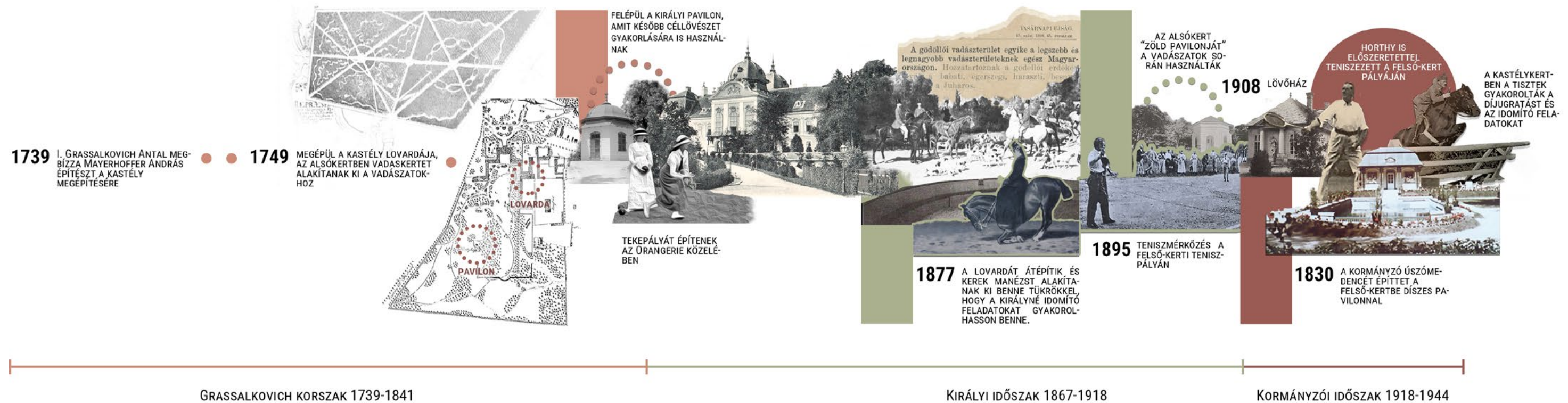
And since shaping the landscape around residences has always been one of the most important means of representation, these efforts also had a significant impact on the design of the gardens of noble palaces and mansions.

1. ábra/Fig. 1: A sportok megjelenése és elterjedése a hazai kastélykertekben a gödöllői Grassalkovich-kastély példáján / *The emergence and spread of sports in Hungarian manor gardens, using the example of the Grassalkovich Palace in Gödöllő*

FORRÁS/SOURCE: SAJÁT ÁBRA. FELHASZNÁLT KÉPEK: AZ ALSÓKERT HELYSZÍNRAJZA, 1782 (JOSEPH HOFFMAN); A KERT 1843-AS RAJZA (MÁTÉ ZSOLT ÉS DÁVID FERENC KUTATÁSAI NYOMÁN), TEKÉZŐ NEMESÉK (NORTH LONDON BOWLING CLUB); ERZSÉBET KIRÁLYNÉ A LOVARDÁBAN, 1876 (W. RICHTER FELVÉTELE) A KASTÉLY LOVARDÁJA, 1898

(VASÁRNAPI UJSÁG 1898.11.03); FALKAVADÁSZAT 1872 (W. RICHTER FELVÉTELE), TENISZPÁLYA (GÖDÖLLŐI KASTÉLY GYŰJTEMÉNYE); ÚSZÓMEDENCE (GÖDÖLLŐI KASTÉLY GYŰJTEMÉNYE); LÖVŐHÁZ (GÖDÖLLŐI KASTÉLY GYŰJTEMÉNYE); TISZTI DÍJUGRATÁS A PARKBAN (GÖDÖLLŐI KASTÉLY GYŰJTEMÉNYE); HORTHY TENISZESZIK A KENDERESI KASTÉLY-PARKBAN (TEMESY, 1941) / OWN FIGURE, IMAGES USED: SITE PLAN OF THE LOWER GARDEN, 1782 (JOSEPH HOFFMANN); DRAWING OF THE GARDEN FROM 1843 (BASED ON RESEARCH BY ZSOLT MÁTÉ AND FERENC DÁVID); NOBLEMEN PLAYING SKITTLES (NORTH LONDON BOWLING CLUB); QUEEN ELISABETH IN THE RIDING HALL, 1876 (PHOTO BY W. RICHTER);

THE RIDING HALL OF THE PALACE, 1898 (VASÁRNAPI UJSÁG, 3 NOVEMBER, 1898); HUNTING WITH HOUNDS (PHOTO BY W. RICHTER, 1872); TENNIS COURT (COLLECTION OF THE GÖDÖLLŐ PALACE); SWIMMING POOL (COLLECTION OF THE GÖDÖLLŐ PALACE); SHOOTING GALLERY (COLLECTION OF THE GÖDÖLLŐ PALACE); OFFICERS' SHOW JUMPING IN THE PARK (COLLECTION OF THE GÖDÖLLŐ PALACE); HORTHY PLAYING TENNIS IN THE KENDERES PALACE PARK. (TEMESY, 1941)

elsajátítása. (Katona, 2021) Ez eleinte főként hadászati és reprezentációs okokra vezethető vissza, hiszen azon kívül, hogy gyakran helyt kellett állniuk a harcmezőn, ami-hez elengedhetetlen volt a jó erőnlét és egészség, ezzel demonstrálták a nép felé politikai rátermettségüket és vezetői alkalmasságukat. A különféle sporttevékenységek űzése nemcsak különleges társadalmi státuszt és kulturális hegemoniát jelentett, hanem bizalmat és tiszteletet is kiváltott a népből, erősítve ezzel a nemesek kiemelt társadalmi szerepvállalását. (Behringer, 2012)

Ugyanakkor a sport, mint rekreációs tevékenység is helyet kapott a vezető társadalmi réteg életében és udvaraiban, aminek a jelentősége a humanizmustól kezdve egyre növekedett. (Szatmári, 2018) Korabeli történetírók leírásai alapján [1] Hunyadi Mátyás életében a testedzés már gyermekkorától kezdve fontos szerepet töltött be a humanizmus eszmeiségét hirdető itáliai tanítómesterek

által: kiválóan úszott, vívott, illetve harcolt mind gyalog, mind lóháton, büszke volt a lóidomítására, gyakran indult kocsiversenyeken, valamint ütős labdajátékokat is űzött, amelyek a mai tenisz elődjét jelentették. (Rapaics, 1938; Szatmári, 2018) Később Mátyás budai várkertjében tornára, vívásra, sétára szolgáló „különböző fákkal körülfo-gott xystusok”-at (oszlopcsarnokokat) létesített (Rapaics, 1938: 36), valamint kialakította a nyéki vadaskertetet is. (Garády, 1932)

A sport szeretete már ekkor világszerte befolyással volt az uralkodók, arisztokraták életformájára, s ezáltal azok kertjeire is: VIII. Henrik például a 16. század elején Hampton Courtban fallal körülvett, tető nélküli teniszpályát építtetett (Behringer, 2012), majd Miksa császár is hasonló építtetett Pozsonyban a 16. század végén. (Szatmári, 2018)

Ugyanakkor a sportlétesítmények létesítése az uralkodói, a főúri réteg kertjein túl a nemesi rezidenciákon csak

The fashion for landscape gardens promoting the freedom of nature spread rapidly, becoming a visual expression of up-to-date thinking and social progress. (Galavics, 1999) The palace, which had previously served exclusively as an estate centre, a venue for large-scale public events, increasingly became a place for private life, retreat and rejuvenation. To balance this, however, the social role of palace and garden remained significant, as they occasionally provided a venue for increasingly important political receptions, social events and celebrations, which, unlike the representative events of the past, appealed to a wider range of society, were held according to a more relaxed protocol, and were an integral part of the everyday social life of the elite.

As a result of the development of civil society, people had more leisure time, which led to the spread of numerous new activities, increased health consciousness, and

the emergence of a wide variety of sports, which the nobility mainly practised on their own land.

For example, the Károlyi Palace Garden in Fehérvársurgó and the Vigyázó Manor Garden in Vácraót featured tennis courts, the Wenckheim Palace Park in Szabadkígyós had a swimming pool and a gymnasium, among other facilities, the Festetics Manor Garden in Dég had a tennis court and a football pitch, and the Erdődy Manor Garden in Doba had a bowling alley and a skittle building.

However, equestrian sports were the most popular. This can mainly be attributed to the fact that until the early 19th century, keeping horses was still essential from a practical point of view, as horses were the primary means of transport, as well as being used for economic and military purposes. In addition, they also played an important role in hunting.

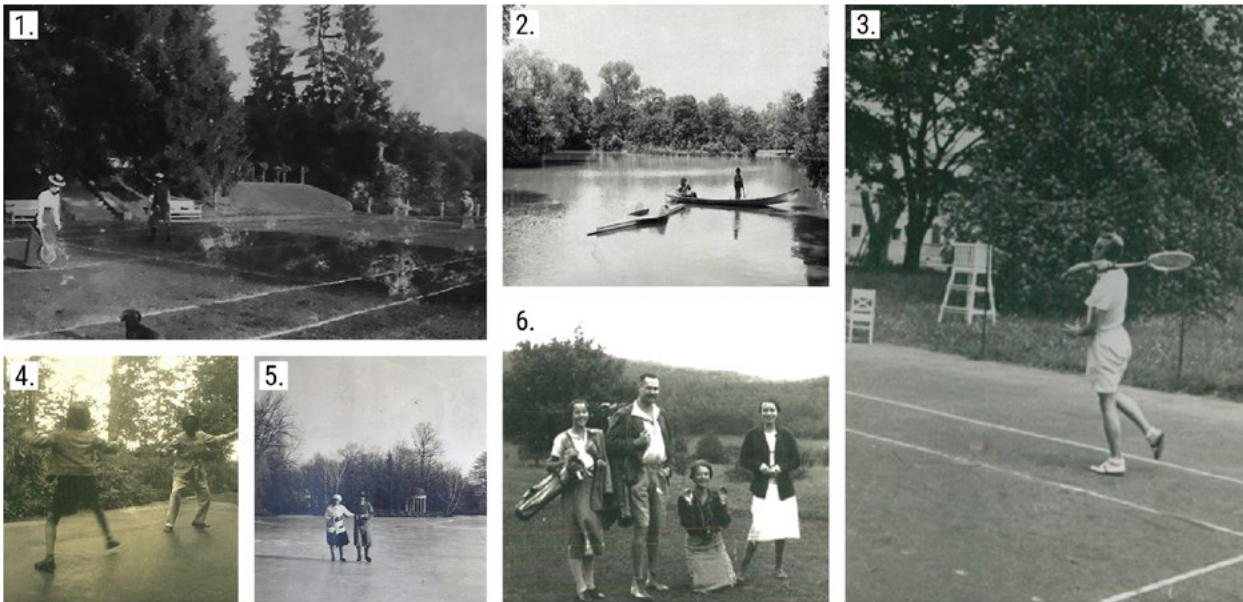
2. ábra/Fig. 2: Sport a kastélykertekben /
Sports in manor gardens

FELHASZNÁLT KÉPEK: 1.) TENISZMÉRKŐZÉS A ZABOLAI MIKES-KASTÉLY KERTJÉBEN. FORRÁS: MIKES CSALÁD FOTÓARCHÍVUMA. 2.) EVEZÉS VIGYÁZÓ SÁNDOR GRÓF KASTÉLYÁNAK PARKJÁBAN. FORRÁS: FORTEPAN #83197/ U.BFL. XV.19.D.1.11. 105. 3.) GRÓF KÁROLYI ISTVÁN TENISZEZÉS KÖZBEN, FEHÉRVÁRCSURGÓN, 1930-AS ÉVEK. FORRÁS: A FEHÉRVÁRCSURGÓI KÁROLYI CSALÁD GYŰJTEMÉNYE. 4.) SIBRIK LÁSZLÓ TANÍTTJA AZ IFJÚ KÁROLYI LÁSZLÓ GRÓFOT VÍVNII A LÁSZLÓTANYAI BIRTOKON 1940 KÖRÜL. FORRÁS: A FÓTI KÁROLYI CSALÁD GYŰJTEMÉNYE 5.) KORCSOLYÁZÁS A FEHÉRVÁRCSURGÓI TAVON, 1930-31-I TÉL. FORRÁS: A FEHÉRVÁRCSURGÓI KÁROLYI CSALÁD GYŰJTEMÉNYE.

6.) GRÓF KÁROLYI ISTVÁN A FELESÉGÉVEL ÉS ANNAK KÉT NÖVÉRÉVEL A BODÓRETI GOLFPÁLYÁN, 1931-32. FORRÁS: A FÓTI KÁROLYI CSALÁD GYŰJTEMÉNYE. / IMAGES USED: 1.) TENNIS MATCH IN THE MIKES MANOR GARDEN IN ZABOLA (SOURCE: PHOTO ARCHIVE OF THE MIKES FAMILY) 2.) ROWING BOAT (IN THE FOREGROUND) IN THE MANOR GARDEN OF COUNT SÁNDOR VIGYÁZÓ (SOURCE: GYÖRGY KLÓSZ BETWEEN 1895-1899 FORTEPAN #83197/ U.BFL.XV.19.D.1.11.105) 3.) COUNT ISTVÁN KÁROLYI PLAYING TENNIS IN FEHÉRVÁRCSURGÓ, 1930S (SOURCE: COLLECTION OF THE KÁROLYI FAMILY OF FEHÉRVÁRCSURGÓ) 4.) LÁSZLÓ SIBRIK TEACHING YOUNG COUNT LÁSZLÓ KÁROLYI TO FENCE ON THE LÁSZLÓTANYA ESTATE AROUND 1940 (COLLECTION OF THE KÁROLYI FAMILY OF FÓTI) 5.) ICE SKATING ON THE LAKE IN

FEHÉRVÁRCSURGÓ, WINTER 1930-31 (COLLECTION OF THE KÁROLYI FAMILY OF FEHÉRVÁRCSURGÓ) 6.) COUNT ISTVÁN KÁROLYI WITH HIS WIFE AND HER TWO SISTERS ON THE GOLF COURSE IN BODÓRÉT, 1931-32 (COLLECTION OF THE KÁROLYI FAMILY OF FÓTI)

►► 3. ábra/Fig. 3: Sportágak gyakoriság szerinti megoszlása a legjelentősebb hazai kastélykertekben a 19. század elejétől a II. világháborúig / Distribution of sports by frequency in the most significant Hungarian manor gardens from the early 19th century to World War II
FORRÁS/SOURCE: BÖLKEI, 2024

a 19. századtól kezdett gyakoribbá és színesebbé válni Európában. Ez első sorban az új szellemi áramlatok (liberalizmus, nacionalizmus, pozitivizmus, romantika stb.) elterjedésének és az ennek nyomán végbemenő társadalmi, tudományos és gazdasági fejlődésnek volt köszönhető.

A reformkortól kezdődően, Anglia mintaként jelent meg Európa többi országa számára polgárosult társadal-mával (Galavics, 1999), modern és versenyképes iparával, amely egy hasonló világ hazai megteremtésére ösztönözte a magyar arisztokráciát.

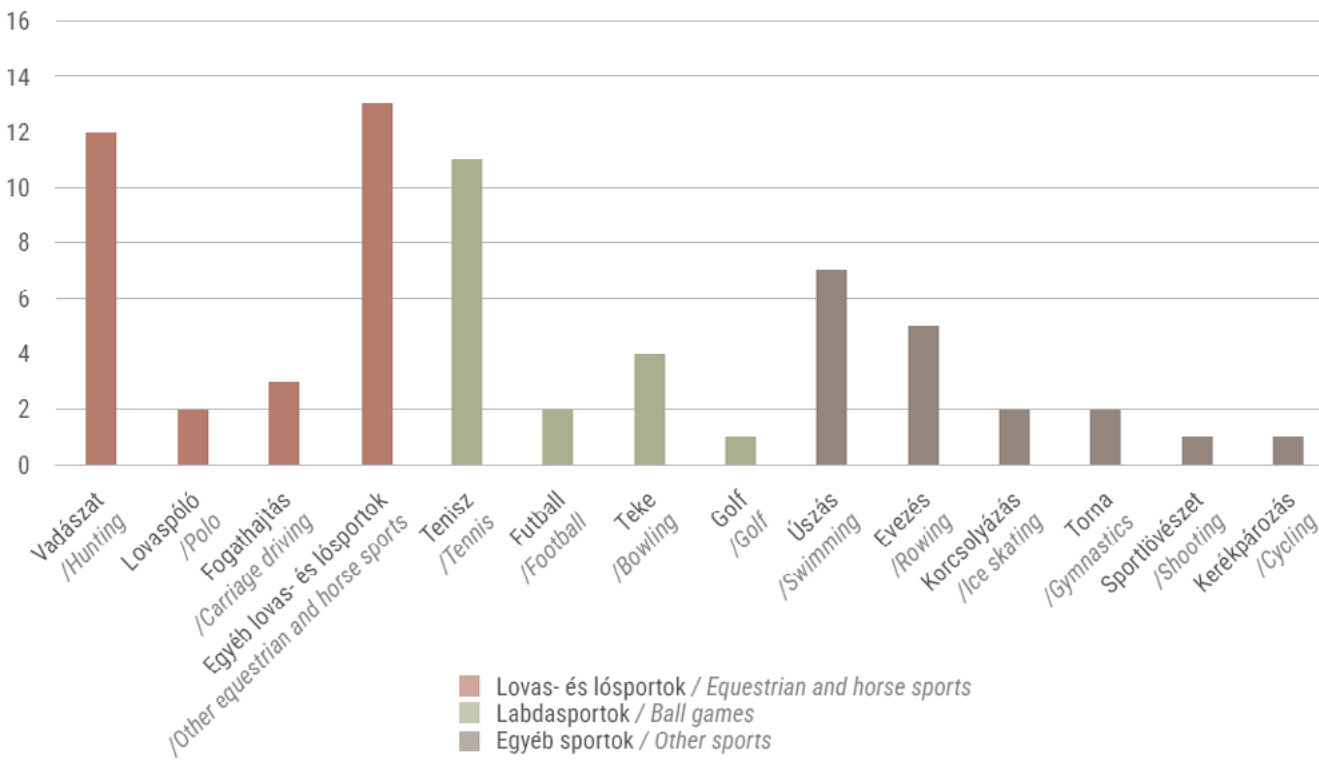
S mivel a rezidenciák környezetének alakítása minden korban a reprezentáció egyik legfontosabb eszköze volt, ezen törekvések a nemesi kastélyok, kúriák kertjeinek kialakításán is mély lenyomatot hagyott. Gyorsan elterjedt a természet szabadságát hirdető tájképi kertek divatja, amely a korszerű gondolkodás és a társadalmi haladás vizuális kifejezésévé vált. (Galavics, 1999) A korábban kizárólag birtokközpontként, nagyszabású nyilvános események színtereként szolgáló kastély egyre inkább a magánélet, az elvonulás és a feltöltődés színterévé alakult. Ezt kiegyensúlyozva azonban a kastély és kert együttese társadalmi szempontból továbbra is jelentős maradt, hiszen alkalmanként helyet biztosított

az egyre fontosabbá váló politikai fogadások, társadalmi rendezvények és ünnepek számára, amelyek a korábbi reprezentatív rendezvényekkel szemben a társadalom szélesebb körét szólították meg, lazább protokoll szerint zajlottak, s inkább a társadalmi elit mindennapi társas életének szerves részét jelentették.

A polgárosodás következtében megnövekedett szabad-idő eltöltésére számos új tevékenység terjedt el, erősödött az egészségtudat, s a sportok színes palettája jelent meg, amelyet a nemesség döntően a saját birtokain üezett.

A fehérvárcsurgói Károlyi-kastélykertben, a turai Schossberger-kastélyban és a vácrátóti Vigyázó-kastélykertben például tenispálya, a szabadkígyósi Wenckheim-kastély parkjában többek között úszómedence és tornapálya, a dégi Festetics-kastélyparkban tenispálya és futballpálya, a dobai Erdődy-kastélyparkban pedig tekepálya és gurutóház volt.

A legnagyobb népszerűségnek mégis a lovassportok örvendtek. Ez főként arra vezethető vissza, hogy a 19. század elejéig a lótartás még gyakorlati szempontból is elengedhetetlen volt, hiszen a ló volt az elsődleges közlekedési, gazdasági és hadászati „eszköz”. Mindemellett a vadászatban is fontos szerepet töltött be.

The presence of and respect for horses in noble life has been constant throughout history.

“The Transylvanian lords’ love of animals culminated in their adoration of horses, in keeping with their ancient national traditions. The horse was always the most loyal friend, the best comrade-in-arms in battle, a means of transport ... the embodiment of the noblest sport and the greatest pride of every manor” (Bíró, 1943: 153)

Thanks to the research conducted by Pál Csőre, we now have detailed knowledge of the game reserves of the Carpathian Basin, including the small enclosures near palaces as well as the outer hunting grounds located further afield in suburban settings. During the Ottoman occupation, most of the game reserves were destroyed (or in some cases were used by Ottoman leaders, as exemplified by the royal hunting grounds in the areas of present-day Budapest, Budanyék, Normafa, and János Hill, where Suleiman also hunted in his time) (Viczián, 2018) - the only exceptions were the western part of the country, Upper Hungary and Transylvania, but due to their high maintenance costs, even in these regions only the princes and the wealthiest could afford to maintain these facilities. Outstanding examples from the 16th and 17th centuries include the Nádasdy

family’s game park in Sárvár and the parks in Fraknó and Kismarton, which were spared during the Ottoman wars. Equally significant were the Zrínyis’ estate in Csáktornya, the game park of Füzer Castle, and the parks in Cseklész, Gimes and Nagypápy. (Csőre, 1997) In Transylvania, the game reserve of the Transylvanian princes in Fogaras played an important role, where, amongst others, György Rákóczi I often hunted, as did in the English oak forest known as “Mocsárerdő” (Marshland Forest), near Kemény Castle in Marosvécs (D. Bíró, 2006). The driven hunts organised on Count Bercsényi’s land in Brunócz were also famous during this period, and Szentendrei Island was also very popular as a hunting ground. (Motesiky, 2006) Hunting already had a significant diplomatic importance in this era, but its main purpose remained the procurement of food and preparation for war.

During the Baroque period, medieval and Renaissance hunting grounds were reinterpreted, as the visual axes of the existing game forests were integrated into the vistas of manor garden designs. Notable examples of this approach can be found internationally in the gardens of the Palace of Versailles, and domestically in the Esterházy Palace at Fertőd, where Miklós Esterházy the Magnificent

A ló jelenléte és tisztelete a nemesi életformában a történelem során állandó volt.

„A lóimádatban csúcsonodott ki az erdélyi urak állatszeretete, már ősi, nemzeti hagyományaikhoz híven is; a ló volt mindenkor a leghívebb barát, a legjobb fegyvertárs a harcban, a közlekedés eszköze ..., a legnemesebb sport megtestesülése s a legfőbb büszkesége minden kastélynak” (Bíró, 1943: 153)

Csőre Pál kutatásai nyomán ma már részletes ismereteink vannak a Kárpát-medence vadaskertjeiről, amelyek magukban foglalják a paloták melletti kisvadásokat és az azoktól távolabb, szuburbánus környezetben elhelyezkedő külső vadaskerteket is. A török idők alatt a vadaskertek nagy része elpusztult (de előfordult az is, hogy török vezetők használták tovább azokat, mint a mai Budakeszi, Budanyék, Normafa, Jánoshegy területén elterülő hatalmas királyi vadast, amelyben még Szulejmán szultán is vadászott). (Viczián, 2018) A pusztítás alól csupán az ország nyugati része, a Felvidék és Erdély jelentett kivételt, de magas fenntartási költségeik miatt ezeken a területeken is csak a fejedelmek és a legtehetősebbek engedhették meg maguknak ezen létesítmények fenntartását.

A 16-17. század kiemelkedő példái közé tartozott a Nádasdyak sárvári vadaskertje, valamint a fraknoi és a kismartoni kertek, amelyeket elkerülték a török háborúk. Hasonlóan jelentős volt a Zrínyiek csáktornyai uradalma, a füzéri vár vadaskertje, illetve a csekléshi, gimesi és nagyaponyi kertek is. (Csőre, 1997) Erdélyben a fogarasi fejedelmi vadaskert játszott fontos szerepet, ahol I. Rákóczi György is gyakran vadászott, csakúgy, mint a „Mocsárerdő” -nek nevezett kocsányos tölgyesben, a marosvécsi Kemény-várkastély szomszédságában (D. Bíró, 2006). A korszakban híresek voltak továbbá a Bercsényi gróf brunóci uradalmán rendezett hajtások, és a Szentendrei-sziget is nagy népszerűségnek örvendett, mint vadászterület. (Motesiky, 2006) A vadászatok diplomáciai jelentősége már ebben a korban is jelentős volt, fő céljuk ugyanakkor továbbra is az élelemszerzés és a háborúra felkészülés maradt.

A barokk korban a középkori és a reneszánsz vadaskertek új értelmezést kaptak, ugyanis ekkoriban a kastélykertek tervezésénél gyakran a vadászkastélyok meglévő léserdeinek nyiladékait vonták be a kerti látványtengelyek kialakításába. Kitűnő külföldi példát kínál erre többek között a versailles-i kastély parkja, vagy hazai vonatkozásban a fertődi Esterházy-kastélykert, ahol Esterházy Fényes Miklós a Kanizsaiak vadászkastélyára építette barokk rezidenciáját.(Mőcsényi, 1997)

Ebből kifolyólag azt feltételezhetnénk, hogy ezzel a funkcionális változással és a technológiai fejlődéssel - különösen a közlekedés és hadászat modernizációjával - a lovaglás fokozatosan háttérbe szorult a vezető társadalmi réteg életében. A tapasztalatok azonban éppen az ellenkezőjére utalnak: a lovaglás nem tűnt el, sőt, a 19-20. század fordulóján új lendületet kapott, így jelen tanulmány célja ennek az ellentmondásnak a feltárása: hogyan változott meg a lovassportok szerepe/célja a hazai nemesség életében és hogy ez hogyan hatott a nemesi rezidenciák kertjeinek funkcionális jellemzőire.

TÖRTÉNETI HÁTTÉR – ÉLETMÓDBELI VÁLTOZÁS

A 19. század elejétől zajló technológiai fejlődés a hadtechnikának is új lendületet adott a különböző harckocsik, nagyobb hatótávolságú és tűzerejű fegyverek megjelenésével, s az első világháborútól kezdve a lovak jelenléte a harcmezőn fokozatosan háttérbe szorult.

A közlekedésben is egyre gyengült a jelentőségük, hiszen a gőzmozdonyok, autók mobilok gyorsabb, kényelmesebb, egyszerűbb utazást biztosítottak a hosszabb távú utazásokon. A rövidebb távok megtételére pedig előszeretettel használták a népszerű kerékpárokat, amikről 1900-ban így tudósít a Magyarország és a Nagyvilág című hetilap:

„Úgy látszik, csakugyan elérjük a lovak alkonyát. Vagy hogy a ló nem lesz egyéb, mint futtató állat, a melyre fogadni szokás.

Mert lovast ma is alig látni már a Városligetben. (...) Ma már nem sikk a városerdőben lovagolni. Az arisztokrácia hölgyei otthon maradnak, a középosztály meg (...) bicikli-háton üdvözlí a tavaszt.” (MNV 1900 V. évfolyam Márc. 31. 8.)

S bár a lovaglás ilyen formában relevanciáját veszítette; a nemesi mindennapokban új és népszerű időtöltésként a lovassportok meghonosodása és elterjedése egyre inkább előtérbe került.

ÚJ LOVASSPORTOK MEGJELENÉSE – MEGLÉVŐ LOVAS SPORTÁGAK MEGÚJULÁSA

Ha a lovaglást tovább szeretnénk csoportosítani, megkülönböztethetünk lósportokat és lovassportokat, amelyek differenciálódása hagyományosan a lovas/hajtó, valamint a ló belefektetett munkájának, tehetségének arányán alapszik. Ezek közül a kastélykertek szempontjából az

built his Baroque residence upon the former hunting lodge of the Kanizsa family. (Mőcsényi, 1997)

For this reason, we might assume that with this functional change and technological advances - especially the modernisation of transport and warfare - horse riding gradually became a marginal activity in the lives of the ruling social classes. However, experience suggests the opposite: horse riding did not disappear, but rather gained new momentum at the turn of the 19th century into the 20th. The aim of this study is to explore this contradiction: how did the role/purpose of equestrian sports change in the lives of the Hungarian nobility, and how did this affect the functional characteristics of the gardens of noble residences?

HISTORICAL BACKGROUND – LIFESTYLE CHANGES

Technological developments from the beginning of the 19th century gave new impetus to military technology, and with the invention of various tanks and weapons with greater range and firepower, from the First World War, horses gradually became less present on the battlefield.

Their importance in transport also declined, as steam locomotives and automobiles provided faster, more comfortable and easier travel over longer distances. For shorter distances, people often used the popular bicycles, as reported in 1900 by the weekly magazine *Magyarország és a Nagyvilág* (Hungary and the World):

“It seems that we are indeed reaching the twilight of the horse.

Or that the horse will be nothing more than a racehorse, on which people usually bet.

Because you hardly see any riders in the City Park these days. (...) It is no longer fashionable to ride in the city forest. The ladies of the aristocracy stay at home, while the middle class (...) welcomes spring on the back of a bicycle.” (MNV 1900 Volume V, 31 March, p. 8.)

And although horse riding in this form lost its relevance in the everyday life of the nobility, the introduction and spread of equestrian sports became increasingly prominent as a new and popular pastime.

THE EMERGENCE OF NEW EQUESTRIAN SPORTS – AND THE RENEWAL OF EXISTING ONES

Equestrian sports can be further categorised based on the ratio of the rider / driver’s work and skill to that of

the horse. Regarding manor gardens, sports with greater emphasis on the rider/driver’s skill are more significant, since, due to the large space requirements, horse racing was practised in specially designed areas (horse racing tracks, e.g. in Alag, Tata and Fenékpusztá), while cross-country riding, horseback hunting, polo, show jumping and dressage (in whole or in part) took place at manors.

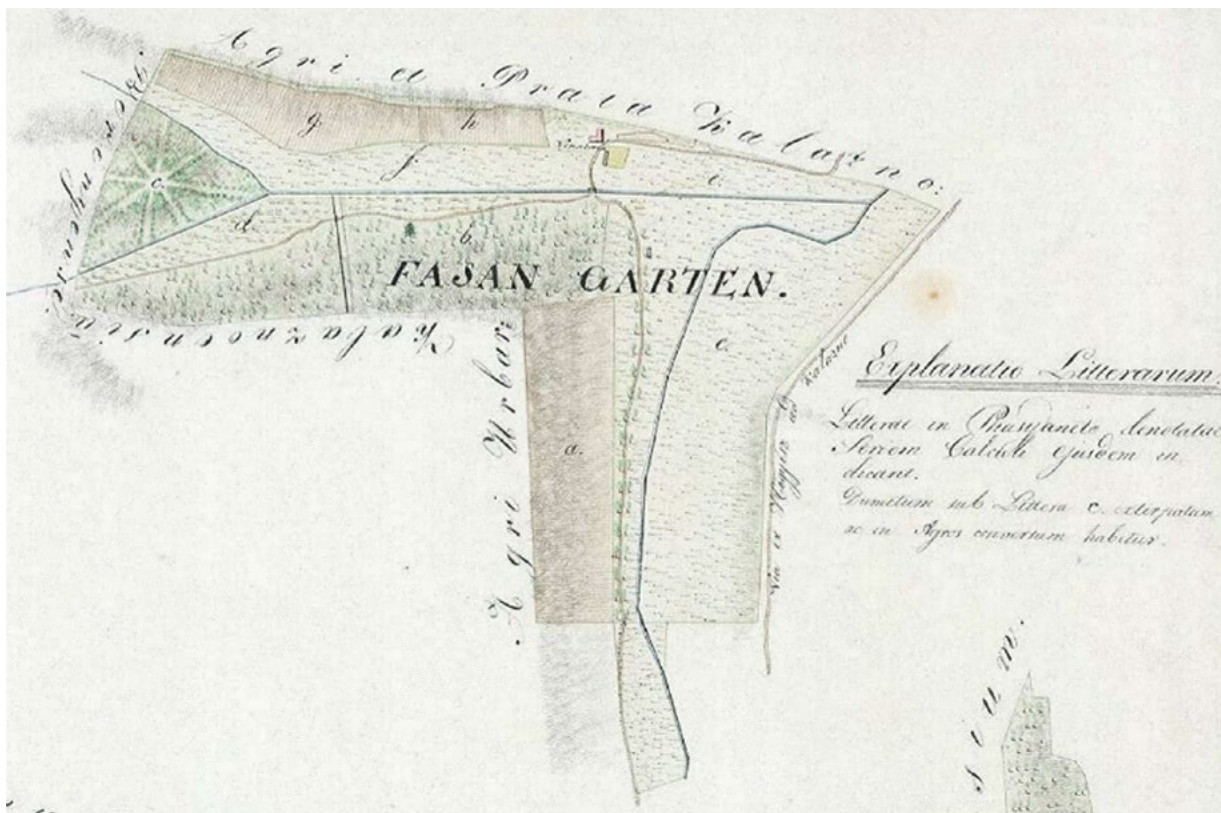
HORSEBACK HUNTING

The establishment of horse racing was accompanied by a boom in domestic horse breeding, which led to an increase in the number of Arabian and English thoroughbreds and Hungarian sport horses in the stables of noble estates. However, these horses were not only suitable for gallop races, but also excelled at hunting, which contributed to the rapid and widespread popularity of English-style horseback hunting in Hungary.

English-style horseback hunting was typically considered a sport of the nobility, partly because ownership of forests rich in game was a privilege of the social elite (Sisa, 2004), and partly because the laws of the time deliberately sought to exclude commoners who did not enjoy noble privileges from hunting (Ecsedi, 1933), thus creating a sharp distinction between hunting practised by peasants and the sport of hunting on horseback pursued by the social elite as a test of strength and success. (Szilágyi, 2014)

The country’s first hunting association was founded by Baron Béla Wenckheim in 1851. Initially, Count László Batthyány’s estate in Csákó served as the venue for the driven hunts, where jumping over ditches of various sizes and breaking through tree rows added variety to the hunt, which was very much to the liking of the participants. (VVL 1st year, issue 3, 15 February 1857, p. 41) Later, in 1890, thanks to Béla Wesselényi, a similar association was established in Transylvania, with Alsózsuk as the centre selected by the Baron, where the famous hunts with hounds took place. (Siemers, 1999) (Kászoni, 2005)

In addition to providing leisure activities, hunting served to develop physical fitness and courage, as well as to build and maintain social relationships. The venues for hunting were provided by game parks and pheasant gardens adjacent to the ornamental gardens. (Sisa, 2004) Most of the famous game parks of this era were located in the northern and western parts of the country. Notable examples include the estates in Kismarton, Eszterháza and

utóbbi csoport jelenléte a számottevő, ami annak köszönhető, hogy a lósportokat – így a lóversenyzés minden ágát – nagy térigényük miatt külön erre kialakított területeken (lóversenypályákon, pl. Alagon, Tatán vagy Fenékpusztán) gyakorolták, míg a tereplovaglás, a vadászlovaglás, a lovaspóló, az ugratás és az idomító munka (részben vagy egészben) a nemesi birtokokon folyt.

VADÁSZLOVAGLÁS

A lóversenyek meghonosodásával együtt járt a hazai lótenyésztés fellendülése, amelynek köszönhetően a nemesi birtokok istállóiban egyre nőtt az arab és az angol telivérek, a magyar sportlovak száma. Ezek a lovak azonban a galopp versenyeken kívül vadászlovaglásra is kitűnően alkalmasak voltak, ami hozzájárult ahhoz, hogy az angol minta szerint üzött vadászlovaglás hazánkban is gyorsan és széles körben elterjedjen.

Az angol stílusú vadászatot tipikusan nemesi sportnak tekintették, ami egyrészt abból adódik, hogy a vadban gazdag erdők birtoklása a társadalmi elit privilégiuma volt (Sisa, 2004), másrészt abból, hogy a korabeli törvények igyekeztek tudatosan kirekeszteni a nemesi kiváltságokkal nem rendelkező közembereket a vadászból (Ecsedi, 1933), ezzel élesen elválasztva a paraszti vadfogást a társadalmi elit által az erőpróba és a sikero-orientáció értelmében üzött sportcélú vadászlovaglastól. (Szilágyi, 2014)

Az ország első vadászegyesületét, Wenckheim Béla báró alapította 1851-ben. A hajtóvadászatok helyszínéül eleinte gróf Batthyány László csákoki birtoka szolgált, ahol különböző méretű árkok átugratása és fasorokon való áttörések színesítették a hajtást, ami igencsak elnyerte a részt vevő társaság tetszését. (VVL 1. évfolyam, 3. szám 1857-02-15 p.41) Később, 1890-ben Wesselényi Bélának

4. ábra/Fig. 4: Az alsó-zsuki falkatársaság (egy része), 1896 / Some of the horseback hunters with hounds in Alsó-zsuk Hubertus Day, Alsó-Zsuk, 1896

FORRÁS/SOURCE: J. HORTHY, 1937.

5. ábra/Fig. 5: A högyész Apponyi-kastély fácsnóskertje, 1821 / The pheasant garden of the Apponyi Manor in Högyész, 1821

FORRÁS/SOURCE: JOANNIS NEP MOLNÁR DE FARKASHIDA, TOLNA MEGYEI LEVÉLTÁR, TMOL XV 3 T. 63. / SOURCE: JOANNIS NEP MOLNÁR DE FARKASHIDA, TOLNA COUNTY ARCHIVES, TMOL XV 3 T. 63

6. ábra/Fig. 6: Vadászat előtt Nagycenken, a Széchenyi-kastély kertjében, 1932 / Before the hunt in Nagycenk, in Széchenyi Palace garden, 1932

FORRÁS/SOURCE: FORTEPAN #160589 / BODA BALÁZS

Királyfa (Csőre, 1997) and the Nagycenk property of Count István Széchenyi who played a leading role in introducing equestrian sports to Hungary (Andrásy et al., 1857).

The hunts in Gödöllő were famous throughout the land, during the Grassalkovich, the royal and the governor eras alike (Faludi, 2014). Many Hungarian and foreign dignitaries regularly participated in these hunts. Count Dénes Bánffy's huge game park or pheasant garden in Bonchida, became just as popular a hunting ground as the estate in Zsibó or the wooded areas of the Festetics Palace Gardens in Keszthely (Andrásy et al., 1857). The latter was even visited by the Saxon king and the Prince of Wales for the driven hunts (Sisa, 2004).

The Károlyi family of Fót were also passionate hunters, which is clearly evident in the layout of their manor gardens. The family spent most of the year on their estate in Fót, so most of their hunting took place here, but they

also regularly indulged in this sport during their stays in Füzérradvány, Kőkapu and Lászlótanya. (Windisch-Graetz, 2017) According to Count László Károlyi's account, the route of the Fót hunts usually led through the outer park, mostly towards Újpest and the Alag Racecourse, in the vicinity of today's railway, but the rides often extended as far as the Danube (Andrásy et al., 1857). Queen Elisabeth also often rode from Gödöllő to the Fót estate to take part in the hunts (Szebenyi, 2003).

Hunting also played an important economic and social role. Events aimed at appealing to representatives of the decision-making social class were often motivated by the desire to establish and deepen political connections.

Commenting on this phenomenon in his memoirs, Miklós Horthy (also a passionate hunter, who not only was a frequent guest at the hunts in Eszterháza and Fót, but also often organised hunts himself in the lower

köszönhetően Erdélyben is létrejött egy hasonló egyesület, amelynek a báró Alsózsukot választotta központjául, s ott zajlottak a híres falkavadászatok. (Siemers, 1999; Kászoni, 2005)

A vadászatok célja a szabadidő eltöltésén kívül az erőnlét és a bátorság fejlesztése, valamint a társadalmi kapcsolatok építése, fenntartása volt. Helyszínét a parkokhoz csatlakozó vadaskertek vagy fácánosok biztosították. (Sisa, 2004) Az ebben a korban híres vadaskertek nagy része az ország északi és nyugati részén helyezkedett el, kiemelkedő volt például a ló- és lovassportok meghonosításában élen járó Széchenyi István gróf nagycenki birtoka (Andrásy és mtsai., 1857), valamint Kismarton, Eszterháza és Királyfa is. (Csöre, 1997)

Messze földön híresek voltak a gödöllői vadászatok, mind a Grassalkovich, mind a királyi és a kormányzói korszakban (Faludi, 2014), amelyeken számos magyar és külföldi előkelőség is rendszeresen részt vett. Bánffy Dénes gróf hatalmas bonchidai vadaskertje, vagy fácánoskertje is éppúgy népszerű vadászterületévé vált, mint a zsibói birtok, vagy a keszthelyi Festetics-kastély kertjének erdős területei (Andrásy és mtsai., 1857). Utóbbin rendezett hajtásokra még a szász király és a wales-i herceg is ellátogatott (Sisa, 2004).

Szenvedélyes vadász volt a fői Károlyi család is, s ez kastélykertjeik térszervezésén is jól követhető. A család az év nagy részét a fői birtokukon töltötte, ezért a vadászatok nagy része is itt zajlott, de a füzerradványi, kőkapui vagy a lászóltanyai tartózkodásuk során is rendszeresen hódoltak ennek a sportnak. (Windisch-Graetz, 2017) A fői találkozók útvonala László gróf elbeszélése alapján rendszerint a külső parkban, többnyire Újpest felé, illetve az Alagi Lóversenypálya irányában, a mai vasút környékén vezetett, de gyakran a Dunáig is ellovagolt a társaság (Andrásy és mtsai., 1857). Erzsébet királyné is gyakran átlovagolt Gödöllőről a fői birtokra, hogy részt vegyen a hajtásokon (Szebényi, 2003).

A vadászlovaglásnak fontos gazdasági, társadalmi szerepe is volt: a döntéshozó társadalmi réteg képviselőit megszólító események rendezését gyakran a politikai kapcsolatok megeremtése és elmélyítése motiválta.

E jelenségről nyilatkozik emlékirataiban Horthy Miklós is (aki szintén szenvedélyes vadász volt, s nem csak az eszterházai és a fői hajtásoknak volt gyakori vendége, de ő is gyakran rendezett vadászatokat a gödöllői kastély alsókertjében), amelyben kifejti, hogy az ilyen jellegű látogatások gyakran hatékonyabbak voltak a hivatalos

találkozóknál is, hiszen a résztvevők a formális közeget hátrahagyva fejthették ki nézeteiket a különböző politikai folyamatok tekintetében. (M. Horthy, 1990)

IDOMÍTÁS

A végbemenő technológiai fejlődések ellenére az idomító lovaglás is fennmaradt az udvarokban, mivel a lovak harctéri szerepe ugyan visszaesett, de nem teljesen szorult ki, ezért a fegyelmezett és robbanékony lovak nevelése továbbra is fontos szempont maradt. Erre minden nemzetnek meg voltak a saját szokásai, hagyományai, de ismerünk neves idomító iskolákat, mint a bécsi Spanyol Lovasiskola, a Cadre Noir de Saumur, a Spanyol Királyi Lovas Kiképzőiskola és a Portugál magasiskola, amelyek általánosan elismert mesterek tanításai alapján működtek (Guériniére, Grisone, Pluvinel), céljuk elit lovasok nevelése volt. (Behringer, 2012) Ugyanakkor a nemesi udvarokban jelen volt a díjlovaglás bemutató jellegű, látványos formája is, amely a gyakorlati céloktól egészen eltávolodva inkább az esztétika és a szórakoztatás irányába kezdett fordulni. Ez utóbbi különösen a társasági eseményeket kísérő előadások részeként mutatkozott meg, és a lovas ügyesség, valamint a ló és ember közötti harmóniát hivatott látványosan demonstrálni. (Novotni, 2013)

Hazánkba az 1848-49-es forradalom és szabadságharc leverése után érkezett meg bécsi hatásra a „spanyol lovasiskola” divatja, de ennek voltak 18. századi előzményei, köszönhetően Bánffy Dénes grófnak, Erdély főlovászmesterének. (Bíró, 1943) A gróf híres arab és lipicai lovai a kiemelkedő művészettörténeti értékkel bíró díszes bonchidai istállóban laktak, ami 1750-ben épült, a bécsi Hofstallung mintájára. Az istállóval szemben, a Patkóudvar másik oldalán egy fedeles lovasiskola is emelkedett a kastélyudvaron, amelyhez egy kültéri lovarda is kapcsolódott. (Gy. Dávid, 2011)

A gödöllői kastélyban az idomítás mindkét fent említett iránya megmutatkozott: a kastélyhoz tartozó fedeles lovardában Erzsébet királyné 1877 körül tükröket helyezett el, majd műlovarnőket, cirkuszi lovasokat hívatott (Ritz cirkusz), hogy különféle idomító feladatokat, mutatványokat tanulhasson tőlük (Faludi, 2014), de ugyanakkor magasiskolai feladatokat is lovagolt (Ripka, 1896). Az 1930-as években pedig a kastély szabadtéri lovardájában a királyi testőrség Spanyol lovasiskolájának díjlovasai gyakorlatoztak, minden nap edzettek, és lovasversenyeket is rendeztek. (Bangha, 1990; Kaján, 2013)

gardens of the Gödöllő Palace) explained that such visits were often more effective than official meetings, as participants could express their views on various political processes away from the formal setting. (M. Horthy, 1990)

DRESSAGE

Despite technological advances, dressage riding remained popular in noble estates, as horses had declined in importance on the battlefield but had not been completely phased out, so training disciplined but fast horses remained an important consideration. Each nation had its own customs and traditions, but we know of renowned training schools such as the Spanish Riding School in Vienna, the Cadre Noir de Saumur, the Royal Spanish Riding School and the Portuguese High School, which operated based on the teachings of generally recognised masters (Guériniére, Grisone, Pluvinel), and aimed to train elite riders. (Behringer, 2012) At the same time, the noble courts also featured spectacular eventing displays which, moving away from practical goals, began to focus more on aesthetics and entertainment. The latter appeared particularly as part of performances accompanying social events, and was intended to spectacularly demonstrate equestrian skill and the harmony between horse and man. (Novotni, 2013)

The fashion for the Spanish riding school arrived in Hungary after defeat in the 1848-49 War of Independence, influenced by Vienna, but it had its antecedents in the 18th century, thanks to Count Dénes Bánffy, Grand Master of the Horse of Transylvania. (Bíró, 1943) The Count’s famous Arabian and Lipizzaner horses lived in the ornate Bonchida stables, built in 1750 on the model of the Hofstallung in Vienna and noted for their outstanding artistic and historical value. Opposite the stables, on the other side of the palace courtyard named Patkóudvar (Horse-shoe Courtyard), there was also a covered riding school, which was connected to an outdoor riding arena. (Gy. Dávid, 2011)

Both of the above-mentioned approaches to training were evident at the Gödöllő Palace: around 1877, Queen Elisabeth had mirrors installed in the covered riding hall belonging to the palace, then invited professional horsewomen and circus riders (Ritz Circus) to teach her various dressage techniques and tricks (Faludi, 2014), but at the same time she also performed high school exercises (Ripka, 1896). In the 1930s, dressage riders of the Royal Guards Spanish Riding School practised in the outdoor

riding arena of the palace, training every day and organising equestrian competitions. (Bangha, 1990) (Kaján, 2013)

POLO

Hungary also played an active role in the spread of polo in Europe, as Count Elemér Batthyány was the first to introduce the British game to the continent in 1875. Subsequently, in the Millennium year (1896), Count Géza Andrássy, returning from a trip to England, organised the first official Hungarian match on the “Pest turf”, after which polo fields appeared in the gardens of several Hungarian manors. This was the purpose of, among others, the sport field in Alsó-Zsuk, operated by the Bánffy family of Bonchida, where representatives of the Transylvanian aristocracy played polo matches, which were considered a curiosity at the time (Kászoni, 2005). A similar function was fulfilled by the lawn extending from the pleasure ground in the park of Frigyes Wenckheim’s castle at Szabadkígyós, over which commanded an excellent view, and which frequently served as a polo field for the Wenckheim family and their guests, who often played there with enthusiasm.

The game was officially to be played on a rectangular field measuring 300 paces wide and 200 paces long, mostly covered with grass [2] (VVL 1899, 19 April, p. 164), i.e. an area measuring approximately 150 x 220 metres, with 6-metre-wide goals placed in the middle of the shorter sides.

Although it is highly unlikely that the Wenckheim family had such a large, standard-sized polo field, contemporary photographs (from the collection of János Tuska) show that the clearing in front of the palace in Szabadkígyós was surrounded with trimmed hedges and fencing, and often used for polo games.

Although the Wenckheim family’s polo field was probably smaller than the contemporary standard, it is noteworthy from the perspective of garden art due to its dual role. The clearing functioned both as a compositional element, providing a clear visual axis toward the castle, and as a venue for sporting activity. Archival photographs from the collection of János Tuska reveal how these two functions coexisted harmoniously, showing how the field, enclosed by neatly clipped hedges and fencing, was delineated from its surroundings without diverting attention from the palace itself.

The country also had an official polo team, which often competed at international level. In 1908, they defeated the

1928. AZ ELSŐ NEMZETKÖZI MÉRKŐZÉS. BUDAPEST—WIEN

Mecklenburg hercege; ifj. Bethlen István gr.; Netherlands őrnagy; Aich Hubert; középen Trake olasz bíró; Károlyi Lajos gr.; Watson kapitány; Jarmay kapitány; Wenckheim József gr.

7. ábra/Fig. 7: Az első nemzetközi lovaspóló mérkőzés a margitszigeti pólópályán, 1928. / The first international polo match on the polo field on Margaret Island, 1928

FORRÁS: IVANICS, 2017.

►► 8. ábra/Fig. 8: Ekkora helyet foglalt volna el a korabeli „szabvány” lovaspóló pálya a szabadkígyósi kastély parkjában / This is how much space a standard polo field of the time would have taken up in the park of the palace in Szabadkígyós

FORRÁS/SOURCE: SAJÁT ÁBRA. ALAPTÉRKEP: Ó-ÚJ KÍGYÓS KATASZTERI TÉRKÉPE, 1883 / SOURCE: OWN ILLUSTRATION, BASE MAP SOURCE: ARCANUM.COM, Ó-ÚJ KÍGYÓS CADASTRAL MAP, 1883

English team at the London Olympics in Wimbledon Park, but they also successfully performed against the polo clubs of Frankfurt, Hamburg, Ostend, London, Paris and Vienna in the years leading up to World War I in the 20th century, and then again between the two world wars. The team's players at that time included Count Frigyes Wenckheim's son, Count József Wenckheim, Count Miklós Bánffy (VVL), Count István Bethlen Jr. and Miklós Horthy Jr. (Ivanics, 2017)

In summary, it can be said that polo, requiring a large field, special equipment and specially bred horses, was considered a game for the most distinguished. As a result, and due to the fact that its popularity was very limited compared to horseback hunting, for example, the matches were a major tourist attraction.

SHOW JUMPING

From the second half of the 19th century, show jumping was also popular in aristocratic circles, for which English thoroughbreds were mainly used. The novelty of this sport lay in the fact that, instead of natural terrain and obstacles, the horse and rider had to jump over a specified number of artificially constructed obstacles, mostly consisting of poles, on a rectangular flat course. The popularity of the sport grew rapidly because of how easy it was to understand (Miesner et al., 2009), and the social elite became involved both in its practice and the organisation of competitions. István Károlyi, who lived in Fót, his children (László and Boriska) and his wife, Mária Magdolna

Windisch-Graetz, were all excellent show jumpers, with the latter regularly competing at both national and international level. (Károlyi, 2024) While the obstacle-strewn jumping arena in the park of the Károlyi Mansion in Fót was only used for practice and no competitions were held there, show jumping competitions in the Huszár Manor Garden in Abafája, for example, were one of the biggest attractions in the social and sporting life of the estate. (Fekete, 2007)

HOBBY RIDING

In addition to the above, there are numerous garden features and references from past centuries that cannot be linked to specific equestrian sports, but which nevertheless play a significant role in this context as they preserve the memory of other equestrian activities.

These include fenced paddocks (e.g. in the Zichy Palace Park in Soponya), which were used for lunge training, horse riding lessons or simply to separate horses. Other facilities included hoof washers used for cooling horses' legs (e.g. at the bridge landing of the stone bridge at Tata, English Park), horse bathing pools (e.g. the facility located northeast of the palace in Szabadkígyós (Bechtold, 2017)), outdoor riding arenas of various sizes and designs (e.g. in the garden of the Mikes Manor in Zabola or in the garden of the Apponyi Manor in Hőgyész) and covered riding halls (e.g. the shingled "horse school" made of pine boards in the courtyard of the Bánffy Palace in Bonchida at the beginning of the 18th century (Gy. Dávid, 2011), the

LOVASPÓLÓ

Magyarország a pólósport európai terjedésében is aktív szerepet játszott, ugyanis elsőként gróf Batthyány Elemér mutatta be a brit mintán alapuló játékot 1875-ben a kontinensen. Ezt követően a Millennium évében (1896) gróf Andrassy Géza angliai utazásáról hazatérve megrendezte az első hivatalos magyar mérkőzést a „Pesti gyepen”, amit követően több magyar nemesi kastély kertjében is megjelentek a pólópályák. Ezt a célt szolgálta többek között például a bonchidai Bánffyak által működtetett versenypálya Alsó-Zsukon, amelyen az erdélyi arisztokrácia képviselői játszották az akkor kuriózumnak számító pólóversenyeket (Kászoni, 2005), vagy a Wenckheim Frigyes szabadkígyósi kastélyának parkjában, a pleasure ground folytatásaként elterülő füves pálya, amelyre kitűnő látvány nyílt a kastélyteraszról, s amelyen gyakran és szívesen lovaspólózott a Wenckheim család és a vendégek.

A játékot egy korabeli leírás alapján egy 300 lépés hosszú és 200 lépés széles téglalap alakú, többnyire füves pályán [2] kellett megrendezni (VVL 1899 április 26. 164.o) – ahol egy lépés valószínűleg egy yard-dal volt egyenértékű, mivel a pályákat ma is eszerint méretezik, tehát egy hozzávetőlegesen 274 x 182 méteres területen – a rövid oldalak közepén elhelyezett 6 méter széles kapukkal.

S bár a Wenckheim család lovaspóló pályája méreteiben több, mint valószínű, hogy nem felelt meg a korabeli szabványoknak, kertművészeti szempontból érdekes eleme a kastélykertnek, ami kettős funkciójából adódik: a tisztás ugyanis egy részről a kastélyra való rálátást

biztosító kompozicionális elem, más részről a sportolás helyszíne. Korabeli fényképeken (Tuska János gyűjteményének köszönhetően) megfigyelhető, hogyan fér meg egymás mellett e két funkció, és hogy hogyan határolódik el a környezetétől a nyírt sövényekkel, kerítéssel lekerített pólópálya anélkül, hogy elvonná a látogató figyelmét a kastélyról.

Az országnak hivatalos póló csapata is volt, ami nemzetközi szinten is gyakran próbára tette magát: 1908-ban a londoni olimpián a Wimbledon Parkban legyőzték az angol csapatot, de sikeresen helyt álltak a frankfurti, hamburgi, ostendei, londoni, párizsi, bécsi póló klubok csapataival szemben is a 20. század első világháborút megelőző éveiben, majd a két világháború között is. A csapatnak ekkor játékos volt többek között Wenckheim Frigyes gróf fia, Wenckheim József gróf, Bánffy Miklós gróf (VVL), ifj. Bethlen István gróf és ifj. Horthy Miklós is. (Ivanics, 2017)

Összefoglalva elmondható, hogy a lovaspóló – mivel nagy kiterjedésű pályát, speciális felszerelést és különleges tenyésztésű lovakat igényelt – a legelőkelőbbek játékanak számított. Ebből adódóan, valamint mivel elterjedtsége például a vadászlovagláshoz képest igen korlátozott volt, a mérkőzések kiemelt turisztikai vonzerővel bírtak.

UGRÓSPORT

Kedvelt volt a 19. század második felétől nemesi körökben az ugrósport is, amelyhez szintén főleg az angol telivéreket használták, ennek újdonság értéke abban rejlett, hogy a párosnak a természetes domborzatú terep

9. ábra/Fig. 9: Gróf Károlyi László a díjugratást gyakorolja a fóti kastély lovardájában, 1940. / Count László Károlyi practising show jumping in the riding arena of the Fót Manor, 1940

FORRÁS/SOURCE: A KÁROLYI CSALÁD GYŰJTEMÉNYE / COLLECTION OF THE KÁROLYI FAMILY

10. ábra/Fig. 10: Szabadtéri lovarda a zabolai Mikes-kastély alsó teraszán / Outdoor riding arena on the lower terrace of the Mikes Mansion in Zabola

FORRÁS: MIKES CSALÁD FOTÓRCHÍVUMA / MIKES FAMILY PHOTO ARCHIVE

11. ábra/Fig. 11: Lovaspályák a soponyai Zichy-kastély kertjében, 1881 / Riding tracks in the garden of the Zichy Palace in Soponya, 1881

FORRÁS/SOURCE: ARCANUM, SOPONYA KATASZTERI TÉRKÉPE, 1881 / ARCANUM, HABSURG EMPIRE – CADASTRAL MAPS (19TH CENTURY)

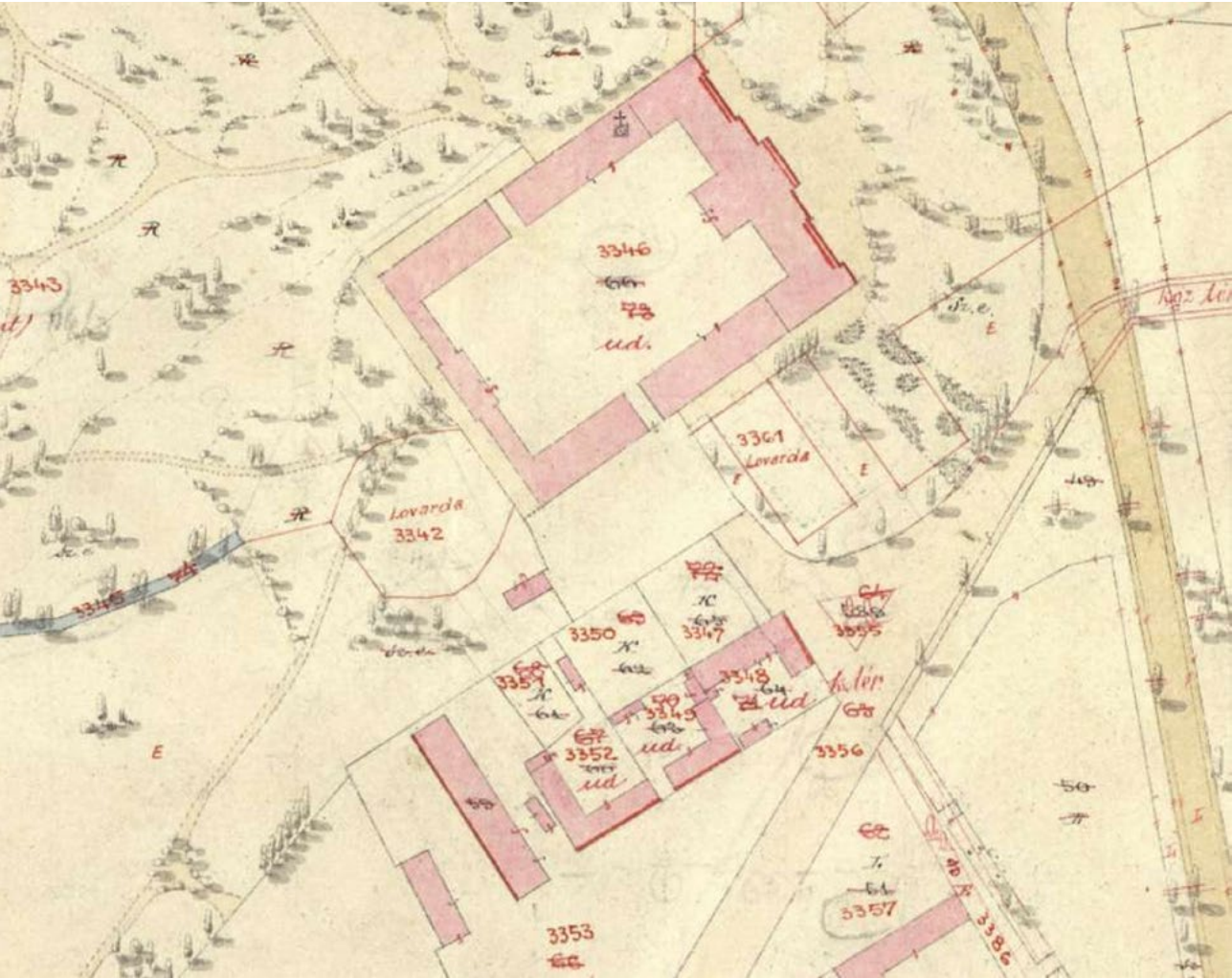

és akadályok helyett egy téglalap alakú sík pályán kellett meghatározott számú, mesterségesen felépített, többnyire rudakból álló akadály felett átkelnie. A sportág népszerűsége a könnyű követhetősége miatt nagyon gyorsan nőtt (Miesner és mtsai., 2009), üzésébe a társadalmi elit gyakorlóként és versenyrendezőként is bekapcsolódott. A Fóton élő Károlyi István, gyermekei (László és Boriska) és felesége, Windisch-Graetz Mária Magdolna is kitűnő díjugrató volt. Utóbbi rendszeresen versenyzett hazai és nemzetközi szinten is. (Károlyi, 2024) Bár a fóti Károlyi-kastély parkjának akadályokkal tűzdelt lovaspályáját

csak gyakorlásra használták, itt nem rendeztek versenyeket, például Abafáján a Huszár-kastély kertjében a díjugrató versenyek jelentették az egyik legnagyobb vonzerőt a birtok társasági és sportéletében. (Fekete, 2007)

HOBBILOVAGLÁS

Az eddig említetteken túl számos olyan kerti elem, vagy arra utaló forrás maradt ránk az elmúlt századokból, amelyeket konkrét lovassporthoz kötni ugyan nem lehet, ámde a témában betöltött szerepük mégis számottevő, hiszen az egyéb lovas tevékenységek emlékét őrzik.

former covered riding arena built on the Esterházy estate in Tata, and the riding schools located on the estate of Palatine Joseph in Alcsút and in the garden of the Wenckheim-Almásy Palace in Gyula). Informal, hobby-like trail riding was also common on the curved paths of landscape gardens, but the famous linden tree avenue in Nagycenk was also designed as a riding trail in the 18th century.

SUMMARY, CONCLUSION

The structural diversity and elaboration of garden facilities serving sports, the extent of efforts made to practise various sports, and the number of reports documenting individual sporting events and their impact on tourism, prove that sport, which today often seems to be a tolerated function in the lofty surroundings of palace gardens, has had a significant impact on the design of the open spaces of noble residences in all historical periods.

Equestrian sports have a prominent place among the sporting activities of Hungarian noble residences. From the 19th century onwards, horse riding was no longer primarily a means of farming, transport and warfare in the life of noble society, but rather became a means of organised physical exercise and social interaction.

Horse riding, such as horseback hunting, polo and show jumping, strengthened the social and economic position of the nobility.

Equestrian sports served not only as a physical activity but also as a means of representation, and the wealth of the nobility was best symbolised by their own stud farms.

Sporting events held on noble estates provided an opportunity for the nobility to demonstrate their progressive thinking and alignment with Western European models. ©

This work is licensed under Creative Commons 4.0 standard licenc: CC-BY-NC-ND-4.0.

Település / Settlement	Kastély / Estate	Vadász- lovaglás / Horseback hunting	Lovas- póló / Polo	Idomítás / Dressage	Ugró- sport / Show jumping	Hobbilovaglás/ Nem ismert specifikáció / Hobby riding / Unknown specifications	Infrastruktúra elemek / Infrastructure elements
Abafája	Huszár-kastélypark / Huszár Manor Garden				●		szabadtéri lovarda, épített akadályok / outdoor riding arena, built obstacles
Alcsútdoboz	József nádor kastélypark / Palatine Joseph's palace park					●	szabadtéri lovarda, fedeles lovarda / outdoor riding arena, covered riding arena
Alsóbogát	Festetics-Inkey-kastélypark / Festetics-Inkey Manor Garden					●	lovaglútak / riding trails
Bajna	Sándor-Metternich-kastélykert / Sándor-Metternich Palace Park				●	●	épített akadályok / built obstacles
Bonchida	Bánffy-kastélykert / Bánffy Palace Park			●		●	szabadtéri lovarda, fedeles lovarda / outdoor riding arena, covered riding arena
Dég	Festetics-kastélypark / Festetics Palace Park	●				●	vadászterület / hunting grounds
Doba	Erdődy-kastélypark / Erdődy Palace Park	●					vadászterület / hunting grounds
Fehérvárcsurgó	Károlyi-kastélypark / Károlyi Palace Park	●				●	vadászterület / hunting grounds
Fertőd	Esterházy-kastélypark / Esterházy Palace Park	●				●	vadászterület (Lés-erdő) / hunting grounds (Lés Forest)
Fót	Károlyi-kastélypark / Károlyi Palace Park	●			●	●	szabadtéri lovarda, terepakadályok, épített akadályok / outdoor riding arena, paddocks, built obstacles, terrain obstacles
Füzérradvány	Károlyi-kastélypark / Károlyi Palace Park	●				●	vadászterület, lovaglútak / hunting grounds, riding trails
Gödöllő	Grassalkovich-kastély / Grassalkovich Palace Park	●		●	●	●	szabadtéri lovarda, fedeles lovarda, terepakadályok, épített akadályok / outdoor riding arena, covered riding arena, built obstacles, terrain obstacles
Gyula	Harruckern-Almássy-Wenckheim-Óvári-kastélypark / Harruckern-Almássy-Wenckheim-Óvári Palace Park	●				●	fedeles lovarda / covered riding arena

12. ábra/Fig. 12: Összefoglaló táblázat / Summary table

FORRÁS/SOURCE: SAJÁT ÁBRA / OWN FIGURE

Település / Settlement	Kastély / Estate	Vadász- lovaglás / Horseback hunting	Lovas- póló / Polo	Idomítás / Dressage	Ugró- sport / Show jumping	Hobbilovaglás/ Nem ismert specifikáció / Hobby riding / Unknown specifications	Infrastruktúra elemek / Infrastructure elements
Hatvan	Grassalkovich-kastélypark / Grassalkovich Manor Garden	●					lovaglútak / riding trails
Hőgyész	Apponyi-kastélypark / Apponyi Manor Garden					●	szabadtéri lovarda / outdoor riding arena
Iszkaszentgyörgy	Amadé-Bajzáth-Pappenheim-Károlyi kastélypark / Amadé-Bajzáth-Pappenheim-Károlyi Palace Park	●				●	lovaglútak / riding trails
Keszthely	Festetics-kastélypark / Festetics Palace Park	●				●	vadászterület, lovaglútak / hunting grounds, riding trails
Kőkapu	Károlyi-kastélypark / Károlyi Castle Park	●				●	vadászterület, lovaglútak / hunting grounds, riding trails
Lászlótanya	Károlyi-kastélypark / Károlyi Manor Garden	●				●	vadászterület, lovaglútak / hunting grounds, riding trails
Nagycenk	Széchenyi-kastélypark / Széchenyi Palace Park	●				●	lovaglútak (hársfazor) / riding trails (linden tree alley)
Solt-Kalimajor	Teleki-kastélypark / Teleki Manor Garden	●					vadászterület / hunting grounds
Somogyzsitfa	Véssey-kastélypark / Véssey Manor Garden	●					vadászterület, fácnoskert / hunting grounds, pheasant garden
Soponya	Zichy-kastélypark / Zichy Palace Park					●	körkarámok, szabadtéri lovardák / paddocks, outdoor riding arenas
Szabadkígyós	Wenckheim-kastélypark / Wenckheim Palace Park		●			●	szabadtéri lovarda, épített akadályok / outdoor riding arena, built obstacles
Szenttamáspuszta	Almásy-kastélypark / Almásy Manor Garden	●					vadászterület, vadaskert / hunting grounds, game park
Tata	Esterházy-birtok / Esterházy Palace Park	●		●	●	●	szabadtéri lovarda, fedeles lovarda, épített akadályok / outdoor riding arena, covered riding arena, built obstacles
Vácrátót	Vigyázó-kastélypark / Vigyázó Manor Garden					●	lovaglútak / riding trails

JEGYZETEK/NOTES

- 1** pl.: Antonio Bonfini: A magyar történelem tizedei, III. tized IX. könyv; Galeotto Marzio: Mátyás királynak kiváló és bölcs mondásairól és tetteiről szóló könyv, 12.,14. fejezet / pl.: e.g.: Antonio Bonfini: *Decades of Hungarian History, Decade III, Book IX; Galeotto Marzio: Book on the Excellent and Wise Sayings and Deeds of King Matthias, Chapters 12 and 14*
- 2** Érdekesség, hogy ebben az időben a mediterrán országokban, ahol a füves pálya öntözése problémás volt a nyári időszakban, döngölt agyag pályákon játszottak, amely már az istállók padlózataként korábban bevált számukra. Ez mai szemmel nézve rendkívül balesetveszélyes és káros volt a lovak lábára nézve, hiszen az esőtől megnedvesedett agyag csúszós, a száraz agyag pedig nagyon kemény, kötött felület volt a füves és a homokos pályákhoz képest. (Ivanics, 2017) / *It is interesting to note that at this time, in Mediterranean countries where watering grass fields was problematic during the summer, games were played on rammed clay pitches, which had previously proven successful as stable flooring. From today's perspective, this was extremely dangerous and harmful to the horses' legs, as the clay became slippery when wet from rain, and dry clay was very hard and compact compared to grass and sand tracks. (Ivanics, 2017)*

IRODALOM/BIBLIOGRAPHY

- Andrásy, M., Orczy, B., Podmaniczky, F., Sándor, M., Szalbek, G., Wenckheim, B., & Festetics, B. (1857). *Hazai vadászatok és sport Magyarországon*. k. n., Budapest.
- Bangha, E. (1990). *A Magyar Királyi Testőrség 1920-1944*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Bechtold, Á. (2017). *Szabadkígyós, kastélypark* [Kerttörténeti tudományos dokumentáció]. Budavári Ingatlanfejlesztő es Üzemeltető Nonprofit Kft., Budapest.
- Behringer, W. (2012). *A sport kultúrtörténete - az ókori Olimpiától napjainkig* (Kulturgeschichte des Sports-vom antiken Olympia bis zur Gegenwart). C.H. Beck, München. DOI: <https://doi.org/10.17104/9783406632068>
- Bíró, J. (1943). *Erdélyi kastélyok*. Új Idők Irodalmi Intézet (Singer és Wolfner), Budapest.
- Bölkei, B. (2024). *Sportélet a 19-20. századi magyar kastélykertekben* [Szakdolgozat]. Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Budapest.
- Csőre, P. (1997). *Vadaskertek a régi Magyarországon*. Mezőgazda Kiadó, Budapest.
- Ecsedi, I. (1933). *Népies vadfogás és vadászat a debreceni határban és a Tiszántúlon*. Városi Nyomda, Debrecen.
- Faludi, I. (2014). *A gödöllői kastély*. Gödöllői Királyi Kastély Közhasznú Nonprofit Kft., Gödöllő.
- Fekete, A. (2007). *Az erdélyi kertművészet. Maros menti kastélykertek*. Művelődés Műhely, Kolozsvár.
- Galavics, G. (1999). *Magyarországi angolkertek*. Balassi Kiadó, Budapest.
- Garády, S. (1932). *Mátyás király buda-nyéki kastélya*. In *Tanulmányok Budapest múltjából*. Budapest Székesfőváros Kiadása, Budapest.
- Gy. Dávid, G. (2011). *A Bonchidai Bánffy-kastély*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár.
- Horthy, J. (1937). *Egy élet sportja. Vadászat–Lóverseny–Falka*. Franklin-Társulat, Budapest.
- Horthy, M. (1990). *Emlékirataim*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

- Ivanics, G. (2017). *Magyar póló 1917-1945*. Professo Kiadó, Budapest.
- Kaján, M. (2013). *Kormányzói rezidencia Gödöllőn 1920-1944 között* [Szakdolgozat]. Eszterházy Károly Főiskola, Történelemtudományi Intézet, Új és Jelenkori Történeti Tanszék, Eger.
- Károlyi, L. (2024). *Beszélgetés gróf Károlyi Lászlóval*. Bölkei Blanka. [élőbeszéd] Fót, 2024. augusztus 14.
- Kászoni, Z. (2005). *Wass Albert szülőföldje, vadászatai*. Agroinform Kiadó, Budapest.
- Katona, J. (2021). *A hazai kastélyhasznosítás problémáinak elemzése, különös tekintettel a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióra*. [doktori disszertáció] Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar, Pécs.
- Miesner, S., Putz, M., Plewa, M., & Frömming, A. (2009). *A jól képzett lovas*. Mezőgazda Kiadó, Budapest.
- Motesiky, Á. (2006). *Vadászörömök - vadászörökségünk*. KT Könyv- és Lapkiadó, Komárom.
- Mőcsényi, M. (1997). *Kritikus gondolatok és ismeretlen tények Eszterháza építéstörténetéhez II. / A kastély „point de vue” -s elhelyezése*. A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata, VI(2), Sopron.
- Novotni P. (2013). *Az idomítólovaglás fejlődéstörténete*. (Hozzáférés: 2025.06.26.) <https://www.lovasok.hu/lokikepzes/az-idomitolovaglas-fejlodestortenete/>

- Örsi, K. (1966). *Tájképi kertek Magyarországon*. Állami Múemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ, Budapest.
- Rapaics, R. (1938). *A középkori várkert*. In *Magyar kertek - A kertművészet Magyarországon*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Ripka, F. (1896). *Gödöllő, a királyi család otthona* (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára). Szerzői páldány.
- Siemers, I. (1999). *Wass-kor*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.
- Sisa, J. (2004). *Kastélyépítészet és kastélykultúra Magyarországon a historizmus korában* [akadémiai doktori értekezés]. k. n. Budapest. DOI: <https://doi.org/10.1556/eptud.34.2006.1-2.7>
- Szatmári, Z. (2018). *Sport, életmód, egészség*. Akadémia Kiadó, Budapest. DOI: <https://doi.org/10.1556/9789634541219>
- Szebényi, D. (2003). *Beszélgetés Károlyi Lászlóval* (Hozzáférés: 2025. 06. 25.) Nemzetközi Lovas Magazin. <https://www.lovasok.hu/index-archive.php?i=24947>.
- Szilágyi, M. (2014). *Zsákmányolók és zsákmányaik*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Temesy, G. (1941). *Országgyarapító Horthy Miklós*. Mefhosz Könyvkiadó, Budapest.
- Viczán Z. (2018). *De hol voltak a király vadaskertjei? - Mátyás és Budapest, II. rész*. (Hozzáférés: 2025.10.26.) https://pestbuda.hu/cikk/20180906_a_kiraly_vadaskertjei_matyas_es_budapest_ii_resz
- Windisch-Graetz, M. M. (2017). *Feljegyzések és életképek*. Szépműves Könyvek, Budapest.

Ilyenek a lekerített körkarámok (pl. Soponyán a Zichy-kastélyparkban), amit futószárazáshoz, a lovasoktatáshoz, vagy csupán a lovak elkülönítéséhez használtak. A patamosók, amik a lovak lábának hűtésére szolgáltak (pl. a tatai Angolparkban a mesterséges patakon átvezető kőhíd „hídője”). (Örsi, 1966: 40) A lóúsztató medencék (pl. Szabadkígyóson a kastélytól északkeletre található létesítmény) (Bechtold, 2017), valamint természetesen a különböző méretű és kialakítású szabadtéri lovardák (pl. a zabolai Mikes-kastély kertjében, vagy a hógyészi Apponyi-kastély kertjében) és fedeles manézsok (mint a fenyődeszkából készült, zsindelyezett „lóoskola” a bonchidai Bánffy-kastély udvarán a 18. század elején (Gy. Dávid, 2011), a tatai Esterházy-birtok területén épült egykori fedeles lovarda, vagy a József nádor alcsúti birtokán és a gyulai Wenckheim-Almásy-kastély kertjében található lovasiskolák). A tájképi kertek íves vonalvezetésű útjain is gyakori volt a kötetlen, hobbi jellegű túralovaglás, de a híres nagycenki hársfasor is lovaglóútnak készült még a 18. században.

ÖSSZEFOGLALÁS, BEFEJEZÉS

A sportokat kiszolgáló kerti létesítmények szerkezeti sokszínűsége, kidolgozottsága, a különböző sportágak gyakorlásáért tett erőfeszítések mértéke és az egyes sporteseményeket és azok turisztikai befolyását megörökítő beszámolók számossága is bizonyítja, hogy a sport, ami napjainkban gyakran egy megtúrt funkciónak tűnik a kastélykertek magasztos környezetében, igen jelentős hatással volt minden korban a nemesi rezidenciák szabadtereinek alakítására.

A magyar nemesi rezidenciák sporttevékenységei között kiemelkedő helyet foglalnak el a lovassportok. A lovaglás a 19. századtól kezdve már elsősorban nem a gazdálkodás, a közlekedés és a hadviselés alapját jelentette a nemesi társadalom életében, hanem sokkal inkább a szervezett testmozgás és a társadalmi kapcsolódás eszközévé vált.

A lovaglás – mint a vadászlovaglás, a lovaspóló, vagy a díjugratás – erősítette a nemesség társadalmi, gazdasági pozícióját.

A lovassportok nemcsak fizikai aktivitásként, hanem reprezentációs tevékenységként is szolgáltak, s a főurak gazdagságát mindennél jobban fémjelezte a saját ménes.

A nemesi birtokokon rendezett sportesemények lehetőséget teremtettek arra, hogy a nemesség bemutassa haladó gondolkodását, igazodását a nyugat-európai min-tákhoz. ☉

MATE, Tájépítészeti, Település-tervezési és Díszkertészeti Intézet, Budapest / MATE, Institute of Landscape Architecture, Urban Planning and Garden Art, Budapest

Kertművészeti és Kertépítészeti Tanszék / Department of Garden Art and Landscape Design

BENKAID KASBAH, SELOUA
PhD hallgató / PhD student
email: benkaiddkasbasalwa@gmail.com

BENKŐ ANNA ÁGNES
PhD hallgató / PhD student
email: benkoanna.la@gmail.com

BÖLKEI BLANKA
MSc hallgató / MSc student
email: bolkeiblanca@gmail.com

EPLÉNYI ANNA
egyetemi docens, PhD / associate professor, PhD
email: Eplenyi.Anna.Vivien@uni-mate.hu

FEKETE ALBERT
egyetemi tanár, PhD, DLA / professor, PhD, DLA
email: Fekete.Albert@uni-mate.hu

GECSÉNÉ TAR IMOLA
egyetemi docens, PhD / associate professor, PhD
email: Gecsene.Tar.Imola.Csilla@uni-mate.hu

HARGITAI LEJLA
PhD hallgató / PhD student
email: lejlaa.t@gmail.com

KECSKÉS ANDRÁS
egyetemi adjunktus, DLA / university lecturer, DLA
email: andras.kecskes@gmail.com

Kert- és Szabadtervezési Tanszék / Department of Garden and Open Space Design

CHAIMA LAHMAR
tájépítész, PhD / landscape architect, PhD
email: chaimalahmar@gmail.com

SZABÓ KRISZTINA
egyetemi docens, PhD / associate professor, PhD
email: szabo.krisztina.dendro@uni-mate.hu

Műszaki Tudományok Doktori Iskola; Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Program / Doctoral School of Engineering, Landscape Architecture Program

M. SZILÁGYI KINGA
egyetemi tanár, CSc, DLA / professor, CSc, DLA
email: proverde.53@gmail.com

A 4D szerkesztőbizottsága ezúton is köszönetét fejezi ki minden szakmai lektornak, akik szakértelmükkel és alapos munkájukkal hozzájárultak a 2025-ös lapszámok magas színvonalához. Köszönjük Bajor Zoltánnak, Báthoryné Nagy Ildikó Rékának, Bíró Borbálának, Cserna Tamásnak, Düll Andreának, Eplényi Annának, Erdei Tímeának, Kristin Fauresnek, Fekete Orsolyának, Gecséné Tar Imolának, Herczeg Ágnesnek, Hubayné Horváth Nórának, Illyés Zsuzsannának, Jombach Sándornak, Kecskés Andrásnak, Kohut Ildikónak, Kozák Péternek, Nagy Zsoltnak, Nádasy László Zoltánnak, Puskás Lajosnak, Ráskai-Kiss Dorottyanak, Schneller Krisztiánnak, Sipos Lászlónak, Sütöriné Diószegi Magdolnának, Szabó Krisztinának, Szabó Veronikának, Szilágyi Kingának, Takács Katalinnak, Takácsné Zajacz Verának, Teleki Mónikának, Tóth Barnabásnak és Vaszőcsik Viljának az értékes hozzájárulásukat. /

The editorial board of 4D expresses its sincere gratitude to all the professional reviewers who with their expertise and thorough work, contributed to ensuring that the 2025 issues were of a high standard. We extend our gratitude to Bajor Zoltán, Báthoryné Nagy Ildikó Réka, Bíró Borbála, Cserna Tamás, Düll Andrea, Eplényi Anna, Erdei Tímea, Kristin Faurest, Fekete Orsolya, Gecséné Tar Imola, Herczeg Ágnes, Hubayné Horváth Nóra, Illyés Zsuzsanna, Jombach Sándor, Kecskés András, Kohut Ildikó, Kozák Péter, Nagy Zsolt, Nádasy László Zoltán, Puskás Lajos, Ráskai-Kiss Dorottya, Schneller Krisztián, Sipos László, Sütöriné Diószegi Magdolna, Szabó Krisztina, Szabó Veronika, Szilágyi Kinga, Takács Katalin, Takácsné Zajacz Vera, Teleki Mónika, Tóth Barnabás and Vaszőcsik Vilja for their valuable contributions.

